

T. 62 H175 J.

M32
004305
165
4

MILITAIRE SPECTATOR

De ethische kant van noodhulp

(zie blz. 156)

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter
Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: J. Hardenbol
Seringenlaan 25, 7313 CH Apeldoorn

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR

T. de Kruijf

generaal-majoor der genie b.d.
p/a Inst. Defensie Leergangen MPC 58B
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 215 27 00

ADJ. HOOFDREDACTEUR

D. Starink

commodore Koninklijke Luchtmacht

REDACTEUREN

ir. J.W. van Bommel

kolonel van de technische staf

prof. J.M.J. Bosch

brigade-generaal der cavalerie

drs. P.H. Kamphuis

hoofd Sectie Militaire Geschiedenis KL

F.H. Meulman

luitenant-kolonel Koninklijke Luchtmacht

drs. J. Terpstra

luitenant-kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE

mw. M.H.C. de Nijs

Brasserskade 227a, 2289 PA Rijswijk
Telefoon (015) 215 27 67

ABONNEMENTEN

f 40,- (studenten f 25,-) buitenland
f 50,- per jaar. Losse nummers f 4,-

ADVERTENTIES

Giethoorn-NND

Postbus 41, 7940 AA Meppel
Telefoon (0522) 26 66 66
I.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A.H.C. Thijssen
Telefoon (0497) 51 67 89

NADruk VERBODEN

JAARGANG 165 NUMMER 4 1996

MILITAIRE SPECTATOR

142

Editoriaal:
Is het nu anders ... ?

144

Mededelingen

145

drs. C.P.M. Klep:
Peacebuilding op de Balkan en de rol van de
Nederlandse krijgsmacht

151

dr. P.G.G.M. Schulten:
De invloed van de Oudheid op het militair denken
(1500-2000)

156

A.J. van Leusden:
Ethiek bij noodhulp. Reflectie op normen en
waarden naar aanleiding van ervaringen bij recente
(noodhulp)operaties

164

G. van Oppen:
Force XXI. US Army's odyssee naar de 21ste eeuw

172

drs. ing. H.F.M. Vullingsh:
De informatiemodule. Een instrument voor
informatieoverdracht aan managementteams

178

mr. G.F. Walgemoed:
Commandovoering en humanitair oorlogsrecht

183

Boeken

Is het nu anders...?

Wie de bevelhebbers van de Koninklijke Landmacht en Luchtmacht volgt ontdekt veel verschillen maar ook veel overeenkomsten. Een van de duidelijke overeenkomsten betreft de visie op leiding geven. Beiden zien, gegeven de taakstelling van hun krijgsmachtdeel, in het personeel de sleutel naar de uitdagingen van vandaag en zeker van morgen. De leidinggevendenden op alle niveaus spelen daarbij een bepalende rol. Beiden zoeken ze naar een model van sturing en controle waarbinnen op „moderne” wijze leiding kan worden gegeven. Trefwoorden waardoor dit leiderschap zich kenmerkt zijn: resultaatgerichtheid, verantwoordelijkheid nemen, zelfstandigheid en vrijheid van handelen, wederzijds vertrouwen, creativiteit en initiatief. Waar oorlog is te vangen met een begrip als „grootschalige chaos” en waar crisisbeheersing is te vangen met een lichtere vorm van dit begrip, kan de keuze moeilijk anders liggen. Het woord „modern” is niet voor niets tussen aanhalingstekens gezet: zo nieuw is bovengeschetste gedachte niet. In het boek van Henry Eccles: *Military concepts and Philosophy** wordt ook aandacht besteed aan decentralisatie, initiatief en commandovoering. Hierbij komt ook een order van de Amerikaanse admiraal Ernest J. King, die in december 1940 commandant werd van de *Atlantic Fleet*, aan de orde. Hij was nog maar kort in functie toen hij op 21 januari 1941 zijn *Cinclant Serial 053* uitgaf onder de titel: *Exercise of Command-Excess of Detail in Orders and Instructions*. In zeven paragrafen zette hij zijn benadering en richtlijnen over zelfstandig handelen en initiatief uiteen. Dat hij zelf af en toe een (erg) ruime interpretatie van initiatief toonde, soms ten koste van andere krijgsmachtdelen, is in dit kader niet van wezenlijk belang. In de inleidende paragraaf gaf hij aan zich al jaren zorgen te maken over de groeiende tendens, bijna aan te duiden als „gewoonte”, dat vlagofficieren en andere hoge commandanten orders en instructies uitvaardigden, waarin de ondergeschikten werd verteld wat te doen en hoe te handelen. De gedetailleerdheid waarmee dit werd gedaan leidde ertoe dat de dagelijkse praktijk min of meer de antithese was geworden van wat hij aanduidde als een essentieel deel van leiding geven: het initiatief van de onderge-

schikte. In de daarop volgende twee paragrafen beschreef hij dat het nu (in 1941) ging om de voorbereiding op oorlog; een situatie waarin het ging om het uitbuiten van alle kwaliteiten van alle commandanten. In oorlogsomstandigheden zou er weinig tijd en kans bestaan om meer te zeggen dan het „wat”, misschien het „waar en wanneer” en – om hen bewust te laten meewerken” – het „waarom”. Het moest aan hen worden overgelaten en van hen worden verwacht en geëist dat ze de taak uitvoerden en het „hoe” invulden. Ondergeschikten werd naar zijn opvatting de kans onthouden zelfstandig te handelen; hen werd de kans ontnomen initiatief te ontplooiën. Omdat ze waren gewend gedetailleerde orders te ontvangen, reageerden ze terughoudend of zelfs bang als het ging om nadenken, een oordeel vellen, een besluit nemen en handelen. In de vierde paragraaf noemde hij vier oorzaken van de geschetste stand van zaken. Ten eerste de „zorg” van hooggeplaatsten dat alles binnen hun domein zo goed zou zijn geregeld, dat niemand hierover iets ongunstigs kon zeggen. Ten tweede de energieke activiteiten van staven die ingrepen in het domein van ondergeschikten. Ten derde de bij ondergeschikten levende angst iets te doen dat hun promotie in gevaar zou kunnen brengen. Ten slotte de gegroeide gewoonte om te bemoederen en te worden bemoederd. De reactie „verzoek instructies” vond hij een bewijs van het willen worden bemoederd; ook een bewijs van een gebrek aan zelfvertrouwen, aan vertrouwen in de eigen kwaliteit. In de daarop volgende paragraaf ging het om enkele feiten: de commandanten werden wel bekwaam geacht belangrijke beslissingen te nemen als het ging om het navigeren en de inzet van hun schip of vliegtuig. Dat mochten zij doen „zonder advies” van een hogere instantie. Tegelijkertijd werden de commandanten van schepen echter bestookt met gedetailleerde richtlijnen over de interne gang van zaken op een schip; alsof ze daarvan geen verstand zouden hebben. De laatste twee paragrafen gaven de richting aan die King wenste op te gaan. Initiatief moest een tweede natuur worden en derhalve moesten orders, tenzij bijzondere omstandigheden anders bepaalden, niet meer aangeven dan het „wat”. Om dit te bereiken gaf hij enkele handvatten: ga ervan uit dat commandanten deskundig zijn, tenzij of totdat het tegendeel wordt bewezen; leer hen dat dit niet alleen van hen mag worden verwacht, maar moet worden geëist; leer hen – door voorbeeld en toezicht – zelfstandig vooruit te zien, na te denken,

* H.E. Eccles – *Military Concepts and Philosophy*. Rutgers University Press, New Brunswick, Appendix C.

te oordelen, te beslissen en te handelen; stop met bemoeieren en laten we leren tevreden te zijn met aanvaardbare oplossingen, ook al zijn het geen „schooloplossingen” of oplossingen waaraan we zelf de voorkeur zouden hebben gegeven.

Natuurlijk gaat het in dit geval om een historisch gegeven en betreft het een ander krijgsmachtdeel van een ander land. Bij ons lag en ligt dat anders; of niet? Worden bij ons de ondercommandanten echt minder betutteld als we kijken naar vaste, tijdelijke en dagelijkse orders, bevelen en andere instructies? Herkennen we de genoemde redenen mogelijk in onze omgeving, of zijn de achtergronden ons vreemd? Hoe staat het er bij ons voor als we verantwoordelijkheden en bevoegdheden in hun onderlinge verband plaatsen. Is het ook bij ons zo dat commandanten soms uiterst verantwoordelijke taken krijgen en in andere gevallen niets hebben te zeggen of van anderen afhankelijk zijn? Hoe staat het met ons beleid als we dat vergelijken met dit historische voorbeeld? Zijn wij ook tevreden met de „aanvaardbare oplossing”? Het zou een goede zaak zijn als we mogen constateren dat de order van admiraal King weinig heeft te maken met ons heden, laat staan met wat ons voor ogen staat. Het verhaal zou hier kunnen eindigen als niet een tweede kant van de medaille aandacht verdiende: de relatie tussen ordening en vrijheid. Drie maanden na zijn order kwam admiraal King met een aanvulling. Deze order, van 22 april 1941, had als onderwerp: *Exercise of Command – Correct use of initiative*. King constateerde dat het juiste gebruik van initiatief blijkbaar nog niet overal werd begrepen; dat een juist gebruik van initiatief inspanning vergt van zowel de superieur als – en zelfs in het bijzonder – de initiatiefnemer. Dit gold niet alleen operaties, maar ook – en net zo goed – personeelszaken en logistieke aangelegenheden. Deze overwegingen leidden tot de volgende bevindingen: initiatief betekent vrijheid van handelen, maar niet zonder meer; het betekent niet de vrijheid om standaardprocedures, vaste gebruiken of instructies onnodig te negeren. Niemand is onafhankelijk van de andere delen van het grotere geheel, in dit geval de vloot. Vrijheid van handelen geldt alleen dan wanneer het geheel aan opleiding, oefening, ervaring, kennis en begrip hiertoe dwingt; bij de toepassing moet steeds worden bedacht dat wat moet worden gedaan past in het groter geheel, zoiets als een schakel van een ketting of een

tandwiel in een machine. Het bijgestelde beleid liet zich in drie zinnen vangen. Commandanten op alle niveaus moeten eraan gewend raken na te denken, te oordelen, te beslissen en zelfstandig te handelen. Het vereist veel werk om efficiënt leiding te geven en nog meer werk om op een verstandige manier initiatief te ontplooiën. Als de opdracht aangeeft wat er moet worden gedaan, stel dan zeker dat het „hoe” niet alleen efficiënt is als het gaat om de opdracht die werd gegeven, maar ook als wordt gekeken naar de bredere samenhang, het grotere geheel. Ook hier lijkt een vergelijking met het heden relevant; hoe gaan wij – vandaag en morgen – om met deze andere kant van de medaille? Onderkennen we deze kant en leidt dat eventueel tot een nadere afbakening van grenzen? Het historische voorbeeld laat zien dat sprake was van vallen en opstaan en dat elke boodschap kan leiden tot een vorm van overreactie, omdat de steen der wijsheid lijkt te zijn gevonden. Zowel toen als nu zullen het de omstandigheden van het moment zijn die bepalen wat wijsheid is. Soms zal initiatief bepalend zijn voor het succes; soms vereist het grotere geheel een nauwkeurige coördinatie en een voortdurend samenspel. Soms zullen opdrachten achterhaald blijken, en soms worden *Standard Operational Procedures* irrelevant. Maar dit zal niet steeds het geval zijn. Soms zullen commandanten op zichzelf zijn aangewezen en eenzaam tot een besluit moeten komen; soms zal in grotere verbanden worden geopereerd en zal afstemming noodzakelijk zijn. Relevant lijkt verder de relatie tussen de ervaringen in de zogenaamde vredesomstandigheden en het handelen onder operationele omstandigheden. Wie bemoeiert en wie wordt bemoeiert kan niet van het ene op het andere moment overschakelen naar een andere situatie. Wie altijd „volgens het boekje” werkt zal moeilijk opeens zelf spelregels formuleren. Wie denkt de complete werkelijkheid in legerformulieren te kunnen vangen, zal niet voorop lopen bij improviseren. Wie met bureaucratie is opgevoed, zal moeilijk van deze wijze van ordenen afstand kunnen nemen. De bevelhebber van toen kan iets hebben geconstateerd, dat gegeven de taken van onze krijgsmachtdelen voor alle commandanten nog steeds relevant is. Misschien moet de uiteindelijke boodschap ook nu nog zijn: vrijheid in verbondenheid en initiatief met gezond verstand. En dat moet worden geleerd

Mededelingen

Prijs beste artikel 1995

De redactie heeft het voornemen het beste artikel dat het afgelopen jaar in de Militaire Spectator is verschenen en waarvan de auteur een medewerker is van het ministerie van defensie, te waarderen met een prijs. Deze zal bestaan uit een oorkonde en een geldbedrag van f 1000,-. De jury die de winnaar zal aanwijzen bestaat uit:

- drs. L.F.F. Casteleijn, plv. directeur van de Directie Algemene Beleidszaken (voorzitter);
- J.F.W. van Angeren, kolonel van de Koninklijke Luchtmacht;
- drs. I.J. Duine, luitenant-kolonel der jagers.

Naar verwachting zal de jury in mei a.s. haar bevindingen bekendmaken.

Expositie

Dagwacht van Delft, schuttersstuk en prenten

Deze tentoonstelling is van 30 maart tot en met 15 september te bezichtigen in het Legermuseum te Delft. Diverse facetten van de Delftse militaire geschiedenis worden belicht. Topstuk is een levensechte dagwacht, waarin de Delftse schutterij met originele uitrusting wordt getoond. Daarnaast worden aan de hand van unieke prenten, schilderijen en foto's vijf thema's uit het verleden van Delft behandeld. De met militair ceremonieel omgeven begrafenissen van de leden van het Huis van Oranje vormt één van de thema's. De expositie sluit aan bij de viering van 750 jaar Delftse stadsrechten.

Openingstijden Legermuseum: di t/m za van 10.00-17.00 uur; zo van 13.00-17.00 uur; ma gesloten.
Adres: Legermuseum, Korte Geer 1, 2611 CA Delft.

Lourdes

Een internationale militaire ontmoetingsplaats

Van 5 t/m 11 juni vindt de 38e Internationale Militaire Bedevaart en Ontmoeting plaats te Lourdes. Militairen uit twintig landen verzamelen zich daar in een enorm tentenkamp en in de diverse hotels in deze stad aan de voet van de Franse Pyreneeën. Een plaats waar duizenden militairen uit verschillende landen en culturen elkaar ontmoeten. Een ideale omgeving om met elkaar op een ontspannen wijze van gedachten te wisselen en tot bezinning te komen omtrent vredesopdrachten en humanitaire missies. Naast de al of niet godsdienstige motieven van de deelnemers, draagt de bedevaart bij aan de verbetering van de onderlinge betrekkingen tussen de verschillende krijgsmachten.

Bent u geïnteresseerd in deze internationale ontmoeting. Neem dan contact op met uw Geestelijk Verzorger of vraag inlichtingen bij: Militaire Lourdes Bedevaart, Antwoordnummer 4514, 6200 WC Maastricht. Een folder is direct telefonisch opvraagbaar (070-3492367).

Peacebuilding op de Balkan en de rol van de Nederlandse krijgsmacht

One man's disaster, another man's marketing opportunity?

drs. C.P.M. Klep - Sectie Militaire Geschiedenis KL

One man's disaster, another man's marketing opportunity" is een kreet die men in de weinig scrupuleuze wereld van Wall Street, miljoendeals en Nick Leasons-in-spé nog wel eens beluistert. Wie deze leus als uitgangspunt voor de wederopbouw van Bosnië wil nemen, kan er beter wegblijven. Cynisme bestaat daar al in overvloed. Het zou anderzijds ook onjuist zijn om op financiële liefdadigheid – pappen en nathouden met fondsen – terug te vallen. Investerings op het braakliggende economische terrein van Bosnië zijn wel degelijk een harde noodzaak.

Het dilemma van de internationale gemeenschap, Nederland inluis, is daarmee aardig geschetst: ze moet zich zo intensief mogelijk met het geteisterde Bosnië bemoeien en zich er tegelijk zo snel mogelijk overbodig maken. Die opgave is inhoudelijk buitengewoon complex. Ze is bovendien pas werkelijk ten einde als de grondslag voor een geheel nieuwe en vreedzame staatsvorm in het zwaar getroffen gebied is gelegd en als het vertrouwen van de bevolking is hersteld. Zelfs in het gunstigste geval vergt dat proces vele jaren.

Haarlemmerolie voor de VN?

Post-conflict peacebuilding is volgens sommige waarnemers het potentiële wondermiddel voor de Balkanproblematiek. Secretaris-generaal Boutros Boutros-Ghali introduceerde deze term reeds vier jaar geleden in zijn *An agenda for peace*. Het nogal

abstracte concept *post-conflict peacebuilding* trok aanvankelijk niet al te veel aandacht. De mondiale politieke belangstelling lag vooral bij andere en meer aantrekkelijke hoofdmoten uit Boutros-Ghali's actieprogramma: *peacekeeping*, *peace-enforcement* en humanitaire interventie. Dat veranderde in de tweede helft van 1995. Boutros-Ghali's assepoester onder de vredesinstrumenten overkwam plotseling hetzelfde als, om maar een dwarsstraat te noemen, het moederschap: op een dag was het er gewoon. Het Instituut Defensie Leergangen te Ypenburg bijvoorbeeld nam een cursus *Peacebuilding* in het opleidingsprogramma op. Velen die de wereldorganisatie een warm hart toedragen, zien in *post-conflict peacebuilding* zelfs de grootste hoop voor de toekomst van de Verenigde Naties.

Hoog tijd dus om het concept *post-conflict peacebuilding* nader onder de loep te nemen. Dit artikel definieert allereerst het begrip, of doet althans een poging daartoe. Vervolgens wordt een aantal kanttekeningen bij de huidige *post-conflict peacebuilding*-inspanningen in Bosnië geplaatst en bij de rol die IFOR-militairen (en de Nederlandse krijgsmacht in het bijzonder) daarbij kunnen spelen. De teneur van het navolgende is kritisch, wellicht te kritisch voor de adepten van *post-conflict peacebuilding*. De ervaring leert echter dat politieke wondermiddelen niet bestaan, sterker nog, dat kritiekloze navolging meer schade dan goeds aanricht.

Wat is *post-conflict peacebuilding*? Een vrije weergave van het oude spreekwoord zegt dat één dwaas meer

vragen kan stellen dan tien VN-deskundigen kunnen beantwoorden. Wie de inhoud en doelstellingen van *post-conflict peacebuilding* wil weten, behoort evenwel a priori tot het rijk der schranderen. Het antwoord zal immers in hoge mate het (voort)bestaansrecht van de VN bepalen en de voortgezette grootschalige uitzending van militairen moeten rechtvaardigen. *Post-conflict peacebuilding* valt echter niet eenvoudig scherp te definiëren. Het is een evoluerend begrip dat deel uitmaakt van het brede scala aan middelen – van preventieve diplomatie tot vredesafdwinging met militair geweld – dat Boutros-Ghali in *An agenda for peace* presenteerde om de crisisbeheersingsrol van de Verenigde Naties te versterken. Het is daarom wellicht beter van een „omschrijving” (of „interpretatie”) te spreken dan van een „definitie”.

Vertolken we de woorden van Boutros-Ghali correct, dan kent *post-conflict peacebuilding* twee algemene doelen: preventie en stabilisatie. De preventieve aanpak ligt vooral in de snelheid van optreden. De *peacebuilding*-operaties moeten onmiddellijk na het staken van de gewelddadigheden worden gestart om een snelle heropleving van het conflict te voorkomen. Democratie kan echter – zeker op termijn – alleen in een veilige en welvarende omgeving gedijen en daarom moet de politieke, economische en humanitaire grondslag voor een geheel nieuwe democratische maatschappij worden gelegd. Daarin steekt de stabiliserende werking van *post-conflict peacebuilding* op de langere duur.

Post-conflict peacebuilding bestaat in concreto uit een mix van beleidsinstrumenten. Deze zijn ruwweg in drie elkaar deels overlappende fases in te delen. De eerste maatregelen zijn erop gericht de angel uit de (nog) gespannen situatie te halen en met noodhulp nieuwe slachtoffers te voorkomen. Een strenge controle op het inleveren van kleinkaliberwapens zou bijvoorbeeld de militaire angel al goeddeels verwijderen. De burgerbevolking wordt met voedsel, onderdak, medische zorg en assistentie bij de repatriëring geholpen. Logistieke ondersteuning en een provisorisch eerste herstel van de infrastructuur liggen in het verlengde daarvan.

De werkelijke „opbouw” van de vrede vanaf de basis begint dus feitelijk pas in de tweede fase van *post-conflict peacebuilding*. De maatregelen richten zich nu vooral op sociaal-economische wederopbouw en ontwikkeling. Daarbij valt te denken aan het herstel van de nutsvoorzieningen (water, gas en electriciteit) en van het particuliere bedrijfsleven. Het detail is hier trouwens even belangrijk als de grootschalige aanpak op nationaal niveau. Een lastig probleem is bijvoorbeeld de herintreding van de tienduizenden strijders in de maatschappij. Het vooruitzicht van langdurige werkloosheid zal die herintreding zeker vertragen. Gerichte hulp aan individuele ex-strijders, bijvoorbeeld in de vorm van een startkrediet voor een bedrijfje, kan dan de stimulans zijn om de wapens definitief neer te leggen.

De derde fase is de meest ambitieuze, en de neteligste. We arriveren nu bij het stadium waar uiteindelijk alles om draait: politieke wederopbouw en democratisering, in het VN-jargon „good governance” genoemd. Goed bestuur omvat niet „slechts” de naleving van de mensenrechten, maar een democratische cultuur op basis van nationale verzoening en uitgevoerd door een gezuiverd en hervormd overheidsapparaat, een gezaghebbend parlement met een geloofwaardige oppositie, een actieve vakbeweging, een onafhankelijke rechterlijke macht en een krijgsmacht die bereid is zich

Verwoesting...

aan alle democratische spelregels te onderwerpen. Bestrafing van de oorlogsmisdadigers en eerlijke verkiezingen zijn slechts twee onderdelen van *post-conflict peacebuilding* in deze cruciale eindfase.

„Dayton” en de maakbare maatschappij

Tot zover de poging tot begripsomschrijving. Keren we terug naar de recente populariteit van *post-conflict peacebuilding*. Het idee van de „maakbare maatschappij” is op zich niet nieuw, laat staan dat het de exclusieve vondst van secretaris-generaal Boutros-Ghali is. Politieke denkers ontwikkelden in de loop der eeuwen talrijke theorieën over de stapsgewijze of geforceerde omvorming van samenlevingen. De radicaalste (en bloedigste) praktische toepassing vonden deze denkbeelden in de totalitaire waanzin van communisme en nationaal-socialisme. De gedachten over de maakbare maatschappij waren doorgaans echter vreedzamer van karakter. Zo vond na 1945 in de sociologie de theorie van „social peace engineering” enige navolging. Haar aanhangers hielden de geleide en vreedzame transformatie van door

oorlog geteisterde samenlevingen naar een democratisch bestel voor mogelijk.

Het „construeren” van een nieuwe maatschappij was van marginaal belang in de traditionele *peacekeeping*-missies van de „eerste generatie”. Het nut van de hulpprojecten (scholenbouw, aanleg van waterleidingen, opzetten van de afvalverwerking enz.) stond op zich weliswaar buiten kijf, maar deze bezigheden waren doorgaans weinig gestructureerd en dreven vooral op individueel doorzettingsvermogen. *Peacebuilding*-elementen waren al duidelijker herkenbaar in de zogenaamde „tweede generatie” *peacekeeping*-operaties na 1989. Taken als nationale verzoening, supervisie op het correcte verloop van verkiezingen en het herstel van wet en orde maakten, met wisselend succes, deel uit van de bredere mandaten van de VN-vredes machten in Angola (UNAVEM), Namibië (UNTAG), Centraal-Amerika (ONUCA), Zuid-Amerika (UNOMSA), Haïti (UNMIH) en Cambodja (UNTAC). Verschillende waarnemers zien vooral in UNTAC een geslaagde *peacebuilding*-operatie *avant la lettre*.

Het vredesakkoord van Dayton heeft, samen met het vredesproces in het Midden-Oosten, de notie van *post-*

conflict peacebuilding een sterke nieuwe impuls gegeven. We schrijven in feite sinds november 1995 in de praktijk het gewoonterecht van dit vredesinstrument. Het Dayton-akkoord is uniek in de geschiedenis van de VN: de vredesregeling wordt desnoods met geweld *afgedwongen*, maar met *instemming* van de betrokken partijen! Bovendien kende geen VN-mandaat ooit eerder zo'n grote civiele component. De lidstaten van de VN, de EU en de OVSE leveren gezamenlijk het personeel, de expertise en de financiële middelen. De Zweedse ex-premier Carl Bildt coördineert als hun Hoge Vertegenwoordiger het niet-militaire deel van het vredesproces. Een *Peace Implementation Council* komt elke zes maanden bijeen en – in de woorden van het akkoord – „voor zo lang als nodig” om de heropbouw te begeleiden. Een 1500 man sterke VN-politiemacht moet de interne rust garanderen. Ongeveer 250 waarnemers van de OVSE zullen de verkiezingen in Bosnië gaan controleren. Deze verkiezingen moeten binnen zes tot negen maanden na „Dayton” worden gehouden.

De cruciale vraag kan niet uitblijven: Heeft het Daytonakkoord een reële kans van slagen? Een goed antwoord is in dit vroege stadium nauwelijks mogelijk; we zullen ons tot enkele voorlopige vaststellingen moeten beperken. Reeds nu is duidelijk dat de uitvoeringsproblemen enorm zijn en dat de moeilijkheden zich verder opstapelen naarmate de lokale partijen (weer) aan zelfvertrouwen winnen. Het klinkt wellicht tegenstrijdig, maar die partijen mogen niet de kans krijgen alle „*ins and outs*” van het Dayton-akkoord te overdenken. De Amerikaanse onderhandelaar Richard Holbrooke merkte daarover op: „*Als je de mensen op de Balkan een week geeft, nemen ze een week. Als je ze een maand geeft, nemen ze een maand. Geef je ze een jaar, nemen ze een jaar. En terwijl ze praten, worden hun houdingen tegenover elkaar slechter.*” Hoe weinig fijnbesnaard Holbrooke's woorden ook mogen

klinken, ze zijn wel op harde ervaring gebaseerd.

De start van het opbouwprogramma was hoe dan ook niet veelbelovend. Veertig landen en twaalf internationale organisaties kwamen eind vorig jaar in Londen voor het eerst bijeen om over de implementatie van het niet-militaire deel van het Dayton-akkoord te spreken. Het werd een conferentie van goede voornemens. De deelnemers maakten inventaris op van het politiek, economisch en humanitair noodzakelijke. Concrete besluiten bleven uit; die werden voor de vervolgbijeenkomsten gereserveerd. Die internationale aarzeling laat zich verklaren: de taak van civiele wederopbouw in Bosnië is immers ongekend zwaar. James Wolfensohn, pre-

Volgens de Wereldbank moet binnen drie maanden reeds een miljard dollar voor de leniging van de urgentste nood bijeen zijn gebracht. De randvoorwaarden voor grootschalige internationale financiële hulp zijn echter ongunstig: in de Verenigde Staten gaat het gevecht tussen president en congres om een „*balanced budget*” voort, de monetaire invulling van „Maastricht” staat op losse schroeven en de VN kampen nog steeds met een schrikbaar begrotingstekort. Verder bestaat het risico van bureaucrativering van de financiële hulp. De noodsituatie in Rwanda heeft dat gevaar opnieuw aangetoond: tegen de tijd dat de noodhulp op gang kwam, waren de vrachtprijzen voor de vliegtuigen die de goederen ter plaatse

.... en troosteloosheid

sident van de Wereldbank, rekende in Londen voor, dat alleen al de noodzakelijkste noodhulpprogramma's de komende drie jaar in totaal drie miljard dollar zullen opslokken. Wolfensohn onderbouwde deze rekensom met een ontvullende boedelbeschrijving van Bosnië na vier jaar oorlog. Negentig procent van de bevolking is op humanitaire hulp aangewezen; eenderde van de gezondheidscentra, de helft van de scholen en tweederde van de huizen is beschadigd; de industrie draait op vijf procent van de capaciteit van 1990.

moesten brengen verdrievoudigd. Een tweede probleem bij de uitvoering van de civiele component van het Dayton-akkoord hangt hiermee onverbreekelijk samen: de heropbouw van Bosnië is niet alleen een zaak van financieel en materieel uithoudingsvermogen, maar vooral ook van geestelijke conditie. *Post-conflict peacebuilding* is een proces van de (zeer) lange adem. De effecten van het Dayton-akkoord zijn misschien pas over een of twee generaties werkelijk „meetbaar”. De ervaring leert dat de internationale gemeenschap in de

regel dat geduld maar moeilijk kan opbrengen. Boutros-Ghali wees er begin november 1995 in een interview met *NRC-Handelsblad* al op, dat oorlog de aandacht beter vasthoudt dan vreedzame wederopbouw. Wie maakt zich over de situatie in Cambodja, Mozambique of Rwanda – landen waar „formeel” geen oorlog meer heerst – nog werkelijk druk? Op deze vaststelling voortbordurend, plaatste de secretaris-generaal een cynische, maar rake opmerking: „*We ontdekten dat er 25.000 mensen zijn vermoord in Huambo, toen we daar na de omsingeling naar binnengingen. En ik kan u verzekeren dat weinigen van uw lezers weten waar Huambo ligt.*” Hij vervolgde met gedempte stem: „*Het ligt in Angola.*” En, om de gedachtengang van Boutros-Ghali tot zijn logische conclusie te brengen, wie buiten de Balkan kent over een jaar of twee nog de namen van het verwoeste Vukovar of van het concentratiekamp Omarska?

Tegenstanders van dit doemscenario plaatsen hier de kracht van het positieve historische voorbeeld tegenover. Zij noemen doorgaans de Amerikaanse Marshallhulp als embryonale vorm van moderne *post-conflict peacebuilding* en de Frans-Duitse vriendschap, als bewijs dat verzoening tussen „eeuwige” vijanden wel degelijk mogelijk is. De parallel met Bosnië gaat mijns inziens echter mank. De Marshallhulp en de Frans-Duitse toenadering konden vanwege een bijzonder samenspel van voorwaarden floreren: de democratische gezindheid van de betrokken westerse staten, de externe militaire en ideologische dreiging door de Sovjet-Unie, de kracht van visionaire en charismatische staatslieden die de politieke verbondenheid belichaamden en tot slot de zachte integrerende dwang van de Europese eenwording. De Amerikaanse Marshallhulp bestond bovendien vooral uit subsidies en langlopende kredieten voor de Westeuropese staten. Die financiële impuls leidde tot een uitwisseling van grondstoffen en goederen die voor alle betrokkenen – geldschietter en ontvangers – economisch gunstig uitpakte.

Dergelijke prikkels ontbreken in het voormalige Joegoslavië totaal. Allereerst mankeert de democratische grondslag. Boutros-Ghali hanteert in *An agenda for peace* het begrip „*failed states*” voor landen waar het centrale gezag ontbreekt, het bestuursapparaat is ineengestort en lokale factiestrijd overheerst. Bosnië-Herzegovina is lange tijd zo’n „*failed state*” geweest en is dat in een aantal opzichten nog steeds. Het bevorderen van de democratische cultuur en het herstel van het vertrouwen van de bevolking zijn vooral daarom prioriteiten in het proces van *post-conflict peacebuilding*. Het organiseren van verkiezingen is een noodzakelijk (en als symbolisch ijkmoment veelzeggend) onderdeel van dat proces, maar op zich nog lang niet voldoende. Even belangrijk zijn de stappen voorwaarts die een sterke morele lading met zich dragen, zoals de bestraffing van de oorlogsmisdadigers. De lokale bevolking identificeert zich echter met haar aangeklaagde (voormalige) leiders en bloedbroeders. Zij worden al snel tot „martelaren van het vaderland” uitgeroepen. De dreiging bestaat dat de internationale gemeenschap, om politieke onrust te voorkomen, de berechting van de door het VN-oorlogstribunaal in Den Haag aangeklaagde oorlogsmisdadigers op een laag vuurtje zet. Daarmee wordt een onomkeerbare concessie aan de rechtvaardige wederopbouw van Bosnië gedaan.

De economische parallel gaat evenzeer mank. De Marshallhulp zou als nog hebben gefaald als de Amerikaanse particuliere investeringen en bedrijfsvestigingen in Europa aan het eind van het vijfjarige hulpprogramma (1947-1952) abrupt waren afgekapt en als Europa vervolgens aan haar economische lot was overgelaten. Geen van de betrokken staten, Nederland inbegrepen, zou dan een bloeiend internationaal bedrijfsleven hebben gekend. De meeste hulpverlenende landen lijken het er nu echter over eens dat Bosnische bedrijven niet door buitenlandse concurrenten mogen worden weggedrukt. Sterker nog, minister van buitenlandse zaken Hans van Mierlo gaf nadrukkelijk

aan dat het buitenlandse bedrijfsleven de aftocht moet blazen zodra landbouw, industrie en handel in Bosnië weer op eigen benen kunnen staan. Op de langere termijn zal dat een contraproductieve maatregel kunnen blijken te zijn. Het succes van het Marshallplan schulde immers in de continuïteit van de investeringen en in de blijvende dynamiek van de internationale concurrentie. Alleen in dat stimulerende kader kon het hulpprogramma ook op termijn lucratief voor allen zijn. Bosnië daarentegen dreigt het kind van de rekening te worden: men leert het met eenzijdige financiële hulp de eerste economische stapjes om het vervolgens als wees in de steek te laten.

Soldaten als post-conflict peacebuilders?

De NAVO/IFOR-vredesmacht in Bosnië is voor de militaire component van het Dayton-akkoord verantwoordelijk. De hoogste IFOR-bevelhebbers hebben inmiddels het takenpakket van hun eenheden scherp afgebakend: de militairen zullen zich hoogstens op de langere termijn, en alleen als de situatie geheel is gestabiliseerd, met civiele taken bezighouden. IFOR wil niet graag in het moeras van politieke complicaties verzeild raken.

Die terughoudendheid roept de vraag op welke civiele rol IFOR-militairen – en het Nederlandse contingent in het bijzonder – in het kader van *post-conflict peacebuilding* eigenlijk kunnen spelen. Luitenant-kolonel der mariniers Patrick Cammaert haalde, tijdens een congres over de gezamenlijke rol die overheid, krijgsmacht en bedrijfsleven in vredesopbouwende operaties kunnen spelen, een wellicht tekenend voorval aan.

Cammaert zag als Nederlands commandant op Mount Igman aan, hoe zijn Britse en Franse collega’s regelmatig bezoek van diplomaten ontvingen. De Fransen sleepten mede op basis van de informatie van hun militaire landgenoten een order in de wacht voor de reconstructie van enkele dorpen ten zuiden van Sarajevo.

Sommige troepenleverende landen gaan nog iets verder en debriefen hun commandanten op het economisch wenselijke en mogelijke.

Betekent het Franse zakensucces dat Nederlandse militairen in (voormalige) oorlogsgebieden voortaan brochures van de „BV Nederland” op zak moeten hebben? Het actuele politieke gesternte lijkt niet ongunstig voor een nauwere band tussen krijgsmacht en nationaal economisch belang. De Herijkingsnota vormt de hoeksteen van wat het „Nieuwe Denken” in de buitenlandse politiek moet worden. De nota bepleit een doelmatigere samenwerking tussen de ministeries van buitenlandse zaken, ontwikkelingssamenwerking, defensie en economische zaken. Het formuleren van expliciete nationale economische interesses is niet langer taboe. De basisgedachte daarbij is dat er een rechtstreeks verband tussen economisch welzijn en (internationale) veiligheid bestaat.

Post-conflict peacebuilding in ex-Joegoslavië lijkt een uitgelezen mogelijkheid om het Nieuwe Denken van de Herijkingsnota in de praktijk te brengen. Op het moment van schrijven zijn de eerste schreden op die weg al gezet. De betrokken ministeries hebben hun buitenlandse uitgaven in één potje ondergebracht, de zogenaamde „homogene groep uitgaven”. Het ministerie van economische zaken presenteerde in december 1995 een plan-de-campagne om Nederlandse bedrijven zoveel mogelijk bij de wederopbouw van Bosnië en Kroatië in te schakelen. Ook is een coördinerende stichting opgericht, de *Logistics Support Group* (LSG), waarin overheid en bedrijfsleven zijn vertegenwoordigd. De LSG probeert Nederlandse expertise aan de VN te koppelen door de beschikbare middelen te inventariseren en de Nederlandse belangen bij grote revalidatieprojecten te behartigen. TNO ontwikkelde daartoe een computermodel, dat aangeeft welk bedrijf wat en waar beschikbaar heeft. Zo kan snel op vragen van de VN en van nationale regeringen op het terrein

van *peacebuilding* worden ingespeeld. Het Nederlandse bedrijfsleven maakt ongetwijfeld een fatsoenlijke kans om bij de wederopbouw van ex-Joegoslavië, op een aantal traditioneel sterke markten orders van de VN en van lokale autoriteiten in de wacht te slepen. Te denken valt aan energie, water, milieu, transport en communicatie. Ook landbouw en veeteelt vormen een mogelijke groeiemarkt. De voorraden bestrijdingsmiddelen bijvoorbeeld zijn door de oorlogsschaarste al jarenlang uitgeput. De bewoners hebben zich inmiddels, weliswaar noodgedwongen, tot meesters in de biologische teelt van groenten en fruit ontwikkeld, maar het is onwaarschijnlijk dat ze aan deze milieuvriendelijke methoden zullen vasthouden als de produkten van hun land in het moordende internationale marktmechanisme worden vermalen. Het bergingsbedrijf Smit Internationale heeft in de loop der jaren aangetoond dat het inderdaad mogelijk is succesvol op een concurrerende „wederopbouwmarkt” te opereren. Smit Internationale ruimde in opdracht van de VN tientallen wrakken in het Suezkanaal (1956-1957), in Bangladesh (1972-1973) en meer recentelijk in de haven van Beiroet. Actieve wervende steun van de Nederlandse overheid is bij dit alles onontbeerlijk. Overigens is zelfs dan economisch succes nog niet altijd gegarandeerd. De regering van Koeweit bijvoorbeeld had na afloop van de Iraakse bezetting ongeveer tweehonderd miljard dollar voor de heropbouw van het land te verdelen. Dit bedrag werd ondanks alle Nederlandse lobby-inspanningen, en vooral om politieke redenen, vrijwel geheel aan Amerikaanse bedrijven uitbesteed.

Een lastige klus

De omschakeling naar het nationale eigenbelang en het economisch realisme van de Herijkingsnota is voor de krijgsmacht een lastige klus. Deze exercitie zal op zijn minst de nodige tijd vergen: er moeten immers flinke

geestelijke barrières worden overwonnen. Nederlanders zijn van nature wat voorzichtiger als het gaat om de verstremgeling van strijdkrachten en economische belangen en om het actief binnenhalen van orders door militairen. Die houding vloeit deels voort uit koudwatervrees en deels uit de angst voor „lijkenpikkers” te zullen worden uitgemaakt. De Nederlandse bevolking plaatste in een recente NIPO-enquête het criterium „economisch belang” zelfs op de laatste plaats in het rijtje aandachtspunten voor de vredesinzet van troepen over de grens. Deze gedachtengang verklaart waarschijnlijk mede waarom overste Cammaert op Mount Igman geen vertegenwoordiger van de Nederlandse overheid of het bedrijfsleven heeft gezien.

Dat wil overigens niet zeggen dat de Nederlandse militair geheel onbekend is met het investeren van overheids-geld in *peacebuilding*-achtige activiteiten. Het ministerie van ontwikkelingssamenwerking stelde bijvoorbeeld aan het Korps Mariniers in totaal anderhalf miljoen gulden voor zogenaamde „Pronk-projecten” in Cambodja en Haïti beschikbaar. De mariniers staken dit geld, in nauw overleg met de Nederlandse ambassade ter plekke, in een breed scala aan kleinere opbouwprojecten: van ziekenhuizen, waterzuiveringsinstallaties en bedrijfjes tot aan de aanleg van een voetbalveld toe. Het uitgangspunt daarbij was dat deze investeringen ook op termijn de lokale wederopbouw zoveel mogelijk ten goede moesten komen. Geen project mocht meer dan vijftigduizend gulden kosten, zodat het geld uit „het potje van Pronk” gelijkmatig kon worden verdeeld. De bestedingen hadden dus, behalve in uitgesproken noodgevallen, zo min mogelijk een puur charitatief karakter. Er ontstond geen eindeloze stroom voedsel en medicijnen. De lokale werknemers werden actief bij de wederopbouwprojecten betrokken en ze namen de bedrijfjes na afronding van de VN-operatie zoveel mogelijk zelf over. De Pronk-projecten zijn lovenswaardige initiatieven. Ze zijn echter ook

onvergelijkbaar met de uitdagingen op de Balkan. Hoe ruimhartig minister Pronks aanbod van eind vorig jaar voor de financiering van Bosnische hulpprojecten ook was, hier is sprake van fundamenteel verschillende ordes van grootte. De kleinschaligere en overzichtelijke Pronk-projecten vallen, ondanks alles, uiteindelijk toch in de categorie (doelmatigere) ontwikkelingshulp. *Post-conflict peacebuilding* in het voormalige Joegoslavië daarentegen, omvat de politieke en economische reconstructie van complete jonge staten in een zo kort mogelijke periode.

Zonder militaire veiligheid maakt dit wederopbouwproces geen schijn van kans. Het garanderen van die veiligheid is een missie voor militaire specialisten. Die zullen daaraan een volledige dagtaak hebben, zeker gezien de geografische omvang van het inzetgebied en de voortdurende etnisch-religieuze spanningen. Politieke en economische belangenverstrengelingen en complicaties zullen deze militair „zuivere” taak besmetten. Het uitgangspunt van de IFOR-leiding om zo min mogelijk bij extra civiele *post-conflict peacebuilding*-opgaven betrokken te raken, lijkt me dan ook juist.

De keuze voor een onversneden militaire vredesinzet sluit natuurlijk niet uit, dat IFOR-militairen op kleinere schaal praktische bijstand verlenen daar waar hun operationele takenpakket dat van de civiele instanties onmiddellijk raakt. Te denken valt aan wegherstel, transport of, zo het uitkomt, het tijdelijk vasthouden van oorlogsmisdadigers. Opgaven als de opvang van vluchtelingen, economisch herstel of puur politiewerk (zoals het actief opsporen van oorlogsmisdadigers) overschrijden mijns inziens de grens. Ze brengen immers impliciet keuzes met zich mee die de vredesmacht, veel meer dan voorheen, tot kwetsbaar stuk op het politieke Balkan-schaakbord zullen maken. En in het schaakspel kan zelfs de pion van een sluwe tegenstander veel onheil aanrichten.

Het gevaar van sluipende IFOR-betrokkenheid in de zompige lokale

politiek en het plaatselijke economische leven geldt vooral vanwege het bijzondere karakter van deze vredesmacht. IFOR drukt veel meer een stempel op haar gebied van verantwoordelijkheid dan Unprofor ooit deed. Ten eerste beschikt ze over de benodigde militaire slagkracht. Deze robuuste greep op het inzetgebied is een voorwaarde voor de succesvolle uitvoering van het Dayton-akkoord. Ten tweede beheerst elk nationaal IFOR-contingent voor tenminste een jaar een afgebakende zone. De soldaten worden daar – al naar gelang de lokatie, de specifieke missie of hun nationale afkomst – tot „bevrijders” verheven of tot „bezitters” gedegradeerd. De blauwhelmen hadden met dit „probleem” aanzienlijk minder van doen: hun *impact* op de omgeving bleef immers beperkt.

De vèrgaande IFOR-controle op het dagelijkse leven in Bosnië scheidt enerzijds zekerheid en stabiliteit. Anderzijds doen zich als vanzelf allerlei kansen en verleidingen voor die tot – om een eufemisme te gebruiken – „taakverbreding” kunnen leiden. IFOR kan immers niet in een volledig isolement blijven optreden. Allerhande details moeten met de regionale politici, de lokale bestuurders en de plaatselijke middenstand worden geregeld. Deze langzame verwatering van het militaire takenpakket zal doorzetten naarmate het aanvankelijke embargo op elke niet-zakelijke omgang tussen IFOR en de lokale bevolking en autoriteiten afbrokkelt. Die afbrokkeling is onvermijdelijk, en ironisch genoeg, voor het imago van de vredesmacht niet eens ongewenst. Bij de IFOR-contingenten zullen veel verzoeken om technische expertise en materiële steun bij de wederopbouw binnenkomen. Deze vragen zullen in de loop der tijd een gestructureerder karakter krijgen en meer en meer op de toekomst zijn gericht. De lokroep der winstgevende investeringen zal steeds luider klinken. De aanvechting voor de deskundigen ter plaatse (lees: de militairen) om als intermediair contacten met de eigen nationale

overheid en het bedrijfsleven te leggen, wordt dan evenredig sterker en sterker.

IFOR-lidstaten kunnen deze civiele verleiding op twee manieren tegemoet treden. Terughoudendheid is de ene optie: er verandert dan weinig ten opzichte van de huidige situatie (d.i. februari 1996). Sommige lidstaten zullen echter actief van de politieke en vooral economische voorsprong willen profiteren die de aanwezigheid – men zou het zelfs een monopoliepositie kunnen noemen – van het eigen contingent in een inzetgebied biedt. Een weg terug is nauwelijks nog mogelijk als eenmaal voor deze tweede mogelijkheid is gekozen. Er worden immers verwachtingen gewekt, toezeggingen gedaan en contracten voor de toekomst afgesloten. IFOR-soldaten zullen naarmate de belangenverstrengelingen intensiveren, steeds meer als winstzoekende exponenten van het eigen land te boek komen te staan. Deze beladen opmerking gaat vooral op voor de grotere en kapitaalcrachtigere mogendheden onder de IFOR-lidstaten. De kleinere deelnemers kunnen haar echter evenmin zomaar terzijde schuiven.

Mijn conclusie is daarom de volgende. De „herijkers” wensen een actieve deelname van militairen bij de civiele implementatie van *post-conflict peacebuilding*-programma's. Mijns inziens moet aan deze roep om een „bedrijvige” rol van de krijgsmacht niet ondoordacht gehoor worden gegeven. Een belangenverstrengeling tussen de IFOR-militairen en nationale politieke of economische interesses, zal de onpartijdigheid van de internationale vredesmacht ondergraven. Bovendien kunnen irritaties tussen de IFOR-lidstaten niet uitblijven. Twee basisvoorwaarden voor het succesvol opereren van de vredesmacht zullen daarmee wegvallen. Dit alles betekent dat zelfs de schijn van zo'n belangenverstrengeling moet worden vermeden. Een mooie rol als *postillons d'amour* tussen nationale en lokale overheden en het bedrijfsleven lijkt me voor de IFOR-soldaten dan ook niet wenselijk!

De invloed van de Oudheid op het militair denken (1500-2000)

dr. P.G.G.M. Schulten - historicus

Een classicus op de KMA

Op 24 november 1828 werd de Koninklijke Militaire Academie in Breda officieel geopend. In de achttiende eeuw was als gevolg van de ideeën van de Verlichting de gedachte opgekomen, militaire academies te stichten waar aankomende officieren zich op wetenschappelijke manier de kunst van de oorlogvoering meester konden maken. Zulke instituten waren achtereenvolgens in Frankrijk, Duitsland, de Verenigde Staten en Engeland opgericht. De Nederlanden volgden sneller dan Heinrich Heine voor mogelijk zou hebben gehouden. Bij de opening van de KMA werd vanaf de kansel van de Grote Kerk in Breda een inwijdingsrede gehouden door de classicus Johannes Bosscha (1797-1874), die daar net benoemd was als hoogleraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde en geschiedenis. Daarvoor was hij *praeceptor* aan de Latijnse School in Den Haag geweest. Bosscha sprak over „den aard en omvang van het wetenschappelijk onderwijs voor den kriegsstand”. Volgens hem had dat onderwijs vooral behoefte aan twee vakken: wiskunde en uiteraard geschiedenis. Voor dat laatste vak was hij immers gedeeltelijk ingehuurd. De waarde van geschiedenis lag in het praktische nut ervan. Volgens Bosscha kon je veldheerkunst leren uit de *exempla* van het verleden. Dat verleden was bovendien zó lang en er was zóveel gevochten, dat het een object van wetenschap kon worden. Dus was de bestudering ervan zinvol. De militaire geschiedenis van de Oudheid gaf

naar zijn mening natuurlijk veel van dat soort nuttige voorbeelden. Overigens zag Bosscha nog twee secundaire voordelen in de bestudering van militaire geschiedenis: het zou statusverhogend werken voor de officiersstand én toekomstige militairen b.d. hadden na hun pensionering tenminste nog iets leuks te doen.

Ondanks de prominente positie van geschiedenis in Bosscha's verhaal, bleef hij toch wat vaag over de precieze betekenis ervan voor strategische en tactische plannen. Ook zijn uitgebreide opsomming van de secundaire voordelen doet vermoeden dat zelfs Bosscha niet alle vertrouwen had in een algemene bereidheid, om met name militaire geschiedenis van de Oudheid een grote betekenis toe te kennen voor de praktische vorming van de officier.

Voor Nederland niet ten onrechte, zoals zou blijken. In het lesmateriaal van de KMA over strategie en tactiek uit de negentiende en begin twintigste eeuw, vinden wij nauwelijks enige verwijzing naar de antieke oorlogvoering, zelfs niet in de literatuuropgaven. En dat ondanks het feit dat juist in de Grieks-Romeinse Oudheid het idee was opgekomen dat de oorlog en ook de oorlogvoering min of meer systematisch konden worden bestudeerd aan de hand van vooral de beschrijving van veldslagen en succesvolle strategemen. In de Renaissance herleefde deze gedachte in alle hevigheid en liet men zich weer rechtstreeks inspireren door de successen en mislukkingen van de Griekse en Romeinse legers.

Machiavelli en de Romeinse legioenen

Een van de eersten die met groot enthousiasme lering uit de Oudheid wilde trekken, was de Florentijn Niccoló Machiavelli. Niet zo gek als we de volgende uitspraak van hem lezen in het tweede boek van zijn militaire studie *Arte della Guerra* uit 1521: „ik vermoed dat een Macedonische falanx er niet anders uitzag dan een troep Zwitserse piekeniers”. De komst van nieuwe vuurwapens in zijn eigen tijd zag Machiavelli absoluut niet als een beletsel voor vergelijkingen met het antieke verleden. Hoewel de kruitdampen van de nieuwe technische ontwikkelingen om zijn hoofd hingen, was hij van mening dat in essentie de mens niet veranderde. Dus konden lessen uit de Oudheid direct worden getrokken. Welke lessen waren dat? Machiavelli was vooral onder de indruk geraakt van het in zijn tijd net in Florence opgedoken zesde boek van de Griekse historicus Polybius, en daarnaast van de tactische en strategische handboeken uit de Romeinse keizertijd van Frontinus, Aelianus en Vegetius. Het Romeinse legioen uit de republikeinse periode vormde voor Machiavelli het hoogtepunt van militair kunnen en moest als voorbeeld voor zijn eigen tijd dienen. Hij sprak zich in zijn *Arte della Guerra* bijvoorbeeld sterk uit ten gunste van het inzetten van infanterie in plaats van cavalerie en voor een volksmilitie in plaats van huurlingen van elders. Verder moest de Florentijnse infanterie net als de Romeinse in kleinere, en daardoor beweeglij-

ker, carrés strijden. Dat was overigens allemaal wel op de bestudering van de Oudheid gebaseerd, maar Machiavelli's ideeën kwamen ook naadloos overeen met inzichten die hij in zijn eigen tijd had opgedaan. Hij had gehoord van de successen van Zwitserse piekeniers in hun gevechten met de Bourgondische ruitery aan het eind van de vijftiende eeuw, in de veldslagen bij Nancy en Mürten. Daarnaast had hij persoonlijk de mislukkingen meegemaakt van de *condottieri* in de oorlogen die Florence uitvocht. Die huurlingen waren volgens hem daarvoor verantwoordelijk. Zo schreef hij in zijn meest bekende werk *Il Principe*: „de huidige ineenstorting van Italië is het resultaat van niets anders dan vertrouwen in de huurlingenleiders”. Dé oplossing zag hij in de oprichting van volksmilities. De Oudheid gebruikte hij als inspiratiebron maar ook als autoriteit om in zijn eigen tijd ontwikkelde gedachten meer kracht bij te zetten. De *Arte della Guerra* werd een groot succes. Alleen al in de zestiende eeuw 21 edities en vertalingen in het Frans, Duits, Engels en Latijn. Het boek is het bekendste uit een hele serie werken die in die tijd over oorlog en oorlogvoering verschenen, waarin de kwaliteiten van het Griekse en Romeinse militaire systeem werden herontdekt en aanbevelingen werden gedaan dat systeem weer nieuw leven in te blazen. De befaamde militair-historicus Michael Howard zag in deze periode het begin van de komst van het moderne leger.

Leraar en leerling

De meeste historici leggen dat begin toch ruim een halve eeuw later, in de tweede helft van de zestiende eeuw. Twee namen worden daarbij vooral genoemd. Die van Justus Lipsius als geniaal ontwerper van strategisch-tactische ideeën en van zijn leerling Maurits van Nassau, als even geniaal in de praktische uitvoering van de theorieën van Lipsius. Die uitvoering is in de geschiedenis bekend geworden als „De legerhervormingen van

Prof. dr. Johannes Bosscha (1797-1874)

Prins Maurits”. Wat hielden deze hervormingen eigenlijk in? In de eerste plaats was dat de grote aandacht voor het onderdeel exerceren. Aan het eind van de zestiende eeuw kon men voor het eerst sinds de ondergang van de Romeinse legioenen in Europa weer het spektakel gadeslaan van in het gelid marcherende soldaten die, volgens de woorden van waarschijnlijk Simon Stevin, „keeren, wenden, swencken, breecken ende maecken, bijeenvoeghen ende separeeren”. Die grote aandacht voor exercitie viel samen met belangstelling voor disciplineren in het algemeen. Goed getraind moesten soldaten, in kleinere eenheden opererend, de complexe bevelen van eveneens goed getrainde officieren kunnen uitvoeren. Zo kon het probleem worden opgelost van te grote logge en ordeloze carrés voet-soldaten, waarbij musketiers en piekeniers elkaar ook nog vaak hinderlijk in de weg liepen. De Duitse militair-historicus Werner Hahlweg beschreef in zijn in 1941 verschenen boek *Die Heeresreform der Oranier und die Antike* hoe vooral de zogenaamde elementaire bewegingen en de commandotaal waren overgenomen van met name Polybius en Aelia-

nus Tacticus. Volgens hem kwam uit de klassieke theorie de Mauritiaanse praktijk voort. Als bemiddelaar van die theorie was Justus Lipsius opgetreden, sinds 1578 de best betaalde hoogleraar in Leiden en van 1585 tot 1586 leermeester van Maurits van Nassau. Vooral in het vijfde boek van zijn in 1589 verschenen *Politica* behandelde hij militaire zaken, de zogenaamde *prudencia militaris*. Net als Machiavelli zag Lipsius niets in een huurlingenleger, maar wilde hij een nationaal leger met een kleine kern beroepssoldaten, in gevallen van nood aangevuld door een volksmilitie. De opleiding van dat leger moest zich vooral concentreren op vier punten: oeffeninghe, ordonnantie, bedwanc en exempelen. Als oefening moesten soldaten bijvoorbeeld leren wapens te hanteren, snel in het gelid te springen en grachten te graven. De ordonnantie moest de soldaat wijzen op zijn precieze plaats in kleinere gevechtseenheden en op de wijze van het verbreden of sluiten van die gelederen. Bedwanc betekende onder andere het aanleren van matigheid in voedsel, sex en drank want, zei Lipsius: „De goede soldaat wordt door slempen en dempen versleten”. Eer-

lijkheid en gehoorzaamheid hoorden ook onder deze noemer. Exempelen waren de regels voor lof en straf. Straf was daarbij het belangrijkste, want te veel lof maakte de soldaat weer slap. In principe moest hij banger zijn voor zijn eigen commandanten dan voor de vijand. Deze laatste gedachte had Lipsius ongetwijfeld van Tacitus van wiens werk hij de beroemdste editie had verzorgd.

De vier punten van Lipsius omvatten de normale dubbele betekenis die de Romeinen aan het begrip *disciplina* hechtten: training in gecoördineerd optreden in gevechtssituaties en strakke normering van het militaire gedrag, onder andere door een uitgewerkt systeem van straffen en beloningen. Het enorme belang dat zij daaraan gaven blijkt bijvoorbeeld uit de altaren voor de verering van de goddelijke *Disciplina Militaris* die sinds de tijd van keizer Hadrianus werden opgericht. Aan die stenen monumenten voegde de neo-Stoïcijn Lipsius een geschreven eerbewijs toe. Van de veldheer verlangde hij nog extra Stoïcijnse kwaliteiten als standvastige acceptatie van nederlagen en een verstandig gebruik van overwinningen, waarbij vernedering van de vijand en plundering uit den boze waren. Er is ongetwijfeld een groot aantal overeenkomsten zichtbaar tussen het werk van Lipsius en praktijken binnen het Staatse leger van Maurits, maar dat betekent nog niet dat we een al te rechtstreeks idee van oorzaak en gevolg moeten hebben. Het beeld van Lipsius en Maurits, gebogen over een tafel die bijna instort onder het gewicht van edities van Grieks-Romeinse schrijvers als verklaring voor de legerhervormingen, is te idyllisch. Om maar een paar zaken te noemen. De iets oudere neef van Maurits, Willem Lodewijk van Nassau, heeft zich waarschijnlijk nog intensiever met de Oudheid beziggehouden en allerlei innovaties voor het Staatse leger verzonden, terwijl bepaalde zaken zoals de commandotaal al bij Machiavelli en anderen werden besproken. Bovendien was dat leger al gevormd in de periode vóór 1591. Pas

daarna kon Maurits er zijn stempel op drukken. Hij is dan ook meer een katalysator dan een echte vernieuwer geweest, maar hervormingen hebben in ieder geval plaatsgevonden. Met name die op het gebied van discipline zijn, met Lipsius als intermediair, in nauw overleg met antieke militaire schrijvers tot stand gekomen, al konden die weinig helpen bij het ontwikkelen van een musketvuurdiscipline. Ten aanzien van wat toen tactiek werd genoemd, opstelling van de legers en gevechtsvoering, was voor Maurits en de zijnen vooral de werkelijkheid van de eigen tijd beslissend. Wel werden klassieke voorbeelden druk gebruikt om actuele discussiepunten te verhelderen én omdat ze status gaven aan de discussianten.

De Verlichting

Ruim anderhalve eeuw na Maurits werd in militaire kringen de Oudheid als veel minder maatgevend beschouwd. De zogeheten *Querelle des anciens et des modernes* die op cultureel gebied gedurende de hele achttiende eeuw werd uitgevochten, was ook een *bataille* over militaire aangelegenheden geworden. Verdedigers van het idee van de superioriteit en de directe toepasbaarheid van antieke doctrines als de Markies van Puységur (1655-1743) en De Maizeroy (1719-1780), raakten steeds meer in het defensief. De befaamde *Encyclopedie* van Diderot en D'Alembert neemt nog enigszins een middenpositie in. Duidelijk stelling tegen de voorbeeldfunctie van de Oudheid koos graaf De Guibert. De Franse officier Jacques de Guibert voelde zich even thuis op het slagveld als in de filosofische en literaire salons van Parijs. Zo was hij de minnaar van de befaamde salonhoudster Mme De Lespinasse, die, naar men zei, letterlijk wegteerde door een gebroken hart om hem. De nog beroemdere Mme de Staël was een van de vele bewonderaars van De Guibert, die vooral ook onder de indruk was van zijn in 1770 verschenen *Essai générale de Tactique*. Daarin liet hij zich enigszins ne-

gatief uit over Maurits en een andere fameuze veldheer uit de zeventiende eeuw, de Zweedse koning Gustaaf Adolf: *Tenslotte verschenen Gustaaf Adolf en Nassau ten tonele. De een streed voor de vrijheid van zijn land, de ander uit liefde voor roem. Beiden bestudeerden ze de Oudheid. Beiden zochten in de overblijfselen van de eeuwen de schaarse sporen van de tactiek en de discipline. Misschien, overdreven bewonderaars als zij waren, pasten ze te slaafs de principes ervan toe op de tijd waarin zij leefden en op de wapens die toen in gebruik waren.* Volgens De Guibert was imitatie van de Oudheid niet goed en waarschijnlijk was het juist verantwoordelijk geweest voor stagnatie op tactisch gebied. Alles was volgens hem sterk veranderd en het leiden van legers was oneindig meer gecompliceerd geworden. In zijn veelgeroemde *Essai* schreef hij verder nog dat een ordinaire majoor uit zijn eigen tijd hetzelfde zou kunnen verrichten wat de beroemde Thebaan Epaminondas had gepresteerd tegen de Spartanen, in de slagen van Leuctra en Mantinea uit de vierde eeuw voor Christus. Omgekeerd zouden volgens hem de grote generaals uit de Oudheid het in de nieuwe situatie niet hebben aangekund.

Voor een gedeelte is het in de Verlichting nieuw opkomend historisch besef voor deze uitspraken verantwoordelijk geweest. Daarnaast is het een opvallend feit, dat militaire schrijvers vaak weinig eerbied voor hun voorgangers tonen. Zij lijken zich niet op de schouders van reuzen te voelen, maar eerder op die van dwergen, nadat ze die eerst nog vakkundig in de grond hebben gestampt. Toch zag ook De Guibert nog wel één voorbeeldfunctie in de Oudheid weggelegd. Vooral de Romeinen waren volgens hem superieur geweest aan zijn eigen tijd, door de nauwe band die er bij hen bestond tussen de constitutie van het leger en de staat. Het burgerleger beviel De Guibert het best. Wat dat betreft sloot hij zich aan bij zijn voorganger Machiavelli, en bij verschillende tijdgenoten onder wie onze eigen patriotten.

Clausewitz, Von Schlieffen en Liddell Hart

Na de Verlichting heeft de Oudheid zijn vroegere betekenis voor strategie en tactiek lange tijd zo goed als verloren. De bekendste militaire theoreticus uit de negentiende eeuw, Karl von Clausewitz, zag niet veel meer in de antieke exempla. Zo schreef hij in een brief (11-1-1809) aan de filosoof Fichte over Machiavelli het volgende: *Machiavelli toont in zijn militaire geschrijf niet die vrije geest die hij bij zijn politieke geschriften heeft. De oorlogsvoering van de Oudheid heeft hem te veel aangetrokken, niet alleen de geest ervan maar ook nog alle vormen.* Clausewitz zag hoofdzakelijk in de recentste oorlogen zinvol studiemateriaal. Volgens hem ontbrak het aan precieze kennis over ver weg liggende perioden in de geschiedenis en waren exempla daaruit dus minder bruikbaar. Zijn invloed is vooral sinds het eind van de negentiende eeuw uitermate groot geweest. Toch waren er ook in de moderne tijd telkens militaire deskundigen die teruggrepen op de klassieken. Drie van de bekendste wil ik kort noemen. In de eerste plaats was dat natuurlijk graaf Alfred von Schlieffen, chef van de Duitse Generale Staf rond de eeuwwisseling en bedenker van het *Schlieffenplan*, de blauwdruk voor de manier waarop de Duitse legers in augustus 1914 Frankrijk binnenvielen. Schlieffen was erg onder de indruk van de Carthaagse veldheer Hannibal en vooral van de manier waarop hij een veel groter Romeins leger in 216 v. Chr. bij Cannae had vernietigd. Hoewel zowel Napoleon als Clausewitz totale omcirkeling van een sterkere vijand ten sterkste ontraden hadden, zag Schlieffen in Cannae een krachtig argument voor een andere visie. Die slag gaf hem de inspiratie voor zijn plan in een grote cirkel, met een versterkte rechtervleugel, om Parijs heen te trekken. Schlieffen wilde in het westen snel tot een beslissende slag komen, omdat Duitsland nu eenmaal aan een tweefrontenoorlog vastzat. Voor zo'n beslissende slag leverde Cannae een

Een piekenier uit de Tachtigjarige Oorlog

mooi voorbeeld. Hij schreef dat er enorm veel was veranderd sinds de Oudheid, vooral in wapentechnologie. Ook de afloop van veldslagen was anders: toen, in zijn woorden, een „*Metzgerij*”, nu „geciviliseerde capitulatie”. Maar in de condities van veldslagen was volgens Schlieffen niets veranderd. De tactiek van Hannibal zou ook in Frankrijk nog werken. Het mislukken van zijn plan aan de Marne in 1914 heeft Schlieffen niet hoeven meemaken, maar hij wordt er door latere critici niet minder om bekritiseerd. Over zijn militair-historische ideeën luidt meestal het oordeel dat hij die te veel in het keurslijf van zijn eigen strategische inzichten heeft geperst. Iemand die datzelfde verwijt heeft gekregen is de bekende

Engelse militair-historicus Sir Basil Liddell Hart. Vooral zijn theorie van de *indirect approach* is om die reden aangevallen. Hij baseerde die voor een belangrijk gedeelte op antieke bronnen. Volgens hem waren bijna alle successen van generaals uit de Oudheid tot stand gekomen, omdat zij de vijand niet frontaal op zijn sterkste punt aanvielen, maar onverwachts ergens anders. Een van zijn grote helden was Scipio Africanus, de Romeinse generaal in de Tweede Puniische Oorlog, aan wie hij in 1926 een monografie had gewijd. Een van de sterke kanten aan diens optreden vond Liddell Hart zijn overstek naar Afrika, op het moment dat het meer voor de hand lag zijn tegenstander Hannibal in Italië aan te vallen. Oude Ge-

schiedenis was voor Liddell Hart een mogelijkheid gezichtspunten die hij toch al had, te verscherpen en ze in een definitieve vorm te gieten. Die ideeën leek hij vooral op te doen door waarneming van het heden en het zeer recente verleden. Liddell Hart was een groot tegenstander van de gevoerde strategie in de Eerste Wereldoorlog en meende dat de grote slachting had kunnen worden voorkomen als er meer op zijfronten was aangevallen. Dat verklaart zijn grote belangstelling voor de *indirect approach*. De Oudheid gebruikte hij voornamelijk als een kant-en-klaar reservoir om extra argumenten voor zijn denkbeelden te leveren.

Oude Geschiedenis in de Nieuwe wereld

In onze eigen tijd zijn het vooral publicaties uit de Verenigde Staten, waarin hernieuwde belangstelling voor de Oudheid blijkt, als inspiratiebron voor wat genoemd wordt de *Grand Strategy*. Het gaat dan om de manier waarop een natie haar veiligheid zo goed mogelijk beschermt, door middel van een soort totaalplan waarin rekening wordt gehouden met de samenhang van militaire, sociaal-mentale, politieke en economische

factoren. Daarvoor is het nodig een volledig inzicht te hebben in de eigen situatie, maar ook in die van mogelijke tegenstanders. Dergelijke samenhangen kunnen volgens sommige militaire theoretici heel goed juist in het verre verleden worden bestudeerd, omdat het zicht daarop nog niet extra is gecompliceerd door allerlei technologische ontwikkelingen. Misschien heeft het Vietnamtrauma deze nieuwe belangstelling voor de Oudheid bevorderd. Een van de aspecten van dat trauma is immers dat een technologisch superieure staat, het niet kon winnen van een nog bijna agrarische samenleving. Dat kan een verklaring zijn voor de opkomst van dit soort studies, waaronder ongetwijfeld het opvallendste het boek is van Edward Luttwak uit 1976: *The Grand Strategy of the Roman Empire*. Hierin probeerde de veiligheidsadviseur van een aantal Amerikaanse presidenten, Luttwak, de vraag te beantwoorden hoe de Romeinen erin slaagden met de inzet van betrekkelijk geringe middelen, hun extreem lange rijksgrenzen succesvol te beschermen. Luttwak was van mening dat er sinds Clausewitz, bij het bepalen van de militaire strategie, te veel aandacht bestond voor het offensief. Volgens hem kenden de Amerikanen dezelfde problemen als de Romeinen uit de keizertijd. Een

geavanceerde samenleving moest worden beschermd tegen een reeks bedreigingen van buitenaf. Net zo min als toen was nu een beslissende slag met inzet van alle militaire middelen mogelijk en daarom moesten de Amerikanen, volgen Luttwak, het Romeinse voorbeeld volgen en hun toevlucht zoeken in afschrikking van de vijand. Zijn toverwoorden waren *preclusive defence* door middel van *deterrence*.

Er is nog een andere reden die op dit moment pleit ten gunste van een blik naar het verre verleden: het wantrouwen dat is gegroeid, juist ten opzichte van lessen uit het recentste verleden. De militaire geschiedenis leert dat generaals in onze eeuw maar al te vaak de vorige oorlog weer hebben uitgevochten met soms fantastische missers als resultaat. Dat lijkt ook voor de politieke strategie te gelden. Volgens Amerikaanse historici als Strauss en Ober is een van de factoren die de Vietnamcatastrofe heeft veroorzaakt, de wens het beter te doen dan Chamberlain met zijn *appeasement* in München in 1938 en dus de poot tegen het communisme zo stijf mogelijk houden. De militaire geschiedenis van de Oudheid lijkt met name in de Verenigde Staten weer een voorbeeldfunctie te krijgen. Dat is een goede zaak. De Oudheid kan nog altijd inspirerend werken op moderne militaire besluitvorming. Ik vraag me alleen af of dat, zoals in de afgelopen vijfhonderd jaar, moet gebeuren door een vaak wat krampachtig zoeken naar gewenste overeenkomsten. Dat geeft immers niet veel meer dan retorische steun aan al ingenomen standpunten. Het is lucratiever juist de verschillen te bestuderen. Het ándere kan immers scherper zicht bieden op het eigene. De eigen militaire situatie kan beter worden ingeschat door een intensieve reflectie over wat men in het verleden wél of juist níet aantreft. De mogelijkheden van de Oudheid voor het moderne militaire denken zijn sinds Machiavelli veelvuldig benut, maar nog steeds niet volledig uitgebaat. De woorden van Bosscha zijn dan ook nog steeds het heroverwegen waard.

Literatuur

- B. Bond - *Liddell Hart. A Study of his Military Thought*. Londen (1977).
 J.A.H. de Guibert - *Essai generale de tactique*. Leiden (1770).
 W. Hahlweg - *Die Heeresreform der Oranier und die Antike*. Berlijn (1941).
 W. Hahlweg - *Die Oranische Heeresreform, ihr Weiterwirken und die Befreiung und Etablierung der Niederlande, Nassauische Annalen*. LXXX (1969) 137-157.
 M. Howard - *War in European History*. Londen (1976).
 A. Gat - *The origins of military thought*. Oxford (1989).
 B.H. Liddell Hart - *The Strategy of the Indirect Approach*. Londen (1941).
 E.N. Luttwak - *The grand strategy of the Roman Empire. From the First century A.D. to the Third*. New York (1976).
 J.J. Mulken - *De Handleiding tot den kennis der krijgskunst*. Breda (1865).
 P. Paret (red) - *The makers of modern strategy*. Princeton (1986).
 M.H.J. Plantenga - *Strategie en Krijgsgeschiedenis*. Breda (1901).
 C.M. Schulten - *Une nouvelle approche de Maurice de Nassau (1567-1625). Le Soldat, La Strategie, La Mort*. Melanges Andre Corvisier. Parijs (1989) 42-53.
 P.G.G.M. Schulten - *Discipline in het leger der Romeinen. Militaire Spectator* 155 (1986) 240-247.
 B.S. Strauss en J.Ober - *Anatomy of Error. Ancient military disasters and their lessons for modern strategists*. New York (1990).

Ethiek bij noodhulp

Reflectie op normen en waarden naar aanleiding van ervaringen bij recente (noodhulp)operaties

A.J. van Leusden - kolonel-vliegerarts van de Koninklijke Luchtmacht*

Na een periode van betrekkelijkke rust tijdens de Koude Oorlog, wordt Nederland sinds enige jaren opnieuw geconfronteerd met inzet van militairen in het buitenland. Tijdens en na de Golfoorlog waren eenheden van de drie krijgsmachtdelen ingezet in en rond de Arabische Golf, in Turkije en Israël. Daarna werden eenheden en individuele militairen ingezet in Cambodja en het voormalige Joegoslavië en in talrijke andere plaatsen in de wereld. Opnieuw werd de krijgsmacht ingezet voor humanitaire noodhulpoperaties, zoals in Irak en in Goma, Zaïre. De ervaringen die bij deze inzet werden opgedaan hebben zich inmiddels vertaald in verbeterde plannen, aangepaste opleidingen en materieelpakketten. Behalve een herbezinning op de meer zakelijke aspecten hebben de ervaringen ook aangezet tot beschouwingen over de ethische aspecten van die inzet. De politiek, de defensieleiding en de uitgezonden militairen geven zich opnieuw rekenschap van wat die inzet kan betekenen; niet alleen voor het uit te zenden personeel, maar bijv. ook voor de plaatselijke bevolking. Waarom melden mili-

tairen zich überhaupt – al dan niet als vrijwilliger – voor dit soort operaties? Wat is de rol die Defensie als werkgever speelt en door wat voor motieven laat zij zich leiden? De uitzendingen bleken vragen op te roepen over het nut ervan en over de determinanten van de situatie waarin men terecht was gekomen.

In dit artikel zal nader op dit soort vragen worden ingegaan. Het is geen diepgaande beschouwing over zingevingsvraagstukken: hiervoor zijn andere meer terzake kundigen te vinden, ook binnen Defensie (bijv. de Geestelijke Verzorging van de krijgsmacht). Wél wordt beoogd een persoonlijke reflectie te geven op normen en waarden naar aanleiding van eigen ervaringen bij enkele VN-operaties, en die bij de inzet van een Nederlands detachement in Goma in het bijzonder. Hierbij wordt ingegaan op een aantal zaken waarbij men zich afvraagt (kan afvragen? moet afvragen?) of wij wel goed bezig zijn. In dit artikel is v.w.b. het begrip *moraal* de definitie gevolgd van Dupuis, die stelt: *moraal* is datgene, dat wij menen te moeten doen of nalaten. Het is het geheel van essentiële gedragsregels, normen en waarden die mensen er op na houden of er op na menen te houden. Een moreel aandachtspunt bestaat wanneer tussen leden van een groep geen consensus bestaat over die waarden [1].

Hierbij kan al vooraf worden gesteld dat veel van de opgeworpen vragen een open einde hebben, zoals ook allerlei andere bespiegelingen over moraal vaak meer vragen oproepen dan ze beantwoorden.

Opzet

Om te komen tot een nadere bespreking van normen en waarden bij vredesoperaties zal eerst een aantal korte opmerkingen worden gemaakt over ons doen en laten in Nederland. Daarna wordt een korte illustratie gegeven van één van de noodhulpoperaties waar Defensie bij betrokken is geweest, Goma, waarover eerder in de Militaire Spectator, meer in zakelijke termen is gerapporteerd [2]. In dit overzicht is vanuit een persoonlijk perspectief het accent gelegd op een aantal morele kwesties. Hierbij is een aantal aandachtsvelden onderscheiden: de samenleving waarmee wij bij uitzendingen krijgen te maken, het uitgezonden personeel en Defensie als uitzendende organisatie.

Om een aantal bijzonderheden bij uitzending in perspectief te plaatsen is het, zoals reeds aangegeven, dienstig eerst enige aspecten te belichten van ons doen en laten in Nederland. Hier wordt *niets* gepretendeerd, anders dan een paar opmerkingen te maken die later in het betoog nodig zijn.

De Nederlandse samenleving

In Nederland bevinden wij ons, overigens nog niet zo gek lang, in de gelukkige omstandigheid dat wij een grondwet hebben waarin de democratie is verankerd. Wij kunnen ons veroorloven een systeem van sociale zekerheid te handhaven, gebaseerd op een zekere mate van solidariteit met de zwakkeren in de samenleving. Ten

* De auteur bedankt de volgende personen (in alfabetische volgorde) voor hun kritische opmerkingen bij het manuscript. kol M.E. Jansen, arts, maj F.H.G.M. Kersten, kol ds. A. de Keizer, D.P. van 't Spijker.

Dit artikel is een bewerking van een bijdrage aan de module 'Ethiek' t.b.v. de Hogere Vorming Koninklijke Marine, Koninklijke Landmacht en Koninklijke Luchtmacht door de Dienst Militair Leiderschap en Opleidingskunde van de Koninklijke Militaire School Luchtmacht en het Instituut Defensie Leerangen te Rijswijk op 17 augustus 1995.

aanzien van minderheden wordt ons een tolerante houding voorgehouden. Dat dit systeem onder druk staat en er sprake is van een zekere vermindering van deze tolerantie en individualisering, doet niets af aan het principe. Ook op individueel niveau wordt ons – al dan niet religieus bepaald – respect voor andermans mening bijgebracht.

Nederland heeft een aantal fundamentele rechten van mensen onderschreven en wil deze uitdragen, ook over de landsgrenzen heen. Wij Nederlanders willen bijdragen aan de handhaving van de internationale rechtsorde, omdat dit de stabiliteit bevordert en daarmee de kansen van individuen op zelfrealisatie. Het koloniale verleden hebben wij achter ons gelaten. Waarschijnlijk mede door de minder gelukkige gang van zaken in het voormalige Joegoslavië, wordt

meer economische belangen meespeelen of een probleem letterlijk of figuurlijk dicht bij huis ligt, wij eerder wat doen dan wanneer dat niet het geval is. Als het al waar is gaat dat niet steeds op: Cambodja en Goma illustreren dit. Het kan ook positiever worden benaderd: de bereidwilligheid van de Nederlandse bevolking om financieel of anderszins bij te dragen bij rampen is groot (totdat de „bodybags” terugkomen?).

De krijgsmacht in de samenleving

De Nederlandse samenleving wordt dus gedragen door een paar mooie principes. Over het algemeen geldt dat de Nederlandse krijgsmacht zich conformeert aan die principes en waarom ook niet: het is geen aparte samenle-

Zo worden straaljagervliegers buitengewoon streng gekeurd. Eén van de belangrijkste aspecten is evenwel, dat in vergelijking met „buiten”, in het algemeen een sterker accent wordt gelegd op de consequenties van individueel gedrag op het resultaat van de groep en op de veiligheidsrisico's van derden. In buitengewone omstandigheden is het zelfs mogelijk dat individuen worden opgedragen zeer grote persoonlijke risico's te lopen, wanneer dat is vereist om een goed resultaat te bereiken voor een groep of de gemeenschap. Het zal duidelijk zijn dat dit slechts aan de orde is wanneer de hoogste belangen op het spel staan, zoals de verdediging van de vrijheid en andere hoogstaande waarden.

Hiermee zouden wij kunnen concluderen dat de Nederlandse militairen weliswaar niet in een onproblematiese situatie leven, maar dat over het algemeen duidelijk is wat van hen wordt verwacht. Dit is echter „te kort door de bocht”. Ten eerste kan worden betwijfeld of de meeste militairen zich voldoende bewust zijn van de bijzonderheden van het militaire beroep. Er zit bovendien ruimte in de interpretatie van de aanvaardbaarheid van risico's [3]. Wie vindt bovendien die risico's aanvaardbaar: de politiek of de betrokken militair? Gelet op de risico's die het vak met zich kan meebrengen zou je kunnen zeggen dat een verbintenis als militair meer is dan een gewone baan. Toen Nederlandse militairen, na de val van „de Muur” en het beëindigen van de toch wel stabiele situatie van de Koude Oorlog, voor het eerst sinds lange tijd weer werden geconfronteerd met uitzendingen met levensgevaar, kon een aantal – mede beïnvloed door brieven van de KL-leiding – zich niet meer in de krijgsmacht vinden en nam ontslag. Overigens gold voor een aantal van hen, dat zij zich niet met de nieuwe taken van de krijgsmacht konden verenigen: zij waren in dienst gekomen om het Nederlands grondgebied en eventueel het NAVO-grondgebied te helpen verdedigen, maar konden zich niet verenigen met nut en noodzaak van een inzet in bijv. Haïti of Cambodja [4]. Op zich is dat

Basiskamp Nederlands detachement Goma

inzet van Defensie weer nauwer gekoppeld aan het nationaal belang in engere zin. Men hoort ook wel geluiden dat Nederland soms wat al te gemakkelijk het belerende vingertje opsteekt en zich bemoeit met zaken, waarvan men zich kan afvragen of dat wel zou moeten. De indruk bestaat bij sommigen, dat wij in onze bereidheid ons in te laten met de toestand van de wereld wel wat selectief zijn, en wan-

ving meer. Toch vertoont de krijgsmacht een aantal bijzonderheden dat soms aanleiding tot discussie geeft. Eén daarvan is dat de militaire organisatie geweld als product heeft. Om het doel van een missie te realiseren zullen militairen soms moeten doden. Een ander aspect is dat de eis tot zorgvuldig handelen soms verder gaat dan civiel gebruikelijk: de consequenties van fouten kunnen verstrekkend zijn.

een invoelbaar en legitiem standpunt. Maar zelfs als de militairen wel op de hoogte zijn van het feit dat het militaire beroep bijzondere risico's met zich kan meebrengen, is het nog maar de vraag of die consequenties voldoende doordacht zijn. Bovendien zullen die risico's van geval tot geval verschillen. De risico's van inzet bij een gewapend conflict zijn aanmerkelijk anders (maar niet altijd groter!) dan die bij inzet voor humanitaire hulpverlening.

Bij dat alles speelt ook de appreciatie van het nut en haalbaarheid van de inzet een doorslaggevende rol. Bij een onlangs gehouden onderzoek naar de bereidheid van civiel geneeskundig personeel om een bijdrage te leveren aan de taken van Defensie, bleek er zeker een grote mate van bereidheid te bestaan om te worden ingezet voor humanitaire hulpverlening. Zodra de risico's toenemen (zoals bij *peace-enforcing-operaties*) neemt de belangstelling af. Wellicht is het soort mensen dat wordt aangehouden door het krijgsmachtbedrijf wel anders dan de mensen die zich willen inzetten voor humanitaire hulp.

De appreciatie is overigens nogal tijdgebonden. Enkele decennia geleden werd geweld in welke vorm dan ook afgewezen. Daarin is kentering gekomen: het IKV met Mient Jan Faber voorop. Max van den Berg liet zich zelfs uit over de wenselijkheid van het uit de weg ruimen van despoten [5]. (Hij zwakte dit overigens later weer af.) Onder omstandigheden kan geweld gepast zijn. Ook in religieuze kringen wordt wel gesproken van een gerechtvaardigde oorlog. Jacques de Milliano van Artsen zonder Grenzen vroeg zich begin dit jaar af, hoelang wij ons konden veroorloven passief te blijven toezien terwijl barbaren onschuldige slachtoffers maken [6]. Onpartijdigheid moet niet worden verward met neutraliteit: wij moeten durven opkomen voor de verdediging van waarden wanneer zij in het geding zijn – ongeacht bij welke partij die waarden worden geschonden. Moraal moet dus in een bepaalde tijd worden gekaderd. Maar van belang blijft of wij in zekere zin kunnen be-

rekenen dat wat wij doen, ook daadwerkelijk gediensdig is en voor wie. Hierbij doet zich het fenomeen voor dat een militair uitvoerder is van het politieke beleid. Terecht praat de Nederlandse gemeenschap over de gewenste werkwijze van de krijgsmacht. Andersom is de inspraak van Defensie niet altijd even duidelijk: generaals worden soms openlijk gekapitteld wanneer zij voor hun mening uitkomen. Het geeft te denken of de individuele militair bij inzet steeds wel tot een bezonnen afweging kan komen. Binnen de defensieorganisatie is een zekere volgzaamheid aanwezig en die is ook wel gewenst. Een bezonnen afweging is echter wel nodig, niet alleen door de politiek en de krijgsmachtleiding, maar ook door de individuele militair. Hierop kom ik later in dit artikel nog terug.

Enkele recente ervaringen

Tegen het licht van bovengemaakte opmerkingen volgt nu een korte schets van een aantal ervaringen bij de inzet van Nederlandse militairen in de operatie *Provide Care* in Goma. Eerst wat zakelijke informatie.

Nadat in april 1994 een vliegtuig neerstortte met aan boord de presidenten van Rwanda en Burundi escaleerde een langlopend conflict tussen de Hutu- en Tutsi-bevolkingsgroepen in Rwanda. Massamoorden leidden ertoe dat een vluchtelingenstroom op gang kwam, onder meer richting Zaïre. Rond de stad Goma vormden zich vluchtelingenkampen, met honderdduizenden vluchtelingen. De erbarmelijke omstandigheden waaronder deze mensen moesten leven leidden tot epidemieën van cholera en dysenterie met een grote sterfte als gevolg. De Zaïrese autoriteiten, noch de reguliere hulpverleningsinstanties waren in staat de situatie het hoofd te bieden.

Direct na het overigens onverwachte regeringsbesluit Defensie in te zetten voor het leveren van hulp werden de nodige voorbereidingen getroffen en werd op 28 juli een verkenningseenheid uitgestuurd om een beter inzicht

te krijgen in de behoefte aan en de haalbaarheid van adequate steunverlening. Gelijktijdig werd een grote hoeveelheid hulpgoederen vervoerd. Tevens werd toen al een eerste medisch team van twee artsen en vier verplegers uitgezonden, welke in afwachting van nadere besluiten werd ingezet bij Artsen zonder Grenzen (AzG). De verkenningseenheid werd overigens al snel een kwartiermakers-eenheid: zonder overleg met de eenheid werd besloten dat er hoe dan ook een hulpverleningsdetachement zou komen. Op 6 augustus arriveerde de „*main party*” in Goma. De eenheid bestaande uit ongeveer honderd man van de drie krijgsmacht delen zou ongeveer een maand in Goma en omstreken blijven. Zonder hier verder in te gaan op het hoe en waarom, werd besloten tot ondersteuning van UNHCR en non-governmental organizations (NGO's) met medische eenheden, transporteenheden en met „*movement control*”.

Over het algemeen was de bevolking vriendelijk, maar 's avonds konden dronken Zaïrese militairen agressief zijn. Bij de vluchtelingen leek naar mijn gevoel apathie te overheersen hoewel er in toenemende mate onrust ontstond. Er was nog geen duidelijke indicatie dat de vluchtelingen wilden terugkeren naar Rwanda, en dat is nog steeds zo.

Ondanks het feit dat vaak veel werd bijgedragen aan de overlevingskansen van de vluchtelingen be kroop menigeen wel eens een gevoel van machteloosheid, maar ook van grote betrokkenheid. Juist op microniveau kon het grote voldoening geven iemand weer te zien opknappen. Anderzijds raakte het je haast persoonlijk als je iemand onder je handen zag doodgaan. Je had evenwel geen tijd hierbij lang stil te staan; er waren zoveel mensen in nood [7]. Hier deed zich over het algemeen niet het dilemma voor of we wel met zinvolle dingen bezig waren. Er is geen reden voor een discussie of het nu wel verstandig is krijgers op te knappen die misschien later weer tot moorden in staat zijn. Je hebt het bovendien te druk voor allerlei ingewikkelde dis-

cussies of je nu wel of niet met bepaalde instanties zou moeten kunnen samenwerken. Je staat daar en je moet wat doen. Een zekere afstandelijkheid tot het leed is daarbij ook wel nodig. Het is noodzakelijk om daarbij vooral aandacht te besteden aan de ernstig zieken; er is geen tijd voor stervenden en de minder ernstig zieken (triage). Die triage bleek soms ook bijzondere vormen aan te nemen: de *locals* concentreerden zich soms meer op zieke moeders dan op de kinderen: als de moeder zou sterven zouden de kinderen ook weinig kansen meer hebben. Over het algemeen was er dus niet veel gelegenheid voor ethische beschouwingen. Een uitzondering vond plaats bij het Israëliëse veldhospitaal. Hier werd een vrouw geopereerd die na een explosie grote delen van armen en benen was kwijtgeraakt. Ook bij de Israëliërs is een intensieve discussie gevoerd of die vrouw maar niet beter had kunnen sterven: zij zal toch niet meer in staat zijn tot enige zelfredzaamheid. Het concentreren op het microniveau werd overigens ook aangeraden door de hulpverleningsorganisaties ter plekke. Het heeft geen zin om als veldwerker je al te druk te maken over de lange-termijn-consequenties. Je probeert wel structurele verbeteringen door te voeren, maar die zijn over het algemeen meer gericht op de korte termijn.

Op macroniveau kun je je overigens wel afvragen wat nu het resultaat is van onze inspanningen daar. Er zijn ongetwijfeld veel mensen gered, maar de vraag is voor hoe lang: een groot aantal had Aids. Bovendien is de toestand nog niet echt verbeterd, in die zin dat men weer terug kan gaan naar de oude situatie. In de kampen wordt de moraal voor een deel beheerst door terreur. In hoeverre beïnvloedt de inmenging van buitenaf niet de wijze waarop de gemeenschap daar zijn uiteindelijke draai weer vindt? Die vraag is niet eenvoudig te beantwoorden, maar het zijn natuurlijk wel vragen die doorspelen. Een ander aspect is de vraag of de westerse gemeenschap niet eerder had moeten ingrijpen in Rwanda om te trachten de tragedie te voorkomen. De bemoeienis van de

westerse landen is overigens van meer directe betekenis bij het echte ontwikkelingswerk. De morele implicaties hiervan vallen evenwel buiten het kader van mijn betoog. Het is naar mijn mening ook geen echte defensie-aangelegenheid.

De opgedane ervaringen, de lange werktijden en de hoge werkdruk vroegen natuurlijk om afreageren. Gelukkig kon men bij elkaar terecht. Er hoefde dan vaak niet eens veel te worden gezegd: men wist van elkaar hoe de situatie was en wat er in je omging. Daarbij was het wel jammer dat er in het kamp weinig gelegenheid was voor privacy. Ook werd door sommige mensen erover gemopperd dat de leiding niet voldoende informatie doorgaf en dat meer aan het eten zou kunnen worden gedaan. Het werk in de kampen was, zeker in het begin, zeer intensief en vereiste een goede samenwerking. De verschillen tussen de krijgsmacht delen werden tijdens het werk kleiner.

Met de noodhulp aan Zaïre heeft Defensie een bijzondere operatie uitgevoerd. Over de *lessons learned* is al uitgebreid geschreven. In dit kader wil ik er een aantal belichten. Zo kwam deze operatie voor Defensie voortijdig. De besluitvorming over de afstemming tussen Ontwikkelings-samenwerking en Defensie in de buitenlandse politiek is nog gaande: mij is nog niets bekend van een beleidsdocument waaraan wij voldoende houvast hebben voor het aangaan van dit soort operaties. De inzet in Goma kwam zeer spontaan en leek sterk ingegeven door de emoties van het moment. Voor de ingezette eenheden was misschien nog van meer belang dat er nog nooit echt was geoefend voor dit soort operaties en dat de voorbereidingstijd te kort was.

Een punt van overweging is, dat zeker bij rampen die zijn veroorzaakt door menselijk toedoen, militaire eenheden wel eens ten onrechte als partijdig worden beschouwd, zelfs als ze met blauwe baretten gaan. Voor sommige NGO's is dat een rem op een intensivering van de samenwerking. Zij zijn bang daarmee hun eigen onafhankelijkheid geweld aan te doen (zich

beroepend op hun ethische principes) [8]. Voor een deel is dat misschien ook zo: gewapende militaire eenheden kunnen worden geassocieerd met veiligheid. Lichtbepapende noodhulpeenheden kunnen echter hooguit zichzelf enigszins verdedigen. Er valt dus veel voor te zeggen dat militaire noodhulpeenheden niet openlijk hun wapens dragen. NGO's verschillen overigens ook onderling in hun morele waarden. Zo werd geconstateerd dat bijv. Memisa op sommige punten een andere, wat meer pragmatische benadering had dan AzG.

Morele aspecten

Bij uitzendingen kan men op diverse wijzen worden geconfronteerd met andere normen en waarden. Waar het in Goma vooral een harde confrontatie was met een totaal ontreedd systeem, waar zelfs de meest fundamentele waarden (zoals het recht op voedsel, rust, bescherming, respect en genegenheid) ter discussie stonden, kan het ook anders. Men kan ook te maken krijgen met een inheemse bevolking die er minder erg aan toe is.

Inheemse cultuur

In eerste instantie betreffen dit de normen en waarden van de inheemse bevolking. Zeker in ver van Nederland gelegen gebieden, kunnen wij vaststellen dat die normen en waarden anders zijn dan die waarmee wij zijn vertrouwd. Soms zouden bepaalde gebruiken, wanneer ze in een westerse context plaatsvonden, niet acceptabel zijn, maar veelal zullen wij ons moeten realiseren dat deze gebruiken in de eigen cultuur, aanvaardbaar of zelfs rechtvaardig zijn. Excessen daargelaten, dienen wij de lokale standaard te accepteren. Wij zullen ook moeten beseffen dat sommige landen zich een sociale standaard zoals wij gewend zijn niet kunnen veroorloven. Zendingdenken vindt nog wel plaats bij ontwikkelingshulp, maar is zeker uit den boze bij noodhulp.

Veelal zullen wij westerlingen ons moeten aanpassen. Voorbeelden zijn

het dragen van korte broek of het tonen van blote benen en armen door vrouwen in landen met een overwegend islamitische moraal. Tijdens de Golfoorlog, maar ook in Goma, moest hiermee rekening worden gehouden. Bij allerlei uitzendingen bleek dat wij een inhaalslag moesten maken om meer vertrouwd te raken met de bijzonderheden van de lokale cultuur: wat is „done” en wat is „not-done”. De omgang met de andere sekse is hiervan een voorbeeld. Wij dienen ook de lokale economische gebruiken te respecteren. Opgepast moet worden niet de markt te verzieken. Zowel in Cambodja als elders werden door de VN soms te hoge vergoedingen uitbetaald, waarvan slechts weinigen konden profiteren. Ook moet worden opgepast voor een té luxe uitstraling, bijv. door onderbrenging in dure hotels. Wij Nederlanders dienen rekening te houden met de verschillende gewoonten van alcoholgebruik, een soms groot verschil van werktempo en met het feit dat de lokale bureaucratie de nodige irritaties kan oproepen.

Om hierop beter voorbereid te zijn moeten acculturatie-cursussen worden gegeven. Dat is natuurlijk op zich niets bijzonders. Multinationals bereiden hun expatriates altijd zo voor, en dat geldt „sowieso” voor de NGO's zoals Memisa en Artsen zonder Grenzen. Zonder een goed begrip van de mensen daar is er weinig constructiefs te doen. Wij hebben dat aan den lijve ondervonden in Goma. Niet alleen vanwege de kwantiteit, maar ook omwille van de kwaliteit moesten *locals* worden ingezet om vertrouwen te kweken.

Excessen

Nu is het eenmaal zo dat uitzendingen in principe niet plaatsvinden naar gebieden waar alles koek en ei is. En uiteraard zijn hierin ook gradaties. Men kan worden uitgezonden naar gebieden waar hooguit nog wat natrillingen merkbaar zijn van een conflict, maar het is ook mogelijk dat men naar een gebied wordt gestuurd waar een conflict nog in alle hevigheid bestaat. Dit gaat dan gepaard met verloedering van normen en waarden, zoals

deze zich bij reguliere oorlogen, guerrilla's en burgeroorlogen voordoen. Moord, verkrachting, ontvoering, etnische zuiveringen, systematische onderdrukking, uithongering en andere oorlogsmisdaden zijn hierbij jammergenoeg eerder regel dan uitzondering. Opgemerkt wordt dat de oorzaak van de conflicten soms ook gelegen kan zijn in verschil van inzicht over more-

reden van uitzending. Bij andere vredesoperaties staat de geneeskundige verzorging primair ten dienste van de eigen troepen. Maar hoe stel je je op wanneer steeds (Cambodja, voormalig Joegoslavië) de lokale bevolking zich aanmeldt voor hulpverlening, m.n. wanneer de eigen voorraden hiermee onder een bepaald minimum dreigen te komen?

Ordering in chaos

le zaken: hoeveel conflicten worden niet uitgevochten tussen verschillende, veelal fanatieke religieuze groeperingen? Ook in Rwanda stond de rol van de (katholieke) kerk ter discussie. Vanouds claimen combattanten dat zij „God aan hun zijde hebben”. In het kader van deze uiteenzetting voert het te ver hierop door te gaan.

Militairen kunnen bij het zien van excessen met zichzelf in conflict komen. Als voorbeeld noem ik het zien van een verkrachting of andere gewelddadigheden. Conform de *Rules of Engagement* mag hiertegen soms niet worden opgetreden, zeker niet wanneer de eigen veiligheid niet is gewaarborgd. Inmenging in gewelddadigheden kan ertoe leiden als partijdig te worden beschouwd. Niets doen botst evenwel met de reden waarom je vind dat je er bent: bijdragen aan een bevordering van normen en waarden. Bij humanitaire acties is het helpen van de lokale bevolking de primaire

Zeker bij conflicten tussen landen wordt getracht die excessen in te perken. De Verdragen van Genève en de overeenkomsten in de Verenigde Naties beogen dit bijvoorbeeld. Het zal evenwel duidelijk zijn dat dit oorlogsrecht maar zeer ten dele uitvoerbaar blijkt te zijn. Recht en moraal gaan niet steeds hand in hand.

Eigen moreel

Dat confrontatie met excessen niet zonder betekenis is voor onze uitgezonden militairen is duidelijk. Gelukkig worden thans de uitgezonden militairen gedebriefed door psychologen en krijgen zij een geneeskundige keuring. Daarbij blijkt steeds weer dat een uitzending een groot aantal mensen niet in de koude kleren is gaan zitten. Ook na Goma had ca. 10% van de mensen psychologische problemen. De symptomen variëren, maar veelal constateren we een vorm van lusteloosheid, apathie, slaapstoornissen,

kriegeligheid en emotionele labiliteit. Overigens is dat een meer algemeen beeld. Ik herinner aan de publiciteit over het zogenaamde post-Cambodja-syndroom. Door sommigen wordt dit in verband gebracht met overimmunitatie en de medicijnen tegen het oplopen van malaria, maar ik heb soortgelijke beelden ook gezien bij mensen die uit voormalig Joegoslavië terugkwamen. Ik constateer overigens dat dit soort uitzendingen ook positieve effecten heeft: sommige mensen zijn sterk gaan relativiseren over hun eigen functioneren en zijn de betrekkelijkheid gaan inzien van allerlei zaken waarover wij ons in onze samenleving druk maken.

Op zichzelf is het goed dat mensen voor hun symptomen uitkomen. Dat kan ook anders. In een discussie met sommige groepen binnen de krijgsmacht blijken sommigen toch wel te vinden, dat het nodig is emotioneel een zekere verharding te ondergaan. Dat kan nuttig zijn om de periode zelf door te komen, maar op den duur zou dit evenwel kunnen leiden tot afvlakking.

De symptomen na terugkeer hoeven op zich niet alleen met het zien van excessen te maken te hebben. Ze komen voor bij alle functiegroepen. Het langdurig leven onder primitieve omstandigheden, met een te hoge of lage werkdruk, gevaarlijk rijden met het reële risico iemand onder de wielen te krijgen, te weinig nachtrust, haast geen privacy en los van de eigen, vertrouwde omgeving, is voor sommigen op zich al een traumatische ervaring. Je moet je ook opgenomen weten in de groep, of in een van de vele subgroepjes die zich soms vormen. De één kan gemakkelijker buiten bepaalde routines dan de ander. Zo riep een van de Goma-gangers bij aankomst vanuit Nederland, dat hij het toch wel erg op prijs zou hebben gesteld als er een warme prak voor hem klaarstond; hij moest het doen met gevechtsrantsoenen. Je zelf handhaven in moeilijke omstandigheden is trouwens nog moeilijker voor het jonge, onervaren personeel dat ook werd uitgezonden.

Het raakt ook de normen en waarden

van de uitgezonden groep. Steeds weer wordt geconstateerd dat een actief beleid is vereist om een zekere verloederung binnen de groep tegen te gaan. Het meest voor de hand ligt dit op het gebied van de persoonlijke en kamphygiëne, die er regelmatig bij inschiet. En we merken dat ook het taalgebruik nogal eens verarmd. En zelfs bij uitzendingen als naar Villafranca, blijkt voor enkele mensen de seksuele moraal opeens wat losser te worden. Dat kan ongewenst zijn: het kan de inpasbaarheid in de thuissituatie bemoeilijken. Bovendien moet in sommige streken, zoals in Thailand, rekening worden gehouden met het zeer grote risico op het oplopen van HIV. Een punt van aandacht is de gratis en royale verstrekking van condooms aan uitgezonden militairen. Wanneer anderszins geen goede condooms te verkrijgen zijn is dit mischien wel verstandig.

Verantwoordelijkheid van de werkgever

Defensie is zich het belang bewust van haar rol als werkgever en wil dit ook steeds kritisch toetsen. Zo is een nadere bezinning nodig over de conceptuele basis van m.n. noodhulpoperaties [2]. Eén van de aandachtspunten daarbij is de vraag waarom juist voor Defensie wordt gekozen. Het zou kunnen zijn dat dit vooral gebeurt op praktische gronden: Defensie heeft een organisatie en de middelen die hiervoor geschikt zijn en bovendien is ze, in tegenstelling tot bijv. NGO's, een hanteerbaar instrument van de politiek. In de inleiding was al aangegeven dat Defensie zich vooral onderscheidt van civiele organisaties, door de bereidheid een grote mate van opofferingsgezindheid in buitengewone omstandigheden ten toon te spreiden. Men kan zich afvragen of dat ook moet gelden voor noodhulpoperaties.

Daar staat tegenover dat het mischien immoreel is om niet van defensiemiddelen gebruik te maken, wanneer zij voorhanden zijn en veel goeds kunnen doen. Inzetcriteria kun-

nen een hulpmiddel zijn bij de besluitvorming. Deze zijn inmiddels wel geformuleerd (zoals eindigheid van de operatie, voldoende draagvlak, „aanvaardbare” risico's, een helder doel en het uitgeput zijn van andere, niet-militaire middelen), maar ze zijn toch meer gericht op (gewapende) vredes- dan op noodhulpoperaties. Het kan trouwens zijn dat de overheid soms ook andere motieven heeft zich in te laten met een operatie. Naïef gezegd kan dat bijvoorbeeld zijn „mee willen doen, erbij willen horen”. Dat kan, tot op zekere hoogte, ook legitiem zijn en het is goed te erkennen dat dit een factor in de besluitvorming kan zijn.

Een ander moreel aspect is dat de werkgever zich er terdege rekenschap van moet geven – en dat ook doet – wat hij zijn werknemers aandoet door hen een opdracht te geven. Hij heeft onderkend op zijn minst de morele verantwoordelijkheid te hebben om zeker te stellen dat het personeel niet meer risico loopt dan absoluut noodzakelijk. Dit kan op twee manieren. Uiteraard moet een goede afweging worden gemaakt of het te bereiken doel wel in verhouding staat tot de risico's. Er wordt hier gesproken van „verantwoorde” of van „aanvaardbare” risico's. Veelal wordt daarmee bedoeld dat de risico's door de politiek aanvaardbaar worden geacht.

Daarnaast moet worden verzekerd dat personeel voor deze taken wordt ingezet, dat daarvoor optimaal is berekend. Zo vragen de selectie-eisen om een herbezinning en terecht wordt thans meer aandacht besteed aan de fysieke functie-eisen. Verder dient al het mogelijke te worden gedaan om personeel dat lichamelijk of psychisch in de problemen is gekomen, zo zorgvuldig mogelijk te begeleiden. Hierover worden nog wel eens wisselende geluiden opgevangen. Op zijn minst moet worden gewaarborgd dat personeel dat door de dienst dienstongeschikt is geworden, ook een behoorlijke inkomensgarantie krijgt. Op het psychosociale vlak wordt thans veel gedaan aan het voorkomen van *Post Traumatic Stress Disorders* (PTSD).

Preventie

Omgaan met dit soort situaties vraagt niet alleen een grote mate van flexibiliteit, maar ook invoelend vermogen. Dat moet zich niet alleen uitstrekken naar de inheemse bevolking, maar ook naar je maten. Hier ligt een mogelijkheid tot preventie. Een aantal aspecten is hierbij van belang. Wil het personeel zich goed staande houden, dan zal om te beginnen een goede voorlichting moeten worden gegeven over de feitelijke situatie. Juist door onbekendheid ontstaat onzekerheid. Om die voorlichting te kunnen geven moet snel en efficiënt relevante en ongekleurde informatie worden verzameld. Voor een deel kan dat vanuit Nederland, maar veelal is het noodzakelijk een verkenningseenheid uit te sturen. Ook zal contact moeten worden gezocht, zo mogelijk, met instanties die al langer in het gebied actief zijn. Instanties als het Koninklijk Instituut voor de Tropen en het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael, kunnen belangrijke informatie geven over de plaatselijke gebruiken. Ook ter plekke zal men intensieve voorlichting moeten blijven geven ter verhoging van de betrokkenheid.

Een ander belangrijk aspect om het

moreel hoog te houden, waarmee ook recht wordt gedaan aan de eigen waarden en normen, is het bevorderen van groepsbinding. Men moet weten wat men aan elkaar heeft. Men moet elkaar durven aanspreken op eventueel ongewenst gedrag. Veel belang moet ook worden gehecht aan een goede attitudevorming. Dit kan per operatie verschillend zijn. Zeker bij vredesoperaties, en in het bijzonder bij noodhulpoperaties, is het noodzakelijk geduld, diplomatie en invoelend vermogen te hebben. Dat wordt voor een groot deel al onderkend [9,10]. Dit geldt voor de relatie naar de lokale bevolking en andere hulpverleners, maar ook onderling. De rol en bevoegdheden van de leiding en van het geneeskundig personeel vragen bijzondere aandacht. Ook in de berichtgeving over Joegoslavië komt geregeld naar voren dat wij geen behoefte hebben aan een machocultuur. Gedragsregels kunnen hierbij van nut zijn.

Er zijn waarschijnlijk geen echte éénzijdige gedragsregels te stellen over hoe je moet omgaan met de vele vragen die het werken in ellendige situaties oproepen. Van belang is te weten dat je soms wat heen en weer wordt geslingerd door emoties. Als men

weet dat dit normaal is, dan heeft dat al een enigszins stabiliserende invloed. Van belang is vooral dat je door die gevoelens de besluitvorming niet laat vertragen; soms moet je gewoon maar een beslissing nemen. Ik vind dat de beslissingen van de mensen in het veld, in een krachtenveld van invloeden, ook door bijv. „Den Haag” moeten worden gerepecteerd.

Om het gedrag van eigen mensen te begeleiden is er de aanwezigheid van terzake kundigen in het inzetgebied. Aan de ene kant moeten wij oppassen niet té „soft” te worden. Aan de andere kant kan professionele begeleiding toch wel gewenst zijn. In Goma was o.a. een geestelijk verzorger aanwezig, terwijl er de laatste twee weken ook nog twee psychologen waren. Naar mijn gevoel dient de rol van de GeVo bij dat soort situaties wat nadrukkelijker aan de orde te komen. Van groot belang, tegen de voortdurende dreiging van eigen verloedering, is het handhaven van een strenge (zelf)discipline: je moet trots op jezelf kunnen zijn en blijven, ook in retrospect. Enig relativerend vermogen blijft hierbij nodig om de strenge zelfdiscipline niet te laten uitmonden in machogedrag. Begeleiding ter plaatse en heldere instructies kunnen ook van belang zijn in de relatie met de pers. Als er uitglijdters zijn moet het personeel zich in eerste instantie gesteund weten door de defensieleiding.

Het belang van selectie van personeel is in het voorgaande al aan de orde geweest. Bij deze selectie moet meer dan nog gebruikelijk worden nagegaan waarom mensen willen meedoen. Dit kan gebeuren omdat ze inderdaad begaan zijn met de situatie en daaraan willen bijdragen op basis van hun eigen (hoogstaande) normen en waarden. Maar ze moeten weten dat ze dan wel eens van een koude kermis kunnen thuiskomen. Soms gaan mensen ook omdat ze daartoe onder druk van hun omgeving worden gedreven. Er moet meer dan voldoende gelegenheid zijn om een goede groepsbinding te bewerkstelligen.

Literatuur

1. H. Dupuis – *Goed te leven, reflecties op de moraal*. Ten Have, Baarn (1980).
2. A.J. van Leusden en W. Wertheim – Humanitaire hulpverlening door Nederlandse militairen in Zaïre. *Militaire Spectator* 164(7)(1995)309-318.
3. L. Wecke – Lotgevallen van de Nederlandse krijgsmacht. In: *Jaarboek vrede en veiligheid 1994*. Nijmegen (1994)176-193.
4. L. Wecke – Het beroepsleger in zicht. In: *Jaarboek vrede en veiligheid 1993*. Nijmegen (1993)170-185.
5. M. van den Berg Anonymus – Laat Karadžić en Mladić ombrengen. *Trouw*, 8 augustus (1995).
6. J. de Milliano – Internationale hulp is de neutraliteit ontgroeid. *De Volkskrant*, 21 januari (1995).
7. M. Thomassen – Voor de militaire hulpverlener tellen de trauma's dubbel zo zwaar. *Algemeen Dagblad*, 8 april (1995).
8. R. Gollin – Militairen en burger hulpverleners botsen soms. *De Volkskrant*, 9 maart (1995).
9. T. Mensenkamp – Militairen en humanitaire hulp: een olifant in de porseleinkast? *Report Department of Foreign Affairs*, the Hague, February (1995).
10. M. Rasovich en H. van Willigenburg – Heilsoldaten in camouflagekleuren. *De Volkskrant*, 21 januari (1995).
11. P.H. de Vries – Ethiek in het militaire beroep. *Militaire Spectator* 164(10) (1995) 460-465.

Het regelen van goede nazorg heeft ook een functie vóór de uitzending: men weet dat er serieus aandacht wordt geschonken aan eventuele problemen mochten ze ontstaan, en dat bevordert het vertrouwen.

Slot

In dit artikel werd een schets gegeven van – vaak persoonlijke – ervaringen bij uitzendingen. In het licht van een eventuele bijdrage aan een goed verloop van volgende uitzendingen, is daarbij een aantal aandachtspunten de revue gepasseerd.

– Er blijft nadere bezinning nodig over de conceptuele basis van vredesoperaties in het algemeen en noodhulpoperaties in het bijzonder; waarom laat Nederland zich met dit soort operaties in, wat is de achtergrond daarvan? Is het in het Nederlandse belang, en waarom dan wel?

– Er dient helderheid te worden verkregen waarom juist Defensie zich inlaat met noodhulpoperaties. Betreft het een pragmatisch gebruik van mid-

delen als eenvoudig instrument van de politiek, of omdat van Defensie meer mag worden gevraagd dan van bijv. burgerorganisaties. Dit zou dan vooral moeten gelden voor het optreden in het lage deel van het geweldsspectrum. Hier lopen civiele hulpverleners en militairen tegen elkaar aan. De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat inzet van defensiemiddelen bij noodhulp zeker moet worden gebruikt. Die rechtvaardiging is gelegen in het feit dat Defensie een organisatie is die vaak snel en effectief hulp kan bieden en dat het immoreel zou zijn die hulp achterwege te laten.

– Er dient een nadere bewustwording plaats te vinden van militair personeel inzake de risico's die zijn gemoeid met het werk; men komt zichzelf anders tegen. Het personeel moet hoog gemotiveerd zijn voor dit werk [11].

– Defensie dient zich beter voor te bereiden op inzet voor humanitaire noodhulp; behalve door nadenken over de conceptuele basis van dit soort werk in het algemeen, dient men van geval tot geval te bezien of en hoe hulp zou moeten worden geboden.

Een belangrijk aspect daarbij is dat rekenschap wordt gegeven van de noodzakelijkheid dat wij ons tijdig en op een fatsoenlijke manier kunnen terugtrekken.

– Op het gebied van personeelszorg en -begeleiding zijn nog wel wat verbeteringen door te voeren. Behalve het eerder genoemde bewustworden gaat het hier ook over de rol die de werkgever heeft: hoe zorgt die ervoor dat het uit te zenden of uitgezonden personeel optimaal is voorbereid en dat is zekergesteld dat dit personeel optimaal wordt opgevangen, zowel ter plekke als na terugkeer. Daaraan wordt al veel gedaan, maar alert zijn blijft noodzakelijk.

– Tijdens de uitzending dient strak de hand te worden gehouden aan discipline en handhaving van eigen normen en waarden. Commandanten, buddies en deskundige begeleiders dienen hieraan een hoge prioriteit te geven. Juist waar men bij uitzendingen wordt geconfronteerd met verloeding van normen en waarden, is het noodzakelijk extra aandacht te besteden aan het eigen moreel.

Force XXI

US Army's odyssee naar de 21ste eeuw (deel 1)

G. van Oppen - kolonel der infanterie

It must be made clear that our Army is on a deliberate course to bring warfare into the Information Age and change forever the very essence of what conducting war is.

US Army Chief of Staff, General Gordon R. Sullivan, 1993

In de afgelopen vijf jaar is een ambitieus proces in gang gezet dat de US Army moet transformeren in een *information age*-strijdmacht: *Force XXI*. Uiterlijk lijkt er niet zoveel aan de hand: het Amerikaanse leger behoudt haar *major commands* en de bekende divisie-, brigade- en bataljonsstructuur, maar inwendig verandert het fundamenteel!

Force XXI is niet zoiets als „*Army-Model 2010*”, een eindpunt van een reorganisatie. *Force XXI* is een evolutionair proces dat het Amerikaanse leger moet transformeren in een leger dat anders denkt, werkt, opleidt, oefent en bovenal anders vecht op het slagveld van *the information age*. Kenmerk van dit leger zal zijn dat „de kracht van informatie” optimaal tot gelding wordt gebracht. Informatie wordt zowel hoeksteen van haar structuur als van haar gevechtskracht! *Force XXI* is geen „*Star Wars*”-achtige toekomstfantasie. *Force XXI* is realiteit en ontstaat terwijl u dit leest! *Force XXI* geeft uitdrukking aan de stellige overtuiging van het Amerikaanse leger, dat het karakter en kenmerken van oorlogvoering fundamenteel wijzigen omdat een „*Revolution in Military Affairs*” (RMA) plaatsvindt. Het in hoog tempo verschijnen

van nieuwe technologieën, die weliswaar voor een deel nog niet zijn uitgekristalliseerd, spelen in deze overtuiging een grote rol.

D.m.v. een beschouwing, in twee artikelen, zal worden getracht het voorgaande aanschouwelijk te maken.

Dit eerste deel gewijd aan *Force XXI* beoogt inzicht te verschaffen in wat het Amerikaanse leger voor ogen staat als men spreekt over *Force XXI*, door het begrip in context te plaatsen en vervolgens aandacht te besteden aan enkele belangrijke facetten. Achtereenvolgens wordt daartoe ingegaan op het waarom van *Force XXI*: de geo-strategische situatie en de RMA, *Third Wave Warfare en Winning the Information War*, *Force XXI* als totaal transformatieproces en *Digitization of the Battle Field*. De beschouwing wordt afgerond met een enkele opmerking over het beleid inzake implementatie van nieuwe technologieën en „het vijandplaatje bij *Force XXI*.” Waar in dit eerste deel van de beschouwing vooral wordt gepoogd een antwoord te geven op vragen als *wat en waar heeft het mee te maken*, zal in een tweede artikel m.n. worden ingegaan op het hoe van *Force XXI*: hoe anders zal het Amerikaanse leger eruit gaan zien, hoe anders zal het optreden zijn, enz.

Op het financiële aspect van *Force XXI* wordt niet ingegaan. Amerikaanse terminologie wordt waar mogelijk overgenomen ter bevordering van de herkenbaarheid voor de lezer van in dit kader in Amerikaanse vakliteratuur, frequent gehanteerde begrippen en uitdrukkingen.

Waarom Force XXI nu?

Yes, we have slain a large dragon. But we live now in a jungle filled with a bewildering variety of poisonous snakes. And in many ways, the dragon was easier to keep track of.

Director of the Central Intelligence Agency, James Woolsey, 1994

Gewijzigde geo-strategische situatie

De ineensstorting van de Sovjet-Unie betekende een radicale wijziging van Amerika's strategische positie in de wereld. Dit feit vormde aanleiding tot een drastische bijstelling van de *National Security Strategy* en van de aard en omvang van de bijdrage van het Amerikaanse leger. Operationele taakstelling, omvang, samenstelling, doctrines, opleidingen en uitrusting van het Amerikaanse leger kunnen niet langer worden ontleend aan een wereldwijde, doch eenduidige bedreiging van de Verenigde Staten en haar bondgenoten door de Sovjet-Unie. In plaats daarvan moet het zich voorbereiden op inzet in een multipolaire strategische omgeving waarin sprake is van een groot aantal verschillende en niet-eenduidige veiligheidsrisico's. Een situatie waarvan bovendien met weinig zekerheid is te zeggen hoe deze er over tien of twintig jaar zal uitzien.

Door de nieuw ontstane strategische situatie en de als gevolg daarvan doorgevoerde scherpe inkrimping van het budget, zal het Amerikaanse leger tegen het einde van deze eeuw ca. 30% kleiner zijn dan ten tijde van het Golfconflict. De personeelssterkte

van *Army's Active Component* (AC) is teruggebracht van 777.000 naar 495.000 man en moet wellicht nog verder omlaag. Het aantal AC-divisies gaat van achttien naar tien (of zelfs naar acht). De bijbehorende infrastructuur is of wordt grotendeels afgestoten. Daarnaast vindt een aanzienlijke verkleining van de *Reserve Component* plaats.

De taken waarvoor het Amerikaanse leger wordt ingezet zijn tegelijkertijd aanzienlijk in aantal en diversiteit toegenomen. Dit geldt m.n. op het gebied van de zgn. *Operations Other Than War* (OOTW), inclusief vredesoperaties, waarvoor het Amerikaanse leger, sinds de ineenstorting van de Sovjet Unie, op elke willekeurige dag van het jaar meer dan 20.000 mannen en vrouwen over de gehele wereld inzet. Ten slotte is het kleinere Amerikaanse leger vrijwel volledig teruggenomen binnen *Continental US* (Conus). Het kan hierdoor niet langer direct, vanuit bases en steunpunten overzee, al haar taken uitvoeren in het kader van de ondersteuning van de Amerikaanse nationale belangen. *Power projection* vanuit Conus moet in de ontstane leemte voorzien.¹ Operationele plannen zijn niet langer gebaseerd op een concept van inzet na opbouw van vaste organisaties, maar op het samenvoegen van direct inzetbare, mo-

dulaire capaciteiten van alle krijgsmacht delen (*Adaptive Joint Force Packages*) uit „*readiness pools*.”

Revolution in Military Affairs

The speed with which new technologies are emerging is transforming the nature of future battlefields faster than ever before. In the Industrial Age, innovations occurred at a much slower pace. Competing armies were able to digest changes in warfare and adjust rationally, over time.

Today, the speed at which new technologies emerge do not offer the same luxury. Thus, as America's Army moves to the 21st century, the mold of past conflicts will be broken. No longer will warfare change only at the margin. A Revolution in Military Affairs may, indeed be taking place!

US Army Chief of Staff, Gen Gordon R. Sullivan, 1993.

Het begrip RMA is ontleend aan de Sovjetterm: *Military Technical Revolution* (MTR). Van een MTR is sprake indien toepassing van nieuwe technologieën in militaire systemen leiden tot vernieuwende operationele concepten of organisatorische wijzigingen die het karakter van en de wijze waarop militaire operatiën worden uitgevoerd fundamenteel veranderen. Een MTR levert een drastische

verbetering van militaire effectiviteit en capaciteit voor oorlogvoering op. Niet de *snelheid* waarmee veranderingen plaatsvinden, maar de *omvang* ervan is revolutionair in een MTR! Technologische vernieuwingen, waarvan een aantal reeds op dramatische wijze werden gedemonstreerd tijdens de Golfoorlog, vormen de aanzet tot een nieuwe MTR of RMA. Deze RMA zal fundamentele veranderingen in oorlogvoering teweegbrengen door vijf significante trends.

Letaliteit en verspreiding.

De trend is dat conventionele wapensystemen een steeds grotere letaliteit krijgen. Verdere belangrijke toenames in letaliteit van wapensystemen dienen zich aan voor het begin van de volgende eeuw. Het gevolg is een trend om personeel en eenheden steeds meer te verspreiden over het gevechtveld. *Command and control* worden hierdoor bemoeilijkt; het belang van het behoud van verband binnen en tussen eenheden neemt toe. *Force XXI* ziet zich dus geplaatst voor het probleem een optimum te vinden tussen reductie van de kwetsbaarheid van eigen personeel en eenheden door zo groot mogelijke verspreiding en het handhaven van een effectief onderling verband. Door deze ontwikkelingen verandert het karakter van het slagveld zodanig, dat belangrijke wijzigingen in doctrine, organisatievormen, tactieken, uitrusting, *command and control*, enz. noodzakelijk zijn.

Volume en nauwkeurigheid van vuur.
Mechanisatie, motorisering en de ont-

¹ Het streven van het Amerikaanse leger is hierbij, dat zij in staat zal zijn om, waar ook ter wereld, de volgende eenheden te kunnen inzetten: binnen vier dagen een lichte brigade; binnen twaalf dagen een lichte divisie; binnen vijftien dagen een *afloat-prepositioned* zware brigade²; binnen dertig dagen twee zware divisies en ten slotte een vijf divisie sterke strijdmacht, incl. ondersteuning, in vijftenzeventig dagen.

² *Prepositioning afloat*: het permanent stationeren van uitrusting en materieel op schepen (*prepositioning ships - prepo ships*).

Gedigitaliseerd gevechtveld

wikkeling van het luchtwapen (*army aviation*) droegen in het verleden al bij tot capaciteitsvergroting van de landstrijdkrachten om sneller, grotere hoeveelheden vuur af te geven. Wapensystemen als bijv. Apache, Lance en MLRS, *laser designators en brilliant munitions* enz. voegen daaraan nog eens toegenomen afstand en vooral precisie toe. De trend bij de landstrijdkrachten is dus dat de capaciteit om sneller, verder, meer vuur af te geven, wordt vergezeld door toenemende nauwkeurigheid. Met *Force XXI* wil het Amerikaanse leger de gevolgen van deze trend voor organisatiestructuren, materieel, tactieken, planningsfactoren, logistieke steun enz., evolutionair incorporeren.

De voorziene introductie van hoge-energiewapens, elektromagnetische *rail-guntechnologie*, supergeleiding en andere nog te identificeren technologische verbeteringen, zullen in de toekomst leiden tot verdere belangrijke toename van hoeveelheid en nauwkeurigheid van vuur. Vuur, dat daarboven op nog grotere afstanden kan worden afgegeven, onafhankelijk van zicht- of weersomstandigheden en met een zeer grote „eerste-schot-treffer-ratio”. Een ratio die nog zal verbeteren als gevolg van toepassing van integrerende technologieën die o.m. het traject *sensor-to-shooter* zullen bekorten.

Integrerende technologieën.

Integrerende technologieën zullen een niveau van nauwkeurigheid en synchronisatie introduceren voor manoeuvre, vuursteun en logistiek (dus niet alleen voor individuele of geconcentreerde vuursteun!) die tot op dit moment ondenkbaar is. (Wapen)systemen en eenheden zullen een geïntegreerd circuit vormen dat op haar beurt deel zal uitmaken van een netwerk van land-, zee- en lucht- en ruimtestrijdkrachten en -systemen. Uitgebreide, bijna *real time*-verbindingen tussen inlichtingenverzamel-, manoeuvre-, vuursteun-, en logistieke systemen bieden de landstrijdkrachten een potentieel, revolutionaire mogelijkheid: integratie van verkennings- en inlichtingenverzamel-

systemen (technische en menselijke) met *command and control*, vuursteun, manoeuvre en logistieke ondersteuning. Als deze functies digitaal met elkaar zijn verbonden ontstaan „*combined arms task forces*” van een kwalitatief volstrekt verschillend niveau. Integrerende technologieën in digitale verbindingen, inlichtingen, *global positioning* en navigatie en logistiek, zullen het inzicht van de commandant op het slagveld aanzienlijk vergroten (*situational awareness*). Het zal hem beter dan voorheen in staat stellen zijn middelen effectief te organiseren en te controleren tijdens de inzet. Omdat eenheden en systemen deel uitmaken van een netwerk wordt informatie ook niet langer opgehouden door hiërarchieke echelonnering. Informatie komt daarom vrijwel onmiddellijk ter beschikking op alle niveaus: *shared situational awareness*. *Shared situational awareness* zal de synchronisatie, onafhankelijkheid van weers- en zichtomstandigheden, het tempo van optreden en de effectiviteit van landstrijdkrachten aanzienlijk verbeteren. Gevecht, gevechtssteun en logistieke eenheden „zijn in het (zelfde) plaatje!”

Integrerende technologieën zullen ook de nadelige gevolgen van toenemende verspreiding van eigen middelen op het slagveld en precisie en letaliteit van vijandelijke wapensystemen helpen reduceren. Gebruikmaking van integrerende technologieën betekent dat het handhaven van verband tussen eenheden in de toekomst niet langer op geografische of fysieke, maar op elektronische wijze zal geschieden.

Integrerende technologieën vormen in feite de belangrijkste trend van de RMA. Het gaat hierbij niet in de eerste plaats om betere communicatiemogelijkheden. Waar het echt om gaat is het maximaal uitbuiten van de informatiekraft, doordat informatie die op verschillende plaatsen/niveaus aanwezig is, vrijwel *real time* horizontaal en verticaal wordt geïntegreerd en verspreid. Het op *real-time*-basis verzamelen, verspreiden en gebruiken van informatie wordt een wezenskenmerk van het toekomstige

slagveld. Strijdkrachten zullen worden georganiseerd rondom informatie en informatie aanwenden wordt een element van hun gevechtskracht!

Hoewel toepassing van integrerende technologieën de oorlogvoering in veel opzichten revolutionair zal wijzigen, betekent zij geen volledige breuk met het verleden. Commandanten en stafven worden niet overbodig, maar wel zullen besluitvormingsprocessen en stafwerkzaamheden drastisch veranderen. Hoe snel en hoe ver dit allemaal zal gaan hangt vermoedelijk niet zozeer af van hard- en software, als wel van de grenzen aan de capaciteiten van mens en organisatie (om informatie te verwerken).

De effecten van de hiervoor beschreven drie trends versterken gezamenlijk een vierde: de toenemende capaciteit van kleinere eenheden om beslissende resultaten te boeken.

Massa en effecten.

Kleinere eenheden waren in het verleden op drie manieren in staat beslissende resultaten te boeken.

– *Fysiek*. Het machinegeweer in combinatie met toenemende nauwkeurigheid van artillerie maakte het mogelijk dat geringere aantallen soldaten en kleinere eenheden effecten sorteerden, die groter waren dan hun aantallen zouden doen vermoeden. Dit is de natuurlijke uitkomst van de eerste twee trends: de grotere hoeveelheid en toenemende letaliteit van vuur maakte het slagveld qua personeel en materieel leger, maar wat achterbleef had veel meer capaciteit. Motorisering, mechanisering, legerluchtvaart en communicatie versterkten deze trend.

– *Het vormen van eenheden van verbonden wapenen*. Direct en indirect vuur werden eenvoudiger geïncorporeerd in kleinere eenheden.

– *Manoeuvre*. Toenemende mobiliteit maakte het mogelijk om vuursteunen manoeuvreermiddelen sneller over grotere afstanden te verplaatsen en op beslissende punten tot gelding te brengen.

Tegenwoordig zijn kleinere eenheden, door verdergaande integratie, in staat nog meer capaciteit te genere-

ren. Hierbij spelen integrerende technologieën een hoofdrol. Integratie bij de landstrijdkrachten had in het verleden een voornamelijk, doch niet uitsluitend, intern karakter. Interne integratie maakt het mogelijk dat teamleden van verbonden wapenen, gevechtseenheden, gevechtssteun en verzorgende eenheden, steeds beter de zaken coördineren en met elkaar kunnen spreken tijdens het gevecht. Interne integratie blijft ook in de toekomst essentieel, maar er komt een element bij: de externe integratie, ofwel de evolutie van verbonden naar verenigde (*joint*) wapenen. Om de effecten van interne integratie te optimaliseren, dienen zij volledig te worden geïntegreerd met de inbreng van andere krijgsmachtdelen. Dit zal resulteren in *joint task forces*, teams van verenigde wapenen, die op specifieke opdrachten zijn toegesned. Dergelijke compleet geïntegreerde teams maken een kwalitatieve verandering mogelijk: het effect van een dergelijke eenheid zal groter zijn dan de som der delen! Kleinere of minder eenheden zullen in staat zijn beslissende resultaten te boeken vanwege het uitgebreide arsenaal aan wapens en systemen dat hen ter beschikking staat, het tempo waarin zij doelen kunnen opsporen, manoeuvreren, vuur afgeven en ander locaties innemen.

Onzichtbaarheid en opspoorbaarheid.

De toenemende mogelijkheden tegenstanders op grotere afstanden op te sporen en met betrekkelijk kleine eenheden vernietigend uit te halen, maakt het noodzakelijk dat eigen eenheden op het gevechtsveld minder eenvoudig kunnen worden onderkend. Holografie, *virtual reality*, televideo, nanotechnologie, micro-elektromagnetische systemen, *multi domain sensors*, geavanceerde composiet materialen, intelligente structuren, *stealth technology* en andere informatienetwerken, dragen de belofte in zich dat toekomstige landstrijdkrachten minder eenvoudig zijn op te sporen. Door integratie van inlichtingen afkomstig van Awacs, JSTARS, UAV's en andere al beschikbaar zijnde systemen, zal de

capaciteit van landstrijdkrachten om op grote afstanden hun tegenstanders op te sporen, in de nabije toekomst aanzienlijk toenemen. De spanning tussen toenemende opsporingsmogelijkheden en de behoefte minder zichtbaar te zijn, zal zich meer en meer ontwikkelen tot een hoofdelement van het slagveld van de 21ste eeuw. Landstrijdkrachten zullen het gevechtsveld in de toekomst transparanter voor henzelf moeten maken en er tegelijkertijd voor zorgdragen dat het ondoorzichtiger wordt voor tegenstanders.

De vooruitzichten die ieder van de hierboven beschreven vijf trends oproepen zijn geen wilde speculaties of *Star Wars*-achtige science-fictionfantasieën. Ook betekenen zij geen radicale breuk met het verleden. Het zijn meer extrapolaties, soms lineair, soms ook niet, van ontwikkelingen die samenvallen, elkaar aanvullen en versterken zoals natuurkrachten die samenballen tot een donderbui. Het Amerikaanse leger „ziet deze bui hangen” en verschuilt zich niet door de aanduidingen te ontkennen, maar acht ze voldoende duidelijk om maatregelen te nemen: *Force XXI!*

Winning the information war

Brain-force war...where knowledge...is now the central resource of destructivity.

Alvin & Heidi Tofler – War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century, 1993

Third wave warfare

In hun boek *War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century* beschrijven Alvin en Heidi Tofler drie stadia van oorlogvoering (*waves of warfare*). Stadia één, twee en drie zijn resp. oorlogvoering in het agrarische tijdperk, het industriële tijdperk en het informatietijdperk. Operaties *Just Cause* (Panama, 1988) en *Desert Storm* (Irak/Koeweit, 1991) vertegenwoordigen de eerste campagnes van het informatietijdperk. Stadia

van oorlogvoering komen zowel gelijktijdig als opeenvolgend voor. *Force XXI* zou zich geconfronteerd kunnen zien met tegenstanders die optreden binnen één van de drie – of binnen een combinatie van stadia.

Winning the information war

Het wezenskenmerk van oorlogvoering in het informatietijdperk is dat informatie zich daarin heeft ontwikkeld tot de sleutel voor het behalen van succes in het gevecht. In dit tijdperk gaat het in eerste instantie om „*Winning the Information War!*” Dat betekent het overweldigen van tegenstanders op het gebied van *command and control, communications, computers and intelligence* (C4I). Waar het Amerikaanse leger uit het industriële tijdperk nog is gestructureerd rondom wapensystemen (*feeding the guns*) zal *Force XXI* daarom worden georganiseerd rondom informatie. Totaal ingericht op informatieontzegging aan de tegenstander en onder gelijktijdige optimalisering van de eigen informatiestromen, zal *Force XXI* tegenstanders volledig aftroeven op het gebied van *command and control* en tempo van optreden.

Bij informatieontzegging aan tegenstanders denkt de Amerikaanse legerleiding niet alleen aan „klassieke” maatregelen in het kader van *command and control warfare*, zoals bijv. het fysiek uitschakelen van bevelvoeringscentra. *Information operations* omvatten ook zaken als het bewerktstellen van suprematie in het elektromagnetisch spectrum door gebruikmaking van nonnucleaire pulse generators, het inplanten van virussen in slagveldcomputers van tegenstanders en het manipuleren van zijn informatie door holografie en *virtual reality*.

Optimalisering van (eigen) informatie door o.a. gebruikmaking van digitale en andere integrerende technologieën, zal op de eerste plaats resulteren in een verbeterd inzicht in de „situatie eigen – en vijandelijke troepen.” Op de tweede plaats zal het een synergetisch effect bewerkstelligen tussen (wapen)systemen en eenheden. Ver-

grote synergie leidt op haar beurt tot cumulatie van effecten: de capaciteiten van het toekomstige, kleinere, Amerikaanse leger zullen vele malen groter zijn dan van de vroegere, grotere, organisatie. Capaciteiten die het leger nodig acht om *the Information War* te winnen.

Force XXI, het veranderingsproces

None of us can predict exactly where the Information Age will take us. What we do know is that it is already upon us, and if Army is to remain relevant as an instrument of national power, it must embrace it and grow with it. During the Dark Ages, it took two centuries for knowledge to double. In the Information Age, it doubles every few weeks.

Commander US Training and Doctrine Command, Lt Gen Frederick F. Franks, 1994

Force XXI, een reis

De termen RMA en *information age warfare* staan voor (visies op) trends, niet voor (eind)situaties. Hetzelfde geldt voor het begrip *Force XXI*.

Force XXI is niet zoiets als *Army-Model 2010*, een geplande uitkomst van een reorganisatieproces. In feite staat *Force XXI* voor een reeks van kwalitatief verbeterde, toekomstige versies van het Amerikaanse leger en zou daarom wellicht het beste zijn te omschrijven als een „transformatieproces met een *rolling end state*”. Een veranderingsproces dat geen facet van het leger onberoerd zal laten. Het denken over en het werken naar een eindbestemming vindt weliswaar volop plaats, maar hierop zal naar verwachting pas na vele jaren zicht komen. *Force XXI* is meer een reis dan een bestemming!

To change the way of changing

Het is niet alleen het leger zelf dat verandert! Met *Force XXI* is ook de

manier waarop het Amerikaanse leger verandert, veranderd! Nieuwe concepten en ideeën worden tegenwoordig eerst in simulatie bestudeerd in processen als *Louisiana Maneuvers* (LAM), *Battle Labs* en met gebruikmaking van *information age*-managementtechnieken. Waar LAM vooral de legerleiding behulpzaam is bij het identificeren van strategische beslissingen die moeten worden genomen en het geven van versnelde terugkoppeling over gevolgen van dergelijke beslissingen, vormen zes *Battle Labs* een naadloze verbinding tussen concept, ontwikkeling en aanschaffing. Gebruikmakend van de revolutionaire vooruitgang in de simulatietechnologie, zoals *virtual reality* en *virtual prototyping*, wordt in deze geïntegreerde laboratoria geëxperimenteerd met nieuwe technologieën en ideeën over oorlogvoering en worden de belangrijkste veranderingsprocessen van *Force XXI* tevoren „droog” gedemonstreerd en uitgetest, voordat ze in het leger worden geïmplementeerd.

Digitization of the Battle Field

Digitization of the Battle Field is a major investment in battle field C3. Operationally, digitization will provide enhanced situational awareness with friendly and enemy force tracking; a common battlefield view; fratricide reduction; self location and navigation; horizontal information exchange; target hand-over; and facilitation of force synchronization.

Director US Army Digitization Office, MG Joe W. Rigby, 1995

Shared situational awareness

Het technologische hart van *Force XXI* wordt gevormd door „*the Digitized Battle Field*” (DBF). DBF is de toepassing van technologieën om op (bijna) *real-time*-basis informatie te verzamelen, te verspreiden en te gebruiken door de gehele *battle space* heen, toegesneden op de behoeften van iedere commandant en elk wapen en logistiek systeem. Het op digitale wijze, horizontaal en ver-

**Gedigitaliseerde
soldaat van de
21ste eeuw**

ticaal aan elkaar koppelen van eenheden, (wapen)systemen en processen op en boven het slagveld (*in Battle Space*) in een informatienetwerk (internet) zal op de eerste plaats aan alle deelnemers een *gemeenschappelijke kijk* op het gevecht geven. Dit betekent niet dat iedereen ook precies *hetzelfde beeld* zal zien. Het wil alleen zeggen dat gevechtssoldaten, commandanten en ondersteunend personeel, informatie over eigen en vijandelijke posities op het slagveld op bijna *real-time*-basis zullen delen: *shared situational awareness*. En hierbij gaat het niet om radio(stem)communicatie of het op traditionele wijze overbrengen van gegevens, stilstaande beelden of grafieken, maar over het *real time* doorgeven van grafische gegevens d.m.v. digitale informatie-tijdperktechnologieën. Verzamelen en verspreiden van informatie zal in *Force XXI* niet langer hiërarchisch en fysiek, van echelon naar echelon, plaatsvinden, maar op het internet zal informatie (bijna) *real time* beschikbaar komen voor alle niveaus. Mogelijkheden voor *command and control* zullen in *Force XXI* drastisch verbeteren. Niet alleen omdat DBF de kwaliteit van besluiten zal verbeteren en commandanten sneller over meer en betere informatie kunnen beschikken, maar ook omdat zij plannen en alternatieven, samen, vooraf, in simulatie kunnen doorspelen op hun *situational awareness displays*.

Digitalisering

Bij het verbeteren en versnellen van informatie is digitalisering een hulpmiddel. Digitalisering betekent dat computers, microprocessors en geheugenchips worden geïntegreerd met digitale verbindingssystemen, wat opslag en transport van grote hoeveelheden informatie in korte tijd mogelijk maakt. Wanneer het Amerikaanse leger de term „*digitization*” gebruikt, wordt daarmee de technische integratie van digitale technologieën plus de hiermee gepaard gaande toegevoegde waarde in de zin van synergetische effecten als *shared situational awareness* enz. bedoeld. Het resultaat van

de integratie van informatie voor het hele spectrum van gevechtsfuncties, gevechtssteun en logistieke functies, the *Digitized Battle Field*, is de tegenhanger van de toekomstige *Information Super Highway* in de civiele sector.

Battle Space

In de visie van het leger strekt het operationeel-strategische *Battle Field* zich driedimensionaal uit van oorlogstheater tot helemaal terug naar Conus en/of voorwaartse basis. Meer en meer wordt in dit verband dan ook gesproken van *Battle Space*. DBF veronderstelt daarom meer dan alleen het op elektronische wijze aan elkaar knopen van eenheden, systemen en processen in de *Forward Battle Area*. Wat in wezen wordt bedoeld is een naadloze horizontale en verticale gegevensoverdracht tussen schuttersputje in het operatietoneel, operationeel-strategisch leiderschap, logistieke installaties in Conus en in de ruimte geplaatste systemen.

Introductie nieuwe capaciteiten in Force XXI

Enkele van de uitdagingen waarvoor *Force XXI* zich ziet geplaatst is dat zij niet jaren kan wachten op capaciteiten die tegenstanders „a la minute, om de hoek” kunnen kopen en de wijze waarop informatie op maat moet worden gebracht voor verschillende niveaus, wapensystemen en logistieke keten. Voor het eerste is wijziging van het verwervingsbeleid cruciaal en voor het tweede de gegevensstandaardisatie. Bij acquisitie en introductie van nieuwe capaciteiten hanteert het Amerikaanse leger daarom o.m. de volgende uitgangspunten:

– Zo groot mogelijke toepassing van niet-unieke commerciële producten, processen, protocollen en standaarden. Dit bevordert ook kosten- en tijdsbesparing.

– Evolutionair i.p.v. revolutionair. Waar mogelijk wordt voortgebouwd op aanwezige capaciteiten. Voor introductie van nieuwe capaciteiten wordt niet gewacht op het „perfecte

systeem.” Acquisitie vindt plaats volgens het principe „*build a little, test a little, field a little, improve a little.*”

– Nastreven van zo groot mogelijke interoperabiliteit met bondgenoten, zodat volledige wijziging van nationale *command and control*-systemen wordt voorkomen.

Force XXI, tegen wat?

We don't know what we don't know. We don't know who the emerging threats of the 21st century will be or how many there will be, where they may challenge us, or how fast they may modernize. We must look at a range of world orders, required capabilities and possible threats to determine where the matches and mismatches are. We do however know that good technology is for sale, and since the Berlin Wall came down, there has been a buyer's market for weapon systems. Clearly, one capability we must have in a world of contingencies is the capability to cut through the fog of war and enhance our situational and battle field awareness for our soldiers.
Army Chief of Staff, Gen Gordon R. Sullivan, 1994

Interessant is ten slotte de vraag tegen welk type tegenstander het Amerikaanse leger denkt dat *Force XXI* zal moeten aantreden. In het algemeen onderkent het voor de toekomst drie niveaus van militaire dreiging:

- NBC-wapens;
- reguliere strijdkrachten van vreemde mogendheden;
- niet-reguliere strijdkrachten die kunnen variëren van etnische militia's tot terroristen en *gunmen* van criminele kartels.

Van dit rijtje worden NBC-wapens gezien als de troefkaart voor staten die op militair gebied niet kunnen wedijveren met de technologie en rijkdom van Amerika. Hierbij vertegenwoordigen vooral biologische wapens een ongewisse factor, omdat offensieve biologische oorlogvoering op de agenda staat van veel potentiële tegenstanders. Voor het overige gaat

het Amerikaanse leger er vanuit dat geen enkel land in staat zal zijn haar in een symmetrisch uitgevochten conflict te verslaan en dat de wereld zich hiervan ook bewust is. Men denkt dan ook vooral te worden geconfronteerd met uitdagingen die asymmetrisch van karakter zijn. Deze uitdagingen worden gesteld door „*entrepreneurs of conflict*”, d.w.z. individuen en groeperingen die gebruik maken van kwetsbaarheden van Amerika, zoals bijv. de toenemende gevoeligheid van de Amerikaanse bevolking voor slachtoffers en optreden op een wijze die niet wordt gelimiteerd door wetten of ethische gedragscodes. Hierdoor kunnen de conventionele tech-

nologische voordelen van het leger worden beperkt of zelfs teniet gedaan. In het Amerikaanse leger realiseert men zich terdege dat *Force XXI* nog met „*agrarian age-guerrilla's*” en „*industrial age-tankregimenten*” te maken kan krijgen. Men acht het zelfs zeer waarschijnlijk dat *Force XXI* te maken krijgt met tegenstanders die – in alle soorten van gradaties – in een mengvorm van de drie niveaus van oorlogvoering zullen optreden: bijv. opstandige fracties die zijn bewapend met AK-47-geweren en raket-aangedreven granaten en die voor gevechtsleiding gebruik maken van draagbare telefoons, voor vuurleiding van *global positioning*-apparaatjes en

hun inlichtingen verkrijgen van CNN.

Operations Other Than War

You will be called upon in many ways in this new era to keep the peace, to relieve suffering, to help teach officers from new democracies in the ways of a democratic army and still..... to win our wars.

Commander US Forces Command, General Dennis J. Reimer, 1995

Force XXI betekent niet dat het leger vasthoudt aan een dreigingsbeeld uit het verleden of de ogen sluit voor de realiteit van het post-Koude-Oorlog-tijdperk: het toenemend aantal opdrachten in het zgn. lage deel van het geweldsspectrum, OOTW, incl. vredesoperaties. Veranderingen vinden plaats op basis van doctrine. Wat dit betreft baseert het Amerikaanse leger zich bij het vormgeven van *Force XXI* op o.m. de volgende uitgangspunten: – OOTW, incl. vredesoperaties, worden in de nieuwe doctrine niet beschreven als *de toekomst*, maar als onderdeel daarvan. Het Amerikaanse leger verbindt aan het verdwijnen van de Sovjet-Unie niet de conclusie dat er daarom in de toekomst nooit meer sprake zal zijn van grootschalige inzet van verbonden wapenen, *joint* en *combined operations* (oorlog). – *Force XXI* wordt georiënteerd op capaciteiten en niet gebaseerd op (één) dreiging.

– Inzet van het Amerikaanse leger na de Koude Oorlog krijgt meer en meer het karakter van *come-as-you-are*. Er is steeds minder tijd voor grote aanpassingen en opwerken van de organisatie. Gereedheid voor oorlogsinzet is daarmee een absolute voorwaarde geworden. Een leger dat op de eerste plaats is ingericht en voorbereid op OOTW/*peacekeeping* (*conflicts short of war*) voldoet volgens het Amerikaanse leger niet aan deze voorwaarde.

Afsluiting

Force XXI staat voor een totaal transformatieproces van het Amerikaanse leger, voor een reis en niet voor een concrete eindbestemming. Het is niet

Literatuur

- G.R. Sullivan – *Force 21 Campaign Plan*. Speech gehouden voor the Washington Association of Military Attaches, Ft Meyer, febr (1995).
- C.D. Domini – *The Vision, Army's Enterprise Strategy*. Briefing gehouden voor leden van Armed Services Committee, of the US Senate, Capitall Hill, dec (1994).
- G.R. Sullivan – *America's Army into the 21st Century*. *Army Focus*, sept (1994). Office of the Chief of Staff US Army, Director Louisiana Maneuvres Task Force – *Force 21 America's Army of the 21st Century*. Brochure 15 jan (1995).
- F.M. Franks jr – *Force XXI Operations*, TRADOC pamphlet 525-5, 1 aug (1994).
- P. Bracken and R. Alcalá – *Whither the RMA: two perspectives on tomorrow's Army*. US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, mrt (1995).
- A.M. Corales – *The Army in the Information Age*. Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, mrt (1995).
- W.T. Johnsen, D.V. Johnson II, D.C. Lovelace, S. Metz – *The Principles of War in the 21st Century: strategic considerations*. Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, aug (1995).
- D.A. Macgregor – *Setting the Terms of Future Battle for Force XXI*. Institute of Land Warfare, Association of the US Army, jun (1995).
- J.M. Dubik – *Land Warfare in the 21st Century*. Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, febr (1993).
- J.F. Stewart jr – *Command and Control Warfare and Intelligence on the Future Digital Battlefield*. *US Army R & D Bulletin*, nov - dec (1994).
- J.W. Rigby – *A turning point in Modernizing the Army: Acquiring the Digitized Force*. *US Army R & D Bulletin*, nov - dec (1994).
- W.C. Arnold – *Manprint and the Digitized Battlefield*. *US Army R & D Bulletin*, nov - dec (1994).
- Th. G. Conway – *Paths to Force XXI*. *US Army R & D Bulletin*, jan - febr (1995).
- J.G. Roos – *The 21st Century Land Warrior: the Army Becomes the Dominant Gene in Soldier Evolution*. *Armed Forces Journal*, febr (1995).
- J.W. Rigby – *Battlefield Digitization: when the talking has to stop*. *International Defense Review*, nov (1995).
- J. Record – *Getting It „About Right”. Ready for What and Modernized Against Whom? A Strategic perspective on Readiness and Modernization*. *Parameters*, US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, herfst (1995).
- E.H. Josephson en R.M. Macedonia – *Fighting Smarter: Leveraging Information Age Technology*. Institute of Land Warfare, Association of the US Army, aug (1994).

Army-1995, uitgerust met meer-high-tech-systemen en ook niet Army-model 2010.

Force XXI staat in feite voor een reeks van kwalitatief verbeterde, toekomstige versies van het Amerikaanse leger. Al deze versies zullen zich kenmerken doordat zij de „kracht van informatie” optimaal tot gelding zullen brengen. Naar binnen toe zal informatie de basis vormen voor organisatiestructuur en werkwijze, naar buiten toe vormt het een element van de gevechtskracht van Force XXI.

Met Force XXI heeft het Amerikaanse leger bewust een evolutionair proces in gang gezet om oorlogvoering het informatietijdperk binnen te brengen en om voor altijd het wezenskenmerk van oorlogvoering te veranderen. Dit

is geen vage toekomstvisie, het gebeurt terwijl u dit leest!

Daarnaast is Force XXI ook een reflectie van de realiteit van vandaag. Een kleiner, voor het overgrote deel in Continental US gestationeerd leger, dat in staat moet zijn om ogenblikkelijk een grote diversiteit aan power projection-opdrachten uit te voeren in een multipolaire wereld. Force XXI zal daarom op capaciteiten zijn georiënteerd en niet langer gebaseerd op dreiging. Het zal een leger zijn dat anders is georganiseerd, anders denkt, anders werkt en anders vecht op het slagveld van het informatietijdperk. Men pretendeert in het leger niet te weten hoe oorlogvoering in het informatietijdperk er precies zal uitzien. Zij is van mening dat technologische

ontwikkelingen die momenteel plaatsvinden, vooral op het gebied van informatie, verstrekkende gevolgen zullen hebben voor de oorlogvoering in de 21ste eeuw, de Revolution in Military Affairs (RMA).

Force XXI is daarmee bovenal het antwoord van het Amerikaanse leger op de RMA. Zal dit antwoord geheel juist zijn? Vrijwel zeker niet. Maar daar gaat het het Amerikaanse leger ook niet om, want:

The role of military professionals during an „Age of Peace” is to prevent.... being too badly wrong.....to be able to get it right quickly when the moment arrives.

Sir Michael Howard, Brits historicus, 1994

U bent actief dienend officier van de KL of KLu, maar u gaat binnenkort de dienst verlaten?

U wilt echter wel graag de Militaire Spectator blijven ontvangen? Dat kan: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 40,- per jaar; buitenland f 50,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens regelmatig het inlegkartern „Mars in Cathedra”. Meldt u als lid bij de ledenadministrateur:

Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk.

MILITAIRE SPECTATOR

De informatiemodule

Een instrument voor informatieoverdracht aan managementteams

drs. ing. H.F.M. Vullings - majoor van de militair psychologische en sociologische dienst

Het proces van organisatieverandering binnen de Koninklijke Landmacht omvat in feite twee deelprocessen: een reorganisatieproces en een gedragsveranderingsproces. Het eerste betreft voornamelijk de structuur van de organisatie, het tweede betreft de cultuur van de organisatie en die is veel moeilijker te beïnvloeden. Deze twee deelprocessen lopen in de tijd niet geheel gelijk. Er is door de KL-organisatie gekozen voor de strategie waarbij eerst het reorganisatieproces is opgestart en pas in een later stadium het gedragsveranderingsproces [1].

Het proces van organisatieverandering kan worden gezien als een innovatieproces, waarin drie fasen zijn te onderscheiden: adoptie, implementatie en institutionalisering [2]. De twee eerder genoemde deelprocessen bevinden zich in verschillende fasen. Het reorganisatieproces beweegt zich al duidelijk in de richting van de implementatiefase. Hierop zal verder niet worden ingegaan. Daar staat tegenover dat de KL-organisatie zich, wat betreft het gedragsveranderingsproces, nog in de fase van de adoptie bevindt. Hierop wordt wel dieper ingegaan.

De kern van een adoptiefase in elk innovatieproces is, dat het personeel „ja” moet zeggen tegen de vernieuwing. De vernieuwing moet als het ware „worden gekocht”. Volgens Den Hertog [3] dient het accent in deze fase te liggen op *het opwekken van veranderingsbereidheid*. Senge [4] spreekt in dit verband over het ontwik-

kelen van een nieuw mentaal model. Het opwekken van veranderingsbereidheid kan o.a. worden bereikt door kennis en inzicht te verschaffen. Met het idee „onbekend maakt onbemind” in het achterhoofd, moet energie worden gestoken in het „bekendmaken”. Door mensen te informeren over het *hoe* en *waarom* van bepaalde veranderingsprocessen, kan begrip ontstaan voor de nieuwe koers, waardoor de kans op de bereidheid tot veranderen groter wordt.

Er is een instrument ontwikkeld dat een bijdrage kan leveren aan die veranderingsbereidheid door kennis en inzicht te verschaffen [5]. Dat instrument is *de informatiemodule*.

Achterliggende visie

De informatiemodule is ontwikkeld om managementteams, op elk willekeurig niveau, te informeren over de achtergronden bij en de inhoud van nieuw beleid d.m.v. een doelgerichte interventie. Het voorziet tegelijkertijd in twee behoeften van de KL als organisatie in verandering. Medewerkers worden snel en doeltreffend geïnformeerd en er wordt een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van *zelfstandigheid en flexibiliteit van teams* op elk niveau.

Uitgangspunten

Bij de ontwikkeling van de informatiemodule hebben twee uitgangspunten centraal gestaan die hier achtereenvolgens kort zullen worden besproken.

De mens als aangrijpingspunt voor vernieuwingen.

Bij de ontwikkeling van de informatiemodule is als uitgangspunt gekozen voor de visie dat organisaties niet moeten worden gezien als iets waarop mensen reageren, maar als iets dat door mensen wordt gecreëerd. Anders geformuleerd zou men kunnen zeggen dat mensen de organisatie zijn. Op deze wijze bezien is een organisatie een sociale realiteit, met daarin individuen die met elkaar interacteren.

Het belang van deze constatering ligt in het feit dat de KL als organisatie het produkt gevechtskracht dient te leveren. De mens staat daarbij centraal en dient dan ook als uiterst belangrijke factor te worden gezien bij alles wat de organisatie wil bereiken. Een ander aspect van belang is het veranderende mensbeeld in onze moderne maatschappij. Volgzaamheid heeft plaatsgemaakt voor mondigheid en zelfbewustheid. Het individu wil worden overtuigd van het hoe en waarom van bepaalde zaken. Het van bovenaf opleggen van regels en procedures om gedrag af te dwingen, maakt steeds meer plaats voor onderhandeling en wederzijdse overeenstemming. Er wordt gestreefd naar meer betrokkenheid van medewerkers door gebruik te maken van moderne managementinstrumenten. Een beroep doen op individuele kennis en vaardigheden en het bevorderen van intrinsieke motivatie, zijn hiervan voorbeelden. Hiermee kan een grotere inzet van medewerkers worden bereikt en daarmee meer produktie met een hogere kwaliteit.

Organisatieontwikkeling in de richting van een lerende organisatie.

Een doel van een gedragsverandering kan zijn het tot stand brengen van effectiever gedrag; bijvoorbeeld gedrag dat beter beantwoordt aan het doel van degene die leert. Leren gaat in dit opzicht dus verder dan het vermeerderen van kennis. De gedachte achter „lerende organisaties” sluit hierop aan. Het leren is ook hier gericht op het veranderen van gedrag, maar in dit geval veranderen van organisatiegedrag. Het gaat dan om de collectieve elementen en patronen in het gedrag van de bij de organisatie werkzame mensen [6].

Gedragsverandering van individuen is het gevolg van individuele leerprocessen. Het veranderen van organisatiegedrag kan worden gezien als een collectief leerproces. Individueel leren is wel noodzaak, maar op zich geen garantie voor collectief leren. Daarvoor is het noodzakelijk dat het individueel beter uitvoeren van de functie tot gevolg heeft, dat ook andere leden van de organisatie beter gaan functioneren. In dat geval heeft de gedragsverandering van het ene individu effect op het gedrag van anderen en kan er worden gesproken van het leren van organisatiegedrag.

Het instrument

De informatiemodule is een instrument om managementteams te informeren over de achtergronden bij en de inhoud van nieuw beleid. Er wordt gestreefd naar een doelgerichte interventie in plaats van een meer vrijblijvende activiteit.

– Met doelgericht wordt bedoeld dat de informatie is afgestemd op een doelgroep, de te informeren groep. Beleidsstukken worden vaak op het hoogste niveau in de organisatie geformuleerd. De presentatie en het taalgebruik is daarop vaak ook afgestemd. De mensen in de organisatie voor wie de informatie is bedoeld, spreken evenwel vaak een andere taal. Er dient dus een „vertaalslag” te worden gemaakt van het beleidsstuk naar de doelgroep(en) die over het

beleid dien(t)en te worden geïnformeerd.

– Met „interventie” in plaats van „meer vrijblijvende activiteit” wordt bedoeld dat er activiteit wordt opgevoerd. De meer traditionele manier van informeren in onze organisatie is voor de ontvanger van de informatie nogal passief. Op een bepaalde locatie wordt op een bepaald moment een soort lezing of voordracht gehouden. Nadat dit is aangehoord, wordt een informatiepakket verstrekt en keert de geïnformeerde terug naar de eigen werkplek. Aldaar moet de informatie dan weer worden overgedragen aan andere belanghebbenden. Deze manier van informeren herhaalt zich vaak tussen de verschillende niveaus. Op deze wijze duurt het niet alleen erg lang voordat eenieder is geïnformeerd, maar er is steeds een andere boodschapper. Dit brengt met zich mee dat elke keer ook een interpretatie wordt toegevoegd, zodat het maar de vraag is of uiteindelijk iedereen wel dezelfde informatie krijgt.

Er is bewust gekozen voor de term *informatiemodule*. *Informatie* geeft het doel van het instrument weer: informeren. *Module* betreft de wijze waarop de informatie wordt overgedragen en verwerkt: op een actieve wijze. Door open vragen, discussie en bespreking van cases wordt de interactie tussen de leden van het team bevorderd.

De informatiemodule is een kant-en-klaar-pakket, bestaande uit de aanwijzingen voor het leiden van een informatiemodule en een compleet uitgewerkte inhoud: de te communiceren informatie. Bovendien bevat het de benodigde hulpmiddelen zoals slides en bronnen. Aan de informatiemodule liggen onderwijskundige principes ten grondslag. Die zijn terug te vinden in de inhoud van de informatiemodule waarin staan aangegeven:

- het doel van de betreffende informatiemodule;
- een tijdsindeling;
- groepssamenstelling;
- te gebruiken media;
- bronnen;
- didactische werkvormen;

- een van vragen en opdrachten voorziene uitwerking van de inhoud;
- voorzien van de benodigde „slides”;
- ingedeeld naar begin, kern en einde;
- voorzien van een evaluatieinstrument.

Het concept

De informatiemodule wordt gelijktijdig met het nieuwe beleid ontwikkeld. Hierdoor wordt de vertaalslag van het beleid naar de doelgroep gemaakt bij de bron. Het kant-en-klaar pakket wordt vervolgens verzonden naar de doelgroep. Deze wordt zodoende niet alleen snel geïnformeerd, maar alle leden van de doelgroep ontvangen ook dezelfde informatie.

De plaats waar en de wijze waarop de informatiemodule wordt ingezet is essentieel. De doelgroep wordt geïnformeerd op de werkplek. Onder leiding van iemand uit het eigen team, met als deelnemers alleen de leden van dat team, wordt de informatie verwerkt. Alleen degene die de informatiemodule leidt, heeft enige tijd nodig ter voorbereiding.

Ontwikkelen van een informatiemodule

In het volgende plan wordt het proces overzichtelijk weergegeven.

1. Op centraal niveau komt nieuw beleid tot stand, hetgeen wordt vastgelegd in een beleidsdocument. De inhoud hiervan is relevant voor een bepaalde doelgroep in de organisatie.
2. De volgende stap is te bepalen welke doelgroep moet worden geïnformeerd omtrent de inhoud van het beleidsstuk. Er moet namelijk een „vertaling” worden gemaakt van het beleidsstuk (achtergrond bij en inhoud van) in termen die zijn aangepast aan de te informeren doelgroep.
3. Als de keuze voor de plaats en de wijze van benaderen is bepaald, wordt de informatiemodule inhoudelijk ontworpen. Hierbij worden onderwijskundige ontwikkelingsprincipes gevolgd. Deze zijn samen te vatten in het volgende stappenplan:
 - a. probleemstelling vertalen in doelstellingen;
 - b. doelstellingen vertalen in leerdoelen;

- c. fasering aanbrengen door de leerdoelen te bundelen in moduledelen;
- d. moduledelen in volgorde plaatsen;
- e. tijdsindeling maken;
- f. per deel bepalen didactische werkvorm, te gebruiken media en gewenste groeperingsvorm;
- g. inhoud informatiemodule uitschrijven;
- h. ontwikkelen van een evaluatie-instrument

4. De informatiemodule wordt verzonden naar de te informeren groepen. Eén van de teamleden bereidt zich voor op het leiden van de informatiemodule, eventueel met behulp van een ter beschikking staande helpdesk. De mensen uit de doelgroep worden m.b.v. de informatiemodule geïnformeerd.

5. De laatste fase is die van de *follow-up*. De ontwerper van de informatiemodule ontvangt de evaluatieformulieren terug. Ook is het mogelijk bezoeken af te leggen aan de geïnformeerden. Dit gebeurt op eigen initiatief of op verzoek van de groepen. Tijdens die bezoeken worden hulp en adviezen aangeboden betreffende het onderwerp en kan men als vraagbaak dienen. Tegelijkertijd kunnen reacties op de verstrekte informatie worden geïnventariseerd. Deze inventarisatie kan, tezamen met de schriftelijk verzamelde evaluatiegegevens, worden gebruikt om terug te koppelen op de beleidsmakers. Naar aanleiding hiervan kunnen eventueel vervolgacties worden ondernomen.

Aan dit stappenplan zou het volgende tijdsplan kunnen worden gekoppeld:

- twee maanden voor de stappen één tot en met drie;
- twee maanden voor stap vier;
- een maand voor stap vijf.

Binnen vijf maanden na vaststelling van het beleid, is de doelgroep geïnformeerd, is het effect daarvan teruggekoppeld op de beleidsmakers en kan een vervolgactie worden ondernomen. Voor de ontwikkeling van een informatiemodule dient kennis aanwezig te zijn op de volgende gebieden:

- kennis over de achtergrond bij en de inhoud van het te communiceren beleid;

- kennis over de doelgroep;
- onderwijskundige kennis.

Voordelen

Aan het informeren van medewerkers wordt steeds meer structureel aandacht besteed. Plannen worden bijvoorbeeld voorzien van een communicatieparagraaf. Dat is niet voor niets. Het informeren van medewerkers is, met name in een veranderende organisatie, van cruciaal belang. De informatiemodule is een nieuw instrument, dat kan worden gebruikt naast andere communicatie-instrumenten. Toch heeft het een aantal specifieke voordelen, waardoor het een toegevoegde waarde heeft.

- Iedereen krijgt dezelfde informatie; doordat de informatie rechtstreeks wordt verzonden van de bron naar de doelgroep vinden geen tussentijdse „vertaalslagen” plaats.

- De doelgroep krijgt de informatie snel; gelijktijdig met het bekendstellen van het (nieuwe) beleidsstuk kan die al worden gecommuniceerd.

- De informatieverstrekking is doeltreffend; er is een inhoudelijke verstaalslag gemaakt naar de specifieke doelgroep.

- De informatie wordt op actieve wijze verwerkt; het te informeren team verwerkt de informatie o.a. door het gezamenlijk behandelen van vragen, het voeren van discussies en het bespreken van cases.

- Binnen teams leren mensen met elkaar; op deze wijze samen informatie verwerken kan een bijdrage leveren aan de teambuilding.

- Er wordt geïnformeerd/geleerd op de werkplek; er is een grotere kans dat er met de informatie iets wordt gedaan (*transfer*).

- Door evaluatie mogelijkheid voor terugkoppeling op de beleidsmaker; hij krijgt binnen vijf maanden gegevens beschikbaar over de wijze waarop het door hem ontwikkelde beleid is ontvangen.

- Mogelijkheid voor een verantwoorde vervolgactie; naar aanleiding van de ontvangen evaluatiegegevens kan een gerichte vervolgactie worden ondernomen.

Toetsing informatiemodule als instrument

Inmiddels zijn binnen de KL twee informatiemodules ontwikkeld en gebruikt. De eerste is ontwikkeld om de effectiviteit ervan te kunnen vaststellen. In dat kader is gekozen voor het *Beleidsconcept leidinggeven in de KL*. Dit document was weliswaar reeds vier jaar daarvoor in de organisatie ingevoerd, maar er bleken nogal wat misverstanden te bestaan over de interpretatie van kernbegrippen als „zelfstandig handelen”, „wederzijds vertrouwen” en „ethisch verantwoord beslissen”.

Bij het onderzoek naar de effectiviteit van de informatiemodule als instrument zijn de volgende twee hypothesen getoetst:

- De verwachting dat de ontwikkelde informatiemodule een significante bijdrage zal leveren aan de toename van kennis over en inzicht in het *Beleidsconcept leidinggeven in de KL*.

- De verwachting dat zich, na verloop van enige tijd (zes à acht weken), geen afname van de opgedane kennis en inzicht zal hebben voorgedaan.

In het onderzoek is al het leidinggevende personeel van acht experimentele groepen, verdeeld over twee bataljons, en twee controlegroepen van twee andere bataljons, betrokken. Ook is een evaluatie-instrument (vragenlijst) ontwikkeld, waarmee de kennis en het inzicht konden worden gemeten. Bij alle groepen zijn vóór en na metingen gehouden en na ongeveer acht weken nog een hermeting. De experimentele groepen hadden tussen de voor- en meting de informatiemodule gebruikt, de controlegroepen niet.

Een paar van de bevindingen uit het onderzoek:

- Bij de analyse van de verschillen tussen meting en voormeting over alle experimentele groepen samen, is een significant verschil waargenomen. Dit betekent toename in kennis en inzicht.

- Bij de analyse van de verschillen tussen hermeting en meting bij de

experimentele groepen, zijn geen significante verschillen gevonden. Dit betekent dat, na enige tijd (zes à acht weken), geen verlies van kennis en inzicht is opgetreden.

- Het bereikte eindniveau bij de experimentele groepen (resultaat op de hermeting) is significant hoger dan bij de controlegroepen.

De conclusies van deze bevindingen:

1. Direct na het volgen van de informatiemodule is er een toename in de kennis over en het inzicht in het *Beleidsconcept leidinggeven*. Deze toename is te kwalificeren als een groot effect. Hiermee staat de effectiviteit van de informatiemodule direct na het gebruik ervan vast.

2. Ook na verloop van enige tijd blijkt dat de, m.b.v. de informatiemodule overgedragen kennis en inzicht in het *Beleidsconcept leidinggeven*, nog aanwezig is.

Evaluatie informatiemodule mission statement KL

In mei 1994 heeft de BLS zijn *mission statement* Koninklijke Landmacht (MSKL) geïntroduceerd. De inhoud van dit nieuwe beleid is op de traditionele manier gecommuniceerd. Een centrale bijeenkomst waarbij zo'n zeshonderd commandanten aanwezig waren. Daar hebben zij verschillende sprekers mogen aanhoren die bij de ontwikkeling van het nieuwe beleid betrokken zijn geweest. Vervolgens zijn zij allen huiswaarts gekeerd, voorzien van een koffertje met de teksten van de lezingen en allerlei promotiemateriaal, zoals een videoband met toespraak van de BLS en een fotolijstje met daarin het MSKL. Als pas benoemde „ambassadeurs” was het aan hen de boodschap van het *mission statement* verder uit te dragen. Ruim een half jaar later leek het allemaal wat stiller te worden rond het *mission statement*.

Zoals hiervoor reeds is uiteengezet biedt de ontwikkelde informatiemodule mogelijkheden om een onderwerp zeer gericht onder de aandacht

Tabel 1 Het aantal ontvangen reacties op de informatiemodule MSKL per ressort

RESSORT/ DIRECTIE/ OVERIG	AANTAL VERZONDEN INFORMATIEMODULES	AANTAL ONTVANGEN REACTIES	PERCENTAGE
DMKL	28	11	39%
DPKL	30	3	10%
DOKL	20	9	45%
DEBKL	12	5	42%
TOTAAL HAAGSE STAVEN	90	28	31%
ILK	35	21	60%
COKL	22	20	91%
NATCO	61	33	54%
OVERIG	12	3	25%
TOTAAL	220	105	48%

te brengen. Gelet op de genoemde ervaring met het MSKL, is besloten de informatiemodule als instrument te gebruiken om hierin verbetering te brengen.

Begin 1995 is een informatiemodule met als onderwerp het *mission statement KL* ontwikkeld en dat werd in mei KL-breed verspreid (bij 220 eenheden op het niveau van bat/oc/afd en de Haagse staven). De evaluatie van die informatiemodule heeft inmiddels plaatsgevonden. Over de resultaten gaat het laatste deel van dit artikel.

Resultaten

Om de waarde van de informatiemodule als communicatie-instrument vast te stellen, is d.m.v. een evaluatieformulier een aantal vragen gesteld

aan de ontvangers van de informatiemodule MSKL. Van de 220 verzonden evaluatieformulieren zijn er 105 terug ontvangen, een response van 48%. De verdeling van het aantal reacties is weergegeven in tabel 1.

Daaruit blijkt dat de hoeveelheid reacties nogal is verdeeld. Van de ondercommandanten in de verschillende ressorts zijn meer reacties ontvangen dan van de afdelingen in de Haagse staven. Belangrijker dan het aantal is natuurlijk het soort reactie. Een inventarisatie van de 105 reacties leidt tot het overzicht zoals weergegeven in tabel 2.

Een nadere inventarisatie van de in tabel 2 gegeven reacties, geeft inzicht in de verschillende redenen die com-

Tabel 2 Aantal en soort reacties na verzending herinneringsbrief

	AANTAL	%
Gebruik informatiemodule is (even) uitgesteld	43	20%
Informatiemodule zal niet worden gebruikt	35	16%
Informatiemodule is gebruikt	27	12%
Geen reactie	115	52%
Totaal verzonden informatiemodules	220	100%

Reacties commandanten die de informatiemodule (nog) niet hebben gebruikt

1. Gebruik informatiemodule is (even) uitgesteld:	AANTAL	%
a. vanwege lopend reorganisatieproces/ opheffen eenheid/oprichten eenheid:	19	44%
b. reeds eerder een eigen missie geformuleerd:	4	9%
c. nog geen tijd gehad/vakanties/druk programma:	11	26%
d. andere redenen:	9	21%
Totaal:	43	100%
2. De informatiemodule zal niet worden gebruikt:	AANTAL	%
a. vanwege lopend reorganisatieproces/ opheffen eenheid/oprichten eenheid:	11	31%
b. instrument komt te laat/vertaalslag is al gemaakt/mission statement is al gemeengoed:	15	43%
c. te laag niveau/te directief:	3	9%
d. andere redenen:	6	17%
Totaal:	35	100%

mandanten hebben om de informatie-module (nog) niet te gebruiken. Slechts 12% blijkt de informatiemodule te hebben gebruikt. Ondanks deze lage deelname blijken de ge-

ven antwoorden toch zinvol om te publiceren. Mogelijk zetten deze antwoorden degenen die de module (nog) niet hebben gebruikt aan het denken.

Reacties commandanten die de informatiemodule wel hebben gebruikt

3. De informatiemodule als instrument in het algemeen.

De volgende uitspraken zijn beoordeeld met een rapportcijfer (schaal van 0 - 10, waarbij 0 = kan niet slechter/vind ik de slechtste manier tot 10 = kan niet beter/vind ik de beste manier). Het gepresenteerde cijfer is het gemiddelde van de, door 27 commandanten gegeven, beoordelingen.

a. De informatie wordt gepresenteerd op het niveau van de doelgroep (bat/oc/afd)	:	7,7
b. Met de informatie kan (direct) wat worden gedaan	:	7,3
c. Er wordt een bijdrage geleverd aan de samenwerking binnen ons team	:	6,9
d. Er wordt een bijdrage geleverd aan de zelfstandigheid van ons team	:	6,0
e. Er wordt een bijdrage geleverd aan de flexibiliteit van ons team	:	6,2
f. Wij zijn geïnformeerd op de eigen werkplek	:	8,3
g. Wij zijn als team geïnformeerd	:	8,4
h. De informatie wordt op actieve wijze verwerkt	:	8,0
i. Geef met een rapportcijfer uw eendoordeel over de informatiemodule als communicatie instrument	:	8,0

Hieruit blijkt dat lopende reorganisatieprocessen wel of niet uitmondend in het opheffen/oprichten van eenheden, een belangrijke reden zijn om (nog) geen gebruik te maken van de module. Ook het feit dat de informatiemodule komt één jaar na de introductie van het MSKL, is voor commandanten reden ervan geen gebruik (meer) te maken.

Bij de ontwikkeling van de informatiemodule als instrument is een aantal uitgangspunten gekozen. Deze werden verondersteld positief te worden gewaardeerd door potentiële gebruikers van de module.

Uit de beoordelingen die worden gegeven bij de vragen 3a t/m 3h, blijkt dat ook zo te zijn. De beoordeling van de punten 3c t/m 3e valt, in vergelijking met de andere punten, wat lager uit. Een aantal commandanten geeft aan hier een wat lagere score te hebben toegekend, omdat deze effecten pas op termijn kunnen worden vastgesteld. De (zeer) positieve beoordeling voor de punten 3f t/m 3h wordt nog extra ondersteund door het feit, dat veel commandanten die de informatiemodule (nog) niet hebben gebruikt, wel aangeven hoge verwachtingen te hebben van het instrument. Zij refereren daarbij m.n. aan de punten 3f t/m 3h. Het eendoordeel over de informatiemodule als communicatie-instrument is ook goed.

Naast deze vragen over de informatiemodule als instrument in het algemeen, zijn nog drie vragen gesteld over de specifieke inhoud van deze informatiemodule met als onderwerp het MSKL. (Bij de beantwoording van deze vragen komen de totalen niet tot 27, omdat een aantal commandanten deze vragen niet heeft beantwoord).

Specifieke vragen over de informatiemodule MSKL.

Is uw team, door het volgen van de informatiemodule MSKL, nu beter geïnformeerd over de achtergronden bij MSKL?

	AANTAL	%
Geen mening:	2	9%
Ja:	7	32%
Gedeeltelijk:	9	41%
Nee:	4	18%

Is uw team, door het volgen van de informatiemodule MSKL, nu beter geïnformeerd over de inhoud van het MSKL?

	AANTAL	%
Geen mening:	2	9%
Ja:	10	45%
Gedeeltelijk:	7	32%
Nee:	3	14%

Levert het volgen van de informatie-module MSKL, een bijdrage aan de vertaling van de inhoud van het MSKL naar de eigen eenheid?

	AANTAL	%
Geen mening:	2	9%
Ja:	12	52%
Gedeeltelijk:	7	30%
Nee:	2	9%

De laatste vraag die is gesteld betreft het gebruik van de informatiemodule als communicatie-instrument in de toekomst.

Zou u, met uw team, in de toekomst vaker d.m.v. een informatiemodule willen worden geïnformeerd over de achtergronden bij en de inhoud van (nieuw) beleid?

	AANTAL	%
Geen mening:	2	9%
Ja:	21	91%
Nee:	0	0%

Literatuur

1. H.F.M. Vullingsh - *De Koninklijke Landmacht. Een tussentijdse balans van een organisatie in ontwikkeling en het belang van leren in zo'n organisatie*. Katholieke Universiteit Nijmegen (1993).
2. R. van den Berg en R. Vandenbergh - *Onderwijsvernieuwing op een keerpunt*. Tilburg (1988).
3. J.F. den Hertog - Innoveren is afleren en aanleren. *Opleiding en Ontwikkeling* 5(7/8)13-22 (1992).
4. P.M. Senge - *De vijfde discipline*. De

Op het evaluatieformulier was ook ruimte om toelichting te geven. Samengevat komen die commentaren op het volgende neer.

- Men wil in de toekomst graag worden geïnformeerd d.m.v. een informatiemodule.

- De informatiemodule moet wel gelijktijdig met de nieuwe informatie worden verspreid. Met name voor de „(nog) niet-gebruikers” van de informatiemodule was dit een veel gemaakte opmerking. Een jaar na de introductie van het MSKL nog een informatiemodule versturen wordt getypeerd als „mosterd na de maaltijd”.

Conclusies

Naar aanleiding van deze respons en de gevoerde discussies met commandanten op de voorlichtingsbijeenkomsten voorafgaand aan het gebruik van de informatiemodule, worden de volgende conclusies getrokken.

1. De informatiemodule wordt als communicatie-instrument zeer gewaardeerd. Dit is vooral vanwege de volgende specifieke kenmerken:

- Het team wordt geïnformeerd op de eigen werkplek.

- Men wordt als team geïnformeerd.

- De informatie wordt op actieve wijze verwerkt.

2. Commandanten willen in de toekomst vaker d.m.v. een informatie-module worden geïnformeerd.

3. De waardering van de informatie-module is het grootst, als het als eerste instrument wordt ingezet t.b.v. de communicatie van nieuw beleid.

Het valt derhalve aan te bevelen de inzet van de informatiemodule als instrument in het communicatieplan van het nieuwe beleid op te nemen. Bij de beslissing de informatiemodule in te zetten lijkt het het effectiefst te zijn, als het wordt gebruikt als (één van de) eerste communicatie-instrument(en) rond de introductie van dat nieuwe beleid.

Afsluiting

Naar aanleiding van deze resultaten hebben de collega's van de Koninklijke Marine hun interesse in de informatiemodule kenbaar gemaakt. Ook buiten onze organisatie is belangstelling getoond voor dit instrument.

In de toekomst zal in toenemende mate, m.n. door het tempo waarin veranderingen zich aan ons opdringen, belang moeten worden gehecht aan het snel en doeltreffend informeren van medewerkers. Daarnaast zullen toenemende flexibiliteit en zelfstandigheid van individuen en teams bijdragen aan een moderne en professionele Koninklijke Landmacht. Wellicht dat de informatiemodule daaraan een bijdrage kan leveren.

Commandovoering en humanitair oorlogsrecht

mr. G.F. Walgemoed - kolonel van de militair juridische dienst*

„Decisions were impacted by legal considerations at every level, [the law of war] proved invaluable in the decision-making process.” General Colin Powell, Chairman Joint Chiefs of Staff, USA, 1992¹

De uitspraak van generaal Colin Powell naar aanleiding van de Golfoorlog 1990-1991 vormt een voortreffelijk uitgangspunt voor een beschouwing over het verband tussen commandovoering en humanitair oorlogsrecht. Men zou willen dat meer vooraanstaande militairen zich zo duidelijk over deze materie hadden uitgelaten. Soms wordt evenwel de indruk gewekt dat commandanten zich op dit punt nog laten leiden door Von Clausewitz. Hij schreef in het begin van de vorige eeuw:

„Die Gewalt rüstet sich mit den Erfindung der Künste und Wissenschaften aus, um der Gewalt zu beegnen. Unmerkliche, kaum nennenswerte Beschränkungen, die sie sich selbst setzt unter dem Namen völkerrechtlicher Sitte, begleiten sie, ohne ihre Kraft wesentlich zu schwächen.”²

In Nederland is het onderwerp in de afgelopen jaren door Eiting tweemaal aan de orde gesteld. Hij deed de aanbeveling het oorlogsrecht een belangrijker plaats toe te kennen in de commandovoeringsprocedure, dan in de commandovoeringshandleiding van de landmacht werd gedaan.³ Onlangs nog stelde hij in een beschouwing

over de juridische adviseur bij de strijdkrachten te velde, de rechtmatigheid van militaire operaties centraal.⁴ De Koninklijke Landmacht kent geen vastgestelde doctrine met betrekking tot de betekenis van humanitair oorlogsrecht voor de commandovoering; de andere krijgsmachtdelen, zover bekend, evenmin. Uit bepaalde landmachtvoorschriften kunnen wel bouwstenen worden gedistilleerd; dit geldt m.n. voor de Commandovoeringshandleiding.⁵ Het opstellen van de Landmacht Handleiding Militaire Operaties biedt de gelegenheid voor een nadere beschouwing over de rol van het recht voor het militair optreden, in het bijzonder van het humanitair oorlogsrecht voor de commandovoering.

Nederland is, zoals vele andere landen een rechtsstaat. Dat betekent onder meer dat overheidsorganen moeten handelen in overeenstemming met de geldende rechtsregels. Dit geldt evenzeer voor de strijdkrachten. Daarbij maakt het niet uit of deze door Nederland ter beschikking zijn gesteld van een internationale organisatie of anderszins optreden in ge-

lieerd verband. Militairen dienen bij hun optreden de geldende rechtsregels in acht te nemen.

Vanuit internationaal perspectief geldt daarnaast dat de handhaving van internationale vrede en veiligheid – de eerste doelstelling van de Verenigde Naties – onmiskenbaar een juridisch element heeft. Opvallend is dat in de Nederlandse Grondwet, in 1953, enkele jaren nadat Nederland lid was geworden van de Verenigde Naties, de bepaling is opgenomen, dat de regering de ontwikkeling van de internationale rechtsorde bevordert. Bij de inzet van strijdkrachten tot rechtshandhaving – ofwel zelfverdediging, ofwel krachtens een besluit van de Veiligheidsraad – is het naleven van rechtsregels, ook het humanitair oorlogsrecht door de strijdkrachten wezenlijk.

Ieder militair optreden moet plaatsvinden met inachtneming van nationaal en internationaal recht. In dit artikel wordt aan de orde gesteld hoe dat voor wat betreft het humanitair oorlogsrecht moet worden bewerkstelligd in het besluitvormingsproces, in een militaire staf op het divisie-niveau.

Deze beschouwing is als volgt ingedeeld. Eerst een uiteenzetting over de betekenis van het humanitair oorlogsrecht voor het militair optreden in de vorm van bijv. een aanvallend, een verdedigend of een vertragend gevecht. Vervolgens een schets van het besluitvormingsproces in een militaire staf. Daarna wordt het besluitvormingsproces met het humanitair oorlogsrecht geconfronteerd. Ten slotte enkele afsluitende opmerkingen.

* Dit artikel is de bewerking van een lezing gehouden op 19 oktober 1995 te Breda tijdens de internationale *Conference on Rules of Engagement and the Law of War*.

¹ *Conduct of the Persian Gulf War – Final Report to Congress, Appendix O, Department of Defense, USA, april 1992.*

² C. von Clausewitz – *Vom Kriege*. Achtzehnte Auflage, Ferd. Dümmers Verlag, Bonn, 1973, s. 192 (Erstes Buch, Erstes Kapitel).

³ R.M. Eiting, Aspecten van oorlogsrecht en commandovoering. *MilSpect* 160(1991)337-346.

⁴ R.M. Eiting – De juridische adviseur bij de strijdkrachten te velde. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* LXXXVIII (1995)57-64.

⁵ VS 2-1390, Commandovoeringshandleiding, 1e druk, 1990.

Humanitair oorlogsrecht

Het gaat er hier niet om een algemene uiteenzetting van het humanitair oorlogsrecht te geven. Daarvoor kan naar een keur van boekwerken en publicaties worden verwezen. Met name wordt gewezen op de in 1993 verschenen tweede druk van het landmachtvoorschrift Toepassing humanitair oorlogsrecht (VS 27-412).⁶

In dit verband is een analyse van het humanitair oorlogsrecht voor het militaire optreden van belang, waarbij dat wordt beperkt tot het optreden als partij in een internationaal gewapend conflict. Men kan dan spreken van *enforcement operations* of van *combat operations*.

Het militaire optreden kan worden gekarakteriseerd door de functies die in een militaire staf worden onderscheiden: personeel, inlichtingen, operaties en logistiek. Het komt voor dat aan andere functies, bijv. civiel-militaire aangelegenheden, een afzonderlijke plaats in dit rijtje wordt gegeven. Deze beschouwing wordt beperkt tot de genoemde hoofdfuncties; zij komen overeen met de coördinerende stafsecties G1, G2, G3 en G4.

Voor een toelichting bij deze vier verwijs ik naar de Commandovoeringshandleiding.⁷ Deze functies worden gebruikt als bouwsteen voor een groepering van oorlogsrechtelijke regels. Voor welke delen van het humanitair oorlogsrecht zijn de verschillende staffunctionarissen verantwoordelijk? Daarbij ontkomt men niet aan een zekere opsomming.

Voor de G1 – personeel – is van belang: het bepalen van de status van het personeel, in de eerste plaats het eigen personeel. Wie behoren tot de categorie der combattanten en zijn gerechtigd aan de vijandelijkheden deel te nemen? Wie behoort tot het medische personeel en wie zijn geestelijk verzorger? Welke status hebben burgers die werkzaam zijn binnen of ten behoeve van de strijdkrachten? Hiermee hangt samen de bepaling van de status van degenen die de krijgsmacht volgen.

De G1 is ook verantwoordelijk voor identiteitskaarten en voor krijgsgevangenen; voor de coördinatie van maatregelen en het verzamelen, registreren, behandelen, bewaken en afvoeren van krijgsgevangenen. De bepaling van de status, wel of geen krijgsgevangene, zal in gewapende conflicten waar het onderscheid tussen combattanten en burgers minder scherp is – met name in een guerrilla-oorlog en in een bezet gebied – niet zo eenvoudig zijn. Ten slotte is de G1 de functionaris die contact met of naar het nationaal informatiebureau onderhoudt voor gegevens over krijgsgevangenen; in ons land is dat het Nederlandse Rode Kruis.⁸

Omdat een logische volgorde niet is voorgeschreven komt nu de G4, logistiek, aan de orde. Welke elementen van humanitair oorlogsrecht zijn voor hem van belang? Allereerst de behandeling en afvoer van gewonden en zieken, maar ook de afvoer van doden. Daarmee hangen samen de instandhouding van medische formaties (hulpposten, verbandplaatsen, veldhospitelen e.d.) en het medische vervoer (over land, door de lucht enz.).

De G4 is ook verantwoordelijk voor verzorging, de ruimtelijke ordening

van de logistieke eenheden en inrichtingen en voor de keuze van aanvoerwegen. Deze elementen raken het onderwerp dat van groot belang is voor de G3, namelijk de scheiding tussen militaire doelen en burgerobjecten, de scheiding tussen combattanten en de burgerbevolking. Voor de G4 telt ook de scheiding tussen medische formaties en andere militaire eenheden.

Daarmee komen we bij de stafsectie die de kern vormt voor het uitvoeren van militaire operaties, de G3 – operaties. De G3 is verantwoordelijk voor de planning en uitvoering van een operatie. Voor de G3 draait het om vuur en beweging, om het benutten van het toegewezen vak, het groeperen van eenheden en het aanvallen van doelen.

Vanuit het oogpunt van humanitair oorlogsrecht zijn voor de G3 m.n. de regels van belang die voortkomen uit de grondregel van het humanitair oorlogsrecht, die stelt dat de partijen bij een conflict te allen tijde onderscheid dienen te maken tussen de burgerbevolking en combattanten, en tussen burgerobjecten en militaire doelen. Hierbij is de aandacht gericht op de bepalingen in het centrale deel van Aanvullend Protocol I, de artikelen 48 tot 60, over de algemene bescherming van de burgerbevolking tegen de gevolgen van de vijandelijkheden.⁹ Zonder beschrijving van de ontstaansgeschiedenis en ook zonder te pretenderen volledig te zijn, worden hier enkele regels weergegeven die blijken uit deze bepalingen:

– Alleen militaire doelen mogen worden aangevallen. Daarbij merk ik op dat het begrip „militair doel” d.m.v. criteria is omschreven: objecten die naar hun aard, ligging, bestemming of gebruik een bijdrage aan de krijgsvrichtingen leveren en waarvan de vernietiging, verovering of onbruikbaarmaking onder de omstandigheden van dat moment een duidelijk militair voordeel oplevert.

– Al hetgeen praktisch uitvoerbaar is moet worden gedaan teneinde vast te stellen of het aan te vallen object een militair doel is.

– Aanvallen waarbij geen of onvol-

⁶ VS 27-412, 2e druk 1993, deel 1 Toepassing humanitair oorlogsrecht; deel 2 Verdragsteksten.

⁷ Zie noot 5, hoofdstuk 32, Coördinerende staf-officieren.

⁸ Besluit Rode Kruis 1988, Stb 680, artikel 4.

⁹ Aanvullend Protocol bij de Verdragen van Genève van 12 augustus 1949 betreffende de bescherming van slachtoffers van internationale gewapende conflicten, 12 december 1977; verder te noemen Aanvullend Protocol I. Zie VS 27-421, deel 2, Verdragsteksten.

Over sectie I (Algemene bescherming tegen de gevolgen van de vijandelijkheden) van deel IV (Burgerbevolking) van Aanvullend Protocol I is zeer veel geschreven. Hier wordt alleen verwezen naar:

– M. Bothe, K.J. Partsch and W.A. Solf – *New Rules for Victims of Armed Conflicts, Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions*, Den Haag/Boston/London, 1982;

– Y. Sandoz e.a. (eds) – *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ICRC, Geneva, 1987;

– VS 27-412/1. Toepassing humanitair oorlogsrecht, hoofdstuk 5, Algemene bescherming tegen de gevolgen van de vijandelijkheden.

doende onderscheid wordt gemaakt tussen militaire doelen en burgerobjecten zijn verboden.

– Alle uitvoerbare voorzorgen moeten worden genomen bij de keuze van de middelen en de methoden voor de actie, teneinde bijkomend verlies aan burgers en schade aan burgerobjecten te beperken.

Daarnaast zijn er burgerobjecten die bijzondere bescherming genieten: culturele goederen, stuwdammen, dijken, kerncentrales en objecten die onmisbaar zijn voor het overleven van de burgerbevolking (drinkwaterinstallaties, bevoeiingswerken e.d.). Ook moet de G3 rekening houden met beschermde plaatsen en gebieden (onverdedigde plaatsen, gedemilitariseerde zônes, geneutraliseerde gebieden). Bij bepaalde operaties zal ook rekening moeten worden gehouden met neutrale strijdkrachten en neutraal grondgebied.

Voor de G2 – inlichtingen – gelden meerdere oorlogsrechtelijke regels net zoals als zij voor de G3 gelden. De G2 is belast met het verzamelen van gegevens over weer, terrein en vijand. In dit verband is met name de beoordeling van de toestand met betrekking tot terrein en vijand van belang. Bij de analyse daarvan zal het onderscheid tussen militaire doelen en burgerobjecten tot uitdrukking moeten komen en zullen burgerobjecten die bijzondere bescherming genieten én beschermde plaatsen en gebieden, moeten worden onderkend. Samenvattend: de analyse van het humanitair oorlogsrecht levert voor het militaire optreden op, dat de regels die zich richten op de algemene bescherming van de burgerbevolking tegen de gevolgen van de vijandelikheden, de kern vormen. Hoe moet een commandant zijn opdracht uitvoeren met inachtneming van deze oorlogsrechtelijke regels? Hoe moet zijn staf hiermee omgaan?

Besluitvorming

Het is noodzakelijk nu een beeld te schetsen van het besluitvormingsproces in een militaire staf. Daarbij

wordt het binnen de Nederlandse landmacht geldende voorschrift gebruikt.¹⁰

Iedere organisatie heeft sturing nodig om haar doelstellingen te realiseren. In een militaire organisatie geschiedt dat door commandovoering, het uitvoeren van gezag en sturing door een commandant bij de uitvoering van een opdracht. Commandovoering impliceert een doelgericht, steeds weer terugkerend proces van denken en handelen, dat langs vaste lijnen verloopt en op alle niveaus plaatsvindt. De gegeven opdracht is het uitgangspunt voor de commandovoering; deze bepaalt de doelstellingen die de eenheid moet verwezenlijken en brengt de procedures op gang. Twee hoofdfasen worden doorlopen.

– Besluitvorming waarbij een beoordeling van de toestand plaatsvindt die uitmondt in een besluit en een gevechtsplan. Deze worden vervolgens uitgewerkt in bevelen.

– Bevelvoering die bestaat uit bevels-uitgifte en toezicht op de uitvoering van de opdracht.

De uitvoering van de opdracht kan aanleiding geven tot bijsturing. De staf ondersteunt de commandant door erop toe te zien dat ondergeschikten zijn beslissingen uitvoeren. Hiertoe analyseert de staf rapporten en berichten en legt stafbezoeken af. Door toezicht te houden is de staf op de hoogte van de stand van zaken en krijgt hij de informatie die nodig is om ramingen te herzien en voortgangsrapportages uit te brengen aan de commandant. De staf moet ervoor zorgen dat de commandant, naarmate de omstandigheden veranderen, aanbevelingen voor verandering van een plan of opdracht ontvangt en in ogenschouw neemt. Aldus een nieuw besluitvormingsproces in de fase van de bevelvoering.

De wijze van uitvoering van zowel de besluitvorming als de bevelvoering is,

naar mag worden aangenomen, bij de lezer genoegzaam bekend en wordt hier dan ook niet verder toegelicht.

Humanitair oorlogsrecht in het besluitvormingsproces

Thans de synthese „humanitair oorlogsrecht in het besluitvormingsproces”. Na binnenkomst van de opdracht en de richtlijnen van de commandant, vormt de G2-analyse van weer en terrein de eerste wezenlijke stap in het besluitvormingsproces. De beoordeling van de factor terrein moet ook de spreiding van de burgerbevolking omvatten. Waar bevinden zich concentraties van burgers? Daarnaast is de ligging van burgerobjecten van belang en moeten ook de burgerobjecten die bijzondere bescherming genieten én beschermde plaatsen en gebieden, aan de orde komen.

Bij de volgende stap van de G2 – de beoordeling van de toestand vijand – komen naast slagorde en dergelijke de *military objectives* aan de orde. In deze fase zal de G2 al de oorlogsrechtelijke normen moeten toetsen aan het begrip „militair doel”. Hij moet zich ervan verzekeren dat de aan te vallen doelen geen burgers of burgerobjecten zijn, maar militaire doelen. Deze verplichting houdt in dat continu een hoge prioriteit moet worden toegekend aan het verzamelen, vergelijken, evalueren en verspreiden van actuele doelinlichtingen. Erkend moet echter worden, dat de tegenpartij zijn uiterste best zal doen om activiteiten m.b.t. doelinlichtingen te dwarsbomen en men moet ermee rekening houden, dat hij allerlei listen zal gebruiken om verkenningmiddelen te misleiden en te storen.

Omdat de aandacht m.n. is gericht op de algemene bescherming van de burgerbevolking, kan de beoordeling van de personele en de logistieke toestand hier buiten beschouwing blijven. Onder de erkenning dat onder omstandigheden hieruit, ook belangrijke oorlogsrechtelijke conclusies voor het optreden voortkomen. Bijvoorbeeld in bezet gebied met een gewapende verzetsbeweging, is de toepassing van

¹⁰ Zie noot 5.

Voor de lezing tijdens de *Conference on Rules of Engagement and the Law of War* is ook gebruik gemaakt van *Final Draft US Army Field Manual 101-5, Command and Control for Commanders and Staff*, August 1993.

de regels over combattanten van groot belang. Hoe moet bijv. worden omgegaan met burgers die ervan worden verdacht de wapens te hebben opgenomen.

De G3 zorgt voor de integratie van de beoordelingen van de stafsecties. Hij komt na de analyse van de eigen toestand tot het formuleren van de eigen mogelijke wijzen van optreden. Bij de keus die vervolgens moet worden gemaakt geldt in de eerste plaats, dat wanneer een keus mogelijk is tussen verschillende militaire doelen om een gelijkwaardig militair voordeel te behalen, dat doel dient te worden uitgekozen waarop de aanval naar kan worden verwacht, het minste gevaar voor de burgerbevolking en voor burgerobjecten oplevert. Ook geldt dat voorzorgsmaatregelen moeten worden genomen bij de keus van de middelen en methoden om bijkomende schade – verlies aan mensenlevens onder de burgerbevolking en schade aan burgerobjecten – te beperken.

Het is niet nodig een uitputtende opsomming te geven van regels die de analyse van de G3 mede bepalen. Vermeldenswaard is nog dat men moet afzien van een aanval, indien deze, naar kan worden verwacht, bijkomende schade ten gevolge zal hebben in een mate die buitensporig is in verhouding tot het verwachte militaire voordeel. Korter gezegd, het verlies van proportionaliteit moet in acht worden genomen.

Deze bepalingen leggen de G3 uitgebreide verplichtingen op. Hij moet ervoor zorgen dat de aanvalsdoelen, werkelijk doelen in militaire zin zijn, en dat slachtoffers onder burgers en bijkomende schade aan civiele objecten wordt voorkomen, dan wel geminimaliseerd. In 1982 schreef W.A. Solf hierover in de *Commentary on the Two 1977 Additional Protocols* het volgende: „These provisions place a heavy burden on military commanders and planners, but not an unreasonable one. They are sound both from the viewpoint of the principle of humanity and from that of military necessity. There is no military advantage in attacking civilians; it is a waste of military resources and generally stiffens

resistance. However, in the final analysis, their implementation must be made on the basis of subjective determinations of fact made by a commander on the basis of information reasonably available to them at the time of decision. Sometimes that information may be mistaken. It must be remembered that command decisions have to be made in the fog of battle under circumstances when clinical certainty is impossible and when the adversary is striving to conceal the true facts, to deceive and to confuse.

The standard for judging the actions of commanders and others responsible for planning, deciding upon or executing attacks, must be based on a reasonable and honest reaction to the facts and circumstances known to them from information reasonably available to them at the time they take their actions and not on the basis of hindsight.”¹¹

Concluderend: humanitair oorlogsrecht speelt van het begin tot het eind een rol door het gehele besluitvormingsproces, óók bij alle algemene stafsecties. Van meet af aan dienen de regels van het humanitair oorlogsrecht te worden meegenomen in de beoordeling van de toestand. Eerst dan kan van een goed, geïntegreerd planningsproces sprake zijn.

De regels voor de de algemene bescherming van de burgerbevolking tegen de gevolgen van de vijandelijkheden – in verdragstermen artikelen 48 - 60 van Aanvullend Protocol I – zijn in de eerste plaats van belang voor het besluitvormingsproces. Deze regels hebben met name gevolgen voor het werk van de G2 en de G3. In beginsel dienen evenwel alle stafofficieren hiervan kennis te hebben, zeker van de regels die van belang

¹¹ M. Bothe e.a., zie noot 9, p. 279-280.

¹² Voor wat betreft de Nederlandse literatuur: – E.L. Gonsalves – De juridische adviseur in de strijdkrachten, *Militair Rechtelijk Tijdschrift* LXX (1977) 573-580.

– R.M.R. van der Heide – Rechtskundige adviseurs bij de strijdkrachten, *Militair Rechtelijk Tijdschrift* LXXVI (1983) 199-200;

– Zie ook Eiting, noot 4.

¹³ Zie noot 6.

zijn in hun functiegebied. Naar algemeen inzicht behoort op basis van artikel 82 van Aanvullend Protocol I bij grotere eenheden, tenminste bij divisies, een juridisch adviseur bij de staf te zijn ingedeeld¹². Ervan uitgaand dat de kern van het besluitvormingsproces ligt bij de G3 en de G2 die het belang van de bescherming van de burgerbevolking onderkennen, dient de juridische adviseur zijn taak te vervullen vanuit de G3-sectie.

In het geval er een bevelvoeringscentrum of een vooruitgeschoven commandopost is geformeerd, dient hij daarbij te zijn ingedeeld.

Afsluiting

Nederland is eind 1987 partij geworden bij de Aanvullende Protocollen uit 1977. In 1988 is daarop een wijziging verschenen van de uit de jaren '70 daterende handleiding oorlogsrecht voor de landmacht. Deze handleiding was niet bepaald gebruikersvriendelijk omdat het oorlogsrecht er, na twee inleidende hoofdstukken, verdragsgewijs in werd behandeld. Voor juristen misschien nog hanteerbaar, voor de operationele officier niet. Eerst in 1993 is voor de landmacht een nieuw voorschrift verschenen.¹³ Hierin wordt het humanitair oorlogsrecht geïntegreerd gepresenteerd. Zo komen in het hoofdstuk over combattanten zowel relevante bepalingen uit Aanvullend Protocol I, als uit het Landoorlogsreglement uit 1907 en het Krijgsgevangenenverdrag uit 1949 aan de orde.

De voor de landmacht geldende Commandovoeringshandleiding dateert uit 1991. Hoewel hierin het humanitair oorlogsrecht voorkomt als factor in het besluitvormingsproces, is de plaats geenszins conform de door mij geschetste gedachten. Het humanitair oorlogsrecht wordt gezien als een factor van invloed die door de G1 wordt meegenomen in de beschouwing; uit de tekst zou kunnen worden afgeleid dat krijgsgeschiedenis het belangrijkste oorlogsrechtelijke deelonderwerp vormen. Historisch

is deze indeling wellicht te verklaren. Zij hangt samen met de oorspronkelijke taak van de officier van de militair juridische dienst. Tot in de jaren '70 werd diens taak voornamelijk gezien in de sfeer van het militaire straffen tuchtrecht. Deze vormen buiten kijf een G1-stafverantwoordelijkheid. Thans wordt anders aangekeken tegen de taken van een stafjurist bij een grotere eenheid.

De onbevredigende situatie voor wat betreft de integratie van humanitair oorlogsrecht in het besluitvormingsproces, heeft onder andere geleid tot

de eerder genoemde publicaties van Eiting.¹⁴ Hij heeft helder uiteengezet hoezeer humanitair oorlogsrecht relevant is voor de commandovoering. Ook heeft hij uitgebreid aandacht besteed aan de rechtmatigheid van militaire operaties. Binnen de staf van het Nederlandse legerkorps was een werkwijze ontstaan, die in positieve zin afweek van hetgeen in de commandovoeringshandleiding was beschreven. Het is te hopen dat in het

¹⁴ Zie noten 3 en 4.

Duits/Nederlandse legerkorps in deze zin verder zal worden gewerkt.

Thans is binnen de landmacht een proces gaande waarin verschillende basisvoorschriften worden herzien, onder andere de Gevechtshandleiding en de Commandovoeringshandleiding. Hierbij wordt meer dan in het verleden het geval is geweest aandacht besteed aan de samenhang tussen recht en militaire operaties. Dat is geen luxe, het is dwingende noodzaak. Ook humanitair oorlogsrecht is een wezenlijk element van het besluitvormingsproces.

VERZOEK AAN AUTEURS

Auteurs wordt verzocht bij hun manuscript – zo mogelijk – de diskette aan te leveren:

WORD PERFECT 5.1 (DOS). (NB. Alinea's eindloos typen; slechts ter afsluiting een HARDE RETURN geven, evenals voor een witregel. Geen speciale codes en layout-elementen invoeren.)

Regelmatig worden illustraties ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. In dit verband wordt verwezen naar de „Regels voor kopijverzorging” (pt. 2) die éénmaal per jaar achterin de Militaire Spectator worden afgedrukt (zie achterin dit nummer).

Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

BOEKEN bespreking

New challenges for defense planning

Rethinking how much is enough, door P. Davis e.a., 769 blz. Uitg.: Rand, Santa Monica, Californië, USA, 1994. Prijs: \$ 35.- (hb) \$ 20.- (pb) ISBN: 0.8330.1527.3

Met de recente veranderingen in de internationale veiligheidssituatie is de wereld voor defensieplanners fundamenteel van karakter veranderd. Was er voorheen sprake van relatieve stabiliteit en een doorgaans groeiend defensiebudget, heden ten dage is er sprake van relatieve instabiliteit en krimpende budgetten. Niet alleen wordt door planners kritisch gekeken naar de relatie doelstellingen, taken en middelen, ook wordt het antwoord gezocht op de vraag „wat de beste manier is om de schaarse defensiebudgetten te besteden”. De genoemde veranderingen stellen de creativiteit en inventiviteit van de defensieplanners in ieder geval danig op de proef.

Het boek heeft tot doel de lezer kennis te laten maken met visies van een aantal analisten van het Rand-instituut op het gebied van defensieplanning. Het boek bevat 23 verschillende Rand-studies, die alle onafhankelijk van elkaar kunnen worden gelezen, ofschoon een aantal ideeën en argumenten regelmatig in de verschillende bijdragen terugkomt. Het boek heeft vijf delen. Naast de introductie komen achtereenvolgens aan de orde: defensieplanningsprincipes, planning op strategisch niveau, planning op operationeel of campagneniveau en ontwikkeling op het gebied van defensieprogramma's.

Er wordt niet nagelaten een aantal moeilijke vragen aan de orde te stellen zoals: „welke scenario's liggen aan defensieplanning ten grondslag (en dan m.n. in de Verenigde Staten)?” „wat is de te voeren politiek- en militair-strategische strategie?” „hoe moet in de nieuwe veiligheids-situatie worden omgegaan met het afschrikkingsconcept?” „wat is de invloed

van de proliferatie van nucleair, biologische en chemische wapens en hun overbrengingsmiddelen op de te voeren strategie en de defensieplanning?” En „wat moet de verhouding zijn tussen het actief dienend en het bestand aan reservisten?” Naast deze vragen komt een aantal thema's regelmatig terug. Op zich is dit niet vreemd, aangezien de meeste van de thema's in een groot aantal Rand-studies belangrijke plaatsen innemen. De belangrijkste thema's die in het boek aan bod komen betreffen planning onder een hoge mate van onzekerheid. In dit verband wordt een pleidooi gehouden voor een „many scenario approach” in plaats van het plannen op basis van een zeer beperkt aantal strak omliggende dreigingsscenario's. Hieraan gekoppeld is ook het thema van de „capabilities versus threatbased” planning. De *capability planning* richt zich op het vermogen, binnen bestaande financiële randvoorwaarden, bestaande capaciteiten snel aan te passen aan de wisselende omstandigheden. Aanpassingsvermogen is daarbij het sleutelwoord. Andere, regelmatig terugkerende thema's zijn die van proliferatie en conventionele afschrikking. Op het gebied van proliferatie wordt onder meer de noodzaak onderkend van het creëren van een verdediging tegen tactische ballistische raketten en een aantal offensieve tegenmaatregelen. Wat conventionele afschrikking betreft wordt een pleidooi gehouden voor versterking van dit afschrikkingspotentieel, alsmede de ontwikkeling van geloofwaardige politiek, militaire en economische strategieën, die tot doel hebben eventuele agressoren zonodig te straffen. Ten slotte besteedt het boek de nodige aandacht aan de doctrinaire en organisationele uitdagingen die samenhangen met de mogelijke inzet van de defensieorganisatie op het gebied van vredes- en humanitaire operatiën, alsmede de noodzaak juiste keuzes te maken, ten einde voorsprong te houden op die gebieden die militair-strategisch als essentieel worden beschouwd: *air power*, wereldwijde maritieme presentie, strategische mobiliteit, *command and control*, zogenaamde *forced-entry capabilities* en de strategische factor personeel.

New Challenges for Defence Planning is een lezenswaardig boek met een groot aantal militair- en operationeel-strategi-

sche planningsfactoren, die niet alleen relevant zijn voor de planners in de Verenigde Staten, maar ook voor andere planners in NAVO, WEU, en/of nationaal verband. Hoewel het boek geen definitieve antwoorden kan geven, zet het aan tot nadenken. Omgaan met onzekerheid stelt hoge eisen aan de hedendaagse defensieorganisaties. Afstappen van het „oude” specifieke dreigings-georiënteerde denken is het devies. Planning moet zijn gericht op het creëren van een flexibele, adaptieve, *capability-oriented* defensieorganisatie die in staat is in een breed scala van *contingencies* op te treden. Alleen door af te stappen van het starre denken kan aan een wereld met nieuwe uitdagingen het hoofd worden geboden. *New Challenges for Defense Planning* helpt planners zich te oriënteren op de eisen en uitdagingen die de nieuwe veiligheidssituatie en het brede conflictspectrum aan moderne defensieorganisaties stelt. Om die reden wordt het boek, zeker voor planners op elk niveau, van harte aanbevolen.

F.H. MEULMAN, Ikol KLu

The censored war

American visual experience during World War Two, door G.H. Roeder jr. 189 blz., geïll. Uitg. Yale University Press, Londen, 1995. Prijs: £ 10.95 ISBN: 0.300.05723.7

In de lente van 1945 was het voor het eerst dat bloed van een Amerikaanse soldaat werd getoond in een Amerikaans blad en wel in „Life”. Tot dan was een bloedige dood van eigen soldaten letterlijk voor het publiek buiten zicht gebleven. Foto's van dode soldaten waren al eerder – vanaf september 1943 – op diverse plaatsen getoond. Deze maakten deel uit van wat werd aangeduid als de „chamber of horrors”, een collectie die door het Pentagon werd beheerd. Dit boek gaat over het creëren van een zodanig beeld van een oorlog die ver weg plaatsvond, dat het hen die de noodzakelijke middelen, de menselijke inspanning en de politieke steun moesten geven, zou overtuigen. Deze creatie berustte op twee pijlers: censuur en propaganda. De ratio was het besef dat de publieke opinie uiteindelijk bepalend was voor de Amerikaanse oorlogsinspanning.

De dilemma's, niet in de minste plaats de relatie naar persvrijheid en „de waarheid” waren duidelijk. Misschien zit er veel waarheid in de door schr. geciteerde uitspraak van senator Hiram Johnson in 1917: „*The first casualty when war comes is truth*”.

In vier hoofdstukken en vier *pictural essays* wordt de complexe samenhang tussen informatie, opinie, politiek en het werkelijke gezicht van een oorlog uiteengegafd. In hoofdstuk één wordt aangegeven waarom de autoriteiten aanvankelijk het beeldmateriaal m.b.t. eigen doden en gewonden tegenhielden en later (toch) verspreidden. Hoofdstuk twee gaat in op het beleid van de overheid en anderen, dat erop was gericht een gevoel van gelijkwaardige deelname van alle bevolkingsgroepen aan de oorlogsinspanning te bevorderen. Trefwoorden in dit complexe probleemveld vormden de relatie arbeiders-soldaten; de samenhang tussen natie, geloof en waarden en de „goede zaak”; de rol van de vrouw en de samenwerking tussen zwart en blank en tussen de diverse klassen in de maatschappij. In hoofdstuk drie onderbouwt de auteur de stelling dat het overtuigendste element van het gebruik van het beeld het gepolariseerd wereldbeeld was, het beeld van goed tegen kwaad, van vriend en vijand. Mogelijk is een van de interessante bevindingen hoe de overheid, de media en de filmindustrie hierbij tot afstemming en coördinatie wisten te komen. Het laatste hoofdstuk behandelt de effecten van dit manipuleren met en ontwikkelen van percepties, inb. hun invloed op de houding ten opzichte van de Amerikaanse betrokkenheid in Vietnam. Schr. komt tot de conclusie dat de gekleurde bril die het eerder mogelijk maakte een complexe werkelijkheid overzichtelijk te maken (goed versus slecht), in de latere jaren een handicap bleek waar een genuanceerder beeld meer recht zou doen aan een nieuwe werkelijkheid. Bij elk hoofdstuk hoort een *visual essay*, ter illustratie van hetgeen wel en niet kon of mocht worden gepubliceerd. Opvallend in het eerste essay, „*playing the Death Card*” is een harde foto van een dode Amerikaanse soldaat uit 1943. Deze foto was er een uit een serie, waarbij posters de arbeiders opriepen hun werk te doen, zodat er snel een eind aan

het sneuvelen zou komen. De kop „*This happens every 3 minutes*” moet breed tot zorg aanleiding hebben gegeven: de suggestie was 20 doden per uur, 480 doden per dag en ongeveer 175.000 doden per jaar.

In het afrondende epiloog wordt, mede gezien de ervaringen rond de Golfoorlog, de problematiek van het beeld als informatiebron, als motivator en demotivator doorgetrokken naar het heden. Nog meer dan vroeger laat de techniek het toe te bepalen wat we wanneer zien, te bepalen wie wat ziet. Meer dan ooit ontstaan er mogelijkheden de werkelijkheid te ont-hullen, te camoufleren en te manipuleren. De problematiek die aan de orde is gesteld is derhalve uiterst actueel. De auteur staat overigens openheid voor bij het benaderen van de werkelijkheid,.

Zoals hij het stelt: „*als kennis (van de werkelijkheid) al geen zekerheid biedt dat verstandig wordt gehandeld, maakt onwetendheid het in ieder geval minder waarschijnlijk*”. Het boek omvat een uitgebreid notenapparaat en een index.

In deze laatste viel één omissie op: bij Carl Mydans ontbreekt de verwijzing naar de betreffende bladzijde. Uiteraard is ook een verantwoording van de illustraties opgenomen. Een boek dat tot nadenken stemt, al was het maar omdat we allemaal consumenten en vaak ook producenten van informatie zijn.

prof. J.M.J. BOSCH, bgen cav

The faces of power

Constancy and change in United States foreign policy from Truman to Clinton, door S. Brown, 658 blz. Uitg.: Columbia University Press, New York 1994. 2e herziene druk. Prijs: £ 16.95 ISBN: 0.231.09669.0

Na eerdere uitgaven in 1969 en 1983 heeft Brown het boek geactualiseerd. Om de omvang niet nog meer te doen toenemen, heeft hij een aantal facetten weggelaten die betrekking hebben op de periode van Truman en Eisenhower. Iedere president – aldus de schrijver – is volgens de Constitutie gehouden twee essentiële doeleinden na te streven, t.w. het handhaven van de onafhankelijkheid van het land en het zekerstellen van vrijheid en welvaart voor

het Amerikaanse volk. Alle politieke activiteiten, ook de buitenlandse, moeten hierop zijn afgestemd. Deze globale formulering laat overigens de nodige ruimte bij de uitvoering van het politieke beleid. Het grootste deel van de beschreven periode heeft betrekking op de periode van de Koude Oorlog, waarin de Sovjet-Unie (SU) als de grootste bedreiging werd gezien voor het kunnen realiseren van de hiervoor aangegeven doeleinden. In dat verband heeft de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten (VS) zich voornamelijk gericht op de volgende aspecten:

- de aard en omvang van het militaire apparaat;
- de grenzen die aan de Sovjet-expansie moeten worden gesteld;
- de mate waarin de VS zich bezig zouden moeten houden met interne ontwikkelingen in andere landen; m.n. waar dit zou kunnen leiden tot marxistische regimes.

Was het indammen van de SU en het voorkomen van een Derde Wereldoorlog het „*leitmotiv*” van de buitenlandse politiek van de VS, na de instorting van de SU is van een desoriëntatie sprake, die de schrijver ertoe brengt te spreken van de een zig-zag-koers in het buitenlandse beleid van de Clintonregering. Alhoewel ook andere machtselementen van invloed zijn, is m.n. tijdens de Koude Oorlog het militaire machtselement overheersend geweest bij de te voeren politiek. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hierbij het realisme de boventoon voerde. Toch zijn in de Amerikaanse politiek steeds elementen te herkennen, die zijn gericht op het verdrijven van onrecht en armoede, het bevorderen van mensenrechten e.d. Het hanteren van morele aspecten is echter pas toelaatbaar als het geen schade toebrengt aan de Amerikaanse belangen. Het geven van een relatief groot gewicht aan idealistische motieven en het ontbreken van een duidelijke lijn in de buitenlandse politiek, hebben m.n. in de Carter-periode duidelijk gemaakt dat dit weinig effect sorteert, zeker destijds niet in de verhoudingen met de SU.

Nu, in de nadagen van de Koude Oorlog, lijken de andere machtselementen aan invloed te winnen, maar er is nog geen duidelijkheid over de wijze om deze toe te passen. Alhoewel Bush o.m. door Clinton werd verweten te veel aandacht te hebben besteed aan het buitenlandse beleid, ziet

deze zich inmiddels ook genoodzaakt hieraan de nodige tijd en aandacht te schenken. Vanwege de grote verwevenheid tussen de binnen- en de buitenlandse politiek, kan dit volgens Brown ook niet anders. De schrijver geeft bovendien aan dat de VS momenteel, als enig overgebleven supermacht, in onvoldoende mate een leidende rol in de wereld vervullen. Een actieve rol in de internationale politiek is voor de VS een verplichting. Ondanks de ruim zeshonderd pagina's kan de auteur van de vele gebeurtenissen niet meer dan een globale schets geven. Het ontstaan van de Truman-doctrine, het Marshallplan, de Koreaanse oorlog, de ontwikkelingen in Latijns-Amerika, de crises om Berlijn, de „missile-gap” Cuba, Vietnam, de nucleaire en conventionele bewapening, het Midden-Oosten, Iran, ontwapeningsbesprekingen enz. zijn enkele van de onderwerpen, die in de beschreven hoofdstukken één of meer keren aan de orde komen. Vermoedelijk als gevolg van de hiervoor vermelde beperkingen van de Truman- en Eisenhowerperiode, zijn het ontstaan van de NAVO en de positie van de VS daarbij niet behandeld. Ook is relatief weinig aandacht besteed aan de relatie van de VS met West-Europa en aan de Amerikaanse betrokkenheid bij het dekolonisatieproces. Het is opvallend dat Brown uitgesproken negatief is over republikeinse presidenten (Eisenhower, Nixon, Ford, Reagan en Bush), maar daarentegen veel begrip toont voor het niet altijd succesvolle beleid en de daden van de democratische presidenten.

De constante in de buitenlandse politiek was, zeker in de periode van de Koude Oorlog, de geringe neiging om compromissen te sluiten met de SU. Dit gold ook voor alle andere ontwikkelingen in de wereld die zouden kunnen leiden tot een versterking of uitbreiding van het communisme. Deze allergie heeft lange tijd tot gevolg gehad, dat landen met betrekkelijk nauwe banden met de SU, bleven verstoken van ontwikkelingshulp. Onder de verschillende achtereenvolgende presidenten is in de buitenlandse politiek de constante lijn overheersend geweest. Van wijzigingen is dan ook nauwelijks sprake, hoogstens van nuances.

Op grond van de gewijzigde wereldsituatie zullen de VS als enig overgebleven supermacht, zeker wijzigingen in de bui-

tenlandse politiek moeten aanbrengen en het initiatief moeten nemen voor het oplossen van de vele internationale politieke problemen. Wat die politiek is, kan in dit boek – begrijpelijkerwijs – nog niet worden uiteengezet. Helaas is dit sedert het verschijnen van deze uitgave ook nog niet duidelijk geworden.

Een zeer nuttig boek, maar voor een brede oriëntatie is het zinvol ook van andere literatuur kennis te nemen.

T. DE KRUIJF, genm gn b.d.

De militaire wielrijders

Het ontstaan en verdwijnen van twee roemruchte regimenten, door L.J.P. Knoops, 208 blz. geïll. Uitg.: Stichting Militaire Wielrijders, Gouda, 1995. Prijs: f 29,50

Een bijzonder boek, geschreven door een even gedreven als deskundige auteur over een onderwerp dat mogelijk te snel in de vergetelheid dreigt te geraken; zo kan dit boek worden getypeerd.

Hierin wordt de geschiedenis van, zoals de schrijver het zelf noemt HET Regiment (waarbij HET inderdaad met hoofdletters wordt geschreven) aan de orde gesteld. Het gaat daarbij om de wordingsgeschiedenis, het bestaan en het einde van het Regiment Wielrijders, zoals dat deel heeft uitgemaakt van de Nederlandse Strijdkrachten in de periode 1894-1946.

Het is een gedenkboek, geschreven door een actief bestuurslid van de Stichting Militaire Wielrijders. Niet ten onrechte wordt in het boek veel aandacht besteed aan de inzet van het regiment gedurende de meidagen van 1940. Ter nagedachtenis van de in de oorlogsdagen gesneuvelde wielrijders wordt aan alle gevallen een aparte pagina gewijd. Daarbij komen naast een aantal persoonlijke gegevens ook de (oorlogs)omstandigheden waaronder de wielrijders om het leven kwamen aan de orde. Ook is er ruime aandacht voor de aan de militaire wielrijders toegekende dapperheidsonderscheidingen en aan de latere rol van de wielrijders in het verzet. Dit deel van het boek zal m.n. degenen die op enigerlei wijze persoonlijk bij het regiment betrokken zijn geweest, erg aanspreken.

Los van het voorafgaande is het interes-

sant te kunnen lezen, welke militaire betekenis aan het regiment kan worden toegekend. Het regiment was niet alleen (zoals een ondertitel luidt) „snel en vaardig – kalm en waardig”, maar leverde in de historie geplaatst, ook een geducht stukje gevechtskracht, m.n. door de aan het regiment toe te kennen mobiliteit, zeker indien er, zoals het boek aangeeft „drie kruisjes” werd gereden. Hoewel het optreden van het bekende wielrijders-muziekkorps uiteraard vooral doet denken aan de sfeer van feestelijkheden, was de praktijk bij het regiment vaak heel anders. De opleiding en het werken moeten beslist als pittig worden gekwalificeerd.

Tot slot nog een voorval waarover in het boek wordt verhaald. Gedurende de meidagen van '40, waarbij de Militaire Wielrijders de commandopost van de Duitse generaal Student zeer dicht waren genaderd, miste het regiment een even unieke als historische kans om het verloop van de gevechtshandelingen ingrijpend te beïnvloeden. Door een beslissing van „hogehand” werd de op de commandopost ingezette aanval in de Alblasserwaard afgebroken. Uiteraard wordt ook aan dit incident ruime aandacht besteed.

Samenvattend, een interessant en goed geschreven gedenkboek dat brede aandacht verdient, ook bij degenen die nooit van HET Regiment deel hebben uitgemaakt of ervan zelfs maar hebben gehoord. Het boek is het gemakkelijkst te verkrijgen door contact te leggen met de secretaris van de Stichting Militaire Wielrijders, F.M. van Hoek, Amstellaan 13, 5691 HC Son, (tel: 04990-73187).

drs. G.J.C. ROOZENDAAL, genm mpsd

Strategic Survey 1994/1995

Strategic Survey 1994/1995. The International Institute for Strategic Studies, o.r.v. J. Chipman, 265 blz. Uitg.: Oxford University Press, Londen 1995. Prijs: £ 19.50
ISBN: 0.19.87813.69

Dit boek geeft de visie van het IISS op de veiligheidsproblematiek in de wereld. Het doel is de belangrijke gebeurtenissen in de beschreven periode in hun politieke con-

text te plaatsen en het identificeren van trends die relevant zijn voor de internationale veiligheid en stabiliteit. Zoals bekend is het IISS een onafhankelijke instelling met drie functies: onderzoek, informatie en gedachtenuitwisseling. De vijf publicaties van het IISS omvatten: de jaarlijkse uitgave van *The Military Balance* en *Strategic Survey*, de *Adelphipapers*, de driemaandelijke publicatie *Survival* en het tien keer per jaar verschijnende *Strategic Comments*.

Strategic Survey kent een standaardopbouw. De inleiding wordt gevolgd door een beschouwing van de belangrijkste aandachtspunten. Vervolgens worden de ontwikkelingen in Noord- en Zuid-Amerika, Europa, het Midden-Oosten, Azië en Afrika opgelijnd. Aansluitend volgen zeven regionaal geordende chronologische overzichten en één chronologisch overzicht m.b.t. internationale organisaties en wapenbeheersing. In de inleiding gaat het om drie thema's: het onvermogen van de politieke leiders in de Verenigde Staten, Europa, Rusland en in het Midden-Oosten om de binnenlandse en buitenlandse prioriteiten in samenhang inhoud te geven, de nog bestaande nucleaire dreiging en de complexiteit van de huidige veranderingen die als amorfe uitdagingen worden geëuid.

In het hoofdstuk „*Strategic Policy Issues*” is aandacht besteed aan het risico dat plutonium kan worden verworven, aan transnationale criminaliteit en de verspreiding van technologie die zowel civiel als militair kan worden benut (zoals bijv. het *Global Positioning System* (GPS) en waarnemings satellieten). Afrondend wordt ingegaan op wapenbeheersing. Drie verdragen zouden in 1995 aandacht verdienen: START II, het AMB-Verdrag en het Nucleaire Non-profileratieverdrag.

De hierop aansluitende regionale beschouwingen zijn, als eerder, kort en bondig. Wie de hoofdlijnen wil volgen, of dit nu betreft de oorlog op de Balkan, de ontwikkelingen in Ierland, de strijd in Jemen of de gebeurtenissen in India, vindt ze hier opgelijnd. Chronologische overzichten maken het gemakkelijk de ontwikkelingen per regio resp. voor wat betreft internationale organisaties, in de tijd te plaatsen. De lijst van afkortingen bevordert de leesbaarheid. Voor wat betreft de kaartjes

is overigens geen systeem te ontdekken: het is niet duidelijk waarom van de beschreven landen wel een kaart van de Oekraïne is opgenomen, maar geen van Irak, Jemen, Irak, Liberia of Zuid-Afrika (om enkele te noemen). In de inleiding wordt aangegeven dat een aantal grensoverschrijdende aspecten meer en meer aandacht vraagt: transnationale handel, informatie (via televisie en Internet), milieuproblemen, de massale migratie van armen enz. Slechts één aspect, internationale criminaliteit, wordt later verder uitgewerkt. Mogelijk verdienen ook de andere aspecten in een volgende editie nader aandacht. Een handzaam naslagwerk: van harte aanbevolen.

prof. J.M.J. BOSCH, bgen cav

Understanding in the political world

A comparative introduction to political science, door J.N. Danziger, 487 blz. Uitg.: Longman, New York & London 1994. Prijs: £ 18.99 ISBN: 0.8013.1179.9

Het boek is, zoals de ondertitel suggereert, bedoeld om fundamenteel inzicht te verschaffen in de politieke wetenschap. Danziger, verbonden als hoogleraar aan de *University of California*, is daarin bijzonder goed geslaagd. Het boek onderscheidt zich, in het oerwoud van publicaties en studieboeken over dit onderwerp, door duidelijkheid, leesbaarheid en overzichtelijkheid. De versie van 1991 is kennelijk goed aangeslagen. Dit boek is een gedeeltelijk herziene druk.

Danziger start met een beschrijving van de inhoud en grenzen van de politieke wetenschap. Daarmee wordt onmiddellijk duidelijk dat hij de politieke wetenschap in de breedste zin zal beschouwen: micro- en macropolitiek en internationale betrekkingen. De structurele en institutionele elementen van politieke systemen passen de revue. Daarmee bouwt hij stukje bij beetje een beeld op van de grote verscheidenheid aan wetenschappelijke theorieën, die politiek gedrag analyseren. De mogelijke ondersteuning met statische methodes komen aan de orde in een appendix. In de tweede helft van het boek beschrijft

de auteur de belangrijke politieke processen zoals besluitvorming, communicatie, samenwerking, concurrentie, conflicten en geweld. Aansluitend laat hij in detail zien hoe bepaalde groepen of landen hun doelen op het gebied van welzijn, stabiliteit en veiligheid proberen te verwezenlijken. De nadruk ligt bij Danziger op economie als politiek instrument en hij besteedt daaraan dan ook een apart hoofdstuk.

Het valt op dat hij m.n. aandacht schenkt aan de meer ontwikkelde landen. Daarnaast geeft hij inzicht in de ontwikkelingen in achtereenvolgens de voormalige Oostbloklanden, nieuwe geïndustrialiseerde landen, islamitische staten en het Midden-Oosten. Ten slotte geeft Danziger zijn visie op de toekomst.

Het boek is in zeer goed leesbaar Engels geschreven. In het voorwoord geeft de schrijver aan dat daarop bij de samenstelling met nadruk is gelet. Die leesbaarheid wordt versterkt door een aantal goed gekozen illustraties, foto's en tabellen. Het belangrijkste wellicht is het gebruik van „boxen”, waarin de algemene tekst wordt verdiept en verbreed met pakkende voorbeelden. Het boek is primair bedoeld voor studenten. Danziger zal de lezer dan ook niet verrassen met een nieuwe politieke visie op de wereld. Daar waar hij refereert aan de actualiteit, en hij doet dat regelmatig, is duidelijk sprake van een Amerikaanse visie.

Voor degene die behoefte heeft aan een brede algemene oriëntatie op de politieke wetenschappen, of een handig naslagwerk wil hebben met uitstekend bruikbare politieke wetenschappelijke definities, is dit boek zeker geen miskoop.

J. HARDENBOL, lkol cav

REGELS VOOR KOPIJ- VERZORGING

De redactie verzoekt de auteurs de omvang van hun artikelen zoveel mogelijk te beperken. Dat komt de leesbaarheid van hun bijdrage alsmede de variatie van de inhoud ten goede. Als richtlijn kan men uitgaan van een gemiddelde van 6 blz. zónder, tot 8 blz. mèt illustraties. Een pagina telt ca. 800 woorden; dit komt globaal overeen met 2 bladen A4, getypt met ruime marge en 1½ regelafstand.

Bij het manuscript de *diskette* aanleveren: WordPerfect 5.1 (dos). (NB. Alinea's eindloos typen; slechts ter afsluiting een HARDE RETURN geven, evenals voor een witregel. Geen speciale codes en lay-out-elementen invoeren. Voorts onderstaande aanwijzingen in acht nemen.)

1. MANUSCRIPT

1.1. Tekst

- a. Onder de titel (kort houden): naam auteur met evt. academische titel; daaronder rang of functie.
- b. Kopij typen met anderhalve of dubbele regelafstand.
- c. Marge ca. 5 cm.
- d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
- e. Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b, . . .).
- f. Spelling: voorkeurspelling (Van Dale/Woordenlijst Spellingscommissie).
- g. Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

1.2. Tabellen

- a. Niet in tekst opnemen, doch op aparte pagina('s) aan het slot toevoegen.
- b. Doorlopend nummeren en nummer boven tabel plaatsen (Tab. 1, Tab. 2, enz.).
- c. Daarachter evt. titel(s) van tabel(len).
- d. In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel(len) opnemen (nummer).
- e. Tabel-indelingen uitsluitend met horizontale lijnen.
- f. Tabellen dienen niets anders te bevatten dan letters/woorden en/of cijfers.

1.3. Literatuuropgaven

- a. Samen te vatten aan het slot, onder kopje *Literatuur*.
- b. Literatuuropgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel.
- c. Verwijzingen in de tekst d.m.v. desbetreffende nummer tussen rechte haken: [], achter naam schrijver of citaat.
- d. Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt: Auteur — Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. Voorbeeld: 3. F. J. van Doorn — Mil. Spect. 140(1971)(4)170.
- e. Vermelding van boeken: Auteur — Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar)blz. (vermelding blz. facultatief). Voorbeeld: 7. A. Etzioni — De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970)36.
- f. Vermelding brochures: Auteur — Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (paginacijfer facultatief). Voorbeeld: P. van Duyn — Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- g. In literatuuropgaven is vermelding van titelatuur e.d. bij auteursnamen niet gebruikelijk.

h. Afkorting tijdschrifttitels volgens richtlijn NEN 782

i. Indien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.

1.4. Voetnoten

- a. Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- b. Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk is, dan per artikel doornummeren (dus niet per pagina) in met 1 beginnende reeks.
- c. Voetnootcijfers in de tekst, bij voorkeur ná desbetreffende zin, superieur typen, zónder haken: 1.
- d. De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer superieur, kunnen aan het slot, na evt. literatuurlijst, worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom(men), waarin de verwijzing staat).

2. ILLUSTRATIES

2.1. Foto's

- a. Foto's zwart-wit, glanzend: formaat liefst 9 x 12 of 13 x 18 cm (bij voorkeur geen kleurenfoto's of diapositieven).
- b. Op de achterzijde vermelden: Mil. Sp./naam auteur/nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.2. Tekeningen

- a. Geheel in Oostindische inkt, op calqueer- of wittekenpapier; papierformaat max. ca. 25 x 35 cm. Inschriften niet typen (zie ook pt 2.3.).
- b. Letters/cijfers m.b.v. sjablonen zo groot tekenen, dat bij verkleining van tekening tot kolombreedte (ca. 7,5 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is (in uitzonderingsgevallen kunnen grote tekeningen worden gereproduceerd over 1½ of 2 kolom = ca. 10 of 15 cm; max.-hoogte ca. 22 cm).
- c. Wanneer het zwart-witcontrast optimaal is, zijn scherpe lichtdrukken op wit papier ook bruikbaar.
- d. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma (zie ook pt. 2.2.b.)
- e. Buiten het te reproduceren vlak, boven of onder tekening vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar afbeelding wordt verwezen (zie ook pt. 2.3.).
- f. Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een

eenmaal vervaardigde opname is correctie vrijwel onmogelijk.

2.3. Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

- a. Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.
- b. Verwijzingen in de tekst met: afb. 1 t/m afb.
- c. Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; dus niet alleen maar nummeren.
- d. Onderschriften, getypt, aan het slot van artikel opnemen (ná evt. literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering. Zij behoeven niet op de achterzijde van foto's vermeld, noch op tekeningen getekend. Dit geldt ook voor evt. legenda's bij tekeningen, die (getypt) onder desbetreffende onderschriften kunnen worden opgenomen.
- e. Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient de gehele legenda in de tekening opgenomen (getekend).

2.4. Algemeen

Foto's en tekeningen nooit in tekst opnemen, maar altijd los bijvoegen.

3. DRUKPROEF

- a. Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie, alsmede genummerde afdrukken van evt. illustraties ter kennisneming.
- b. Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.
- c. Voor het corrigeren zoveel mogelijk gebruik te maken van officiële correctietekens volgens NEN 632.

4. MENINGEN VAN ANDEREN

4.1. Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek „Meningen van anderen” dienen in tweevoud te worden ingezonden.

4.2. Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een evt. wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5. RUBRIEK VAKPERS

5.1. Titel

Deze dient een zo woordelijk mogelijke vertaling te zijn van de titel van het gerefereerde artikel.

5.2. Bronvermelding

Aan het slot van het uittreksel een bronvermelding opnemen, bevattende: Auteur — titel oorspronkelijk artikel. Naam tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. (zie ook pt. 1.3.d.).

6. BOEKBESPREKINGEN

6.1. Titelbeschrijving

Medewerkers, die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaan door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., aantal afb.*, aantal tabellen*. Uitgever, plaats, jaar. (Importeur v. Ned.*). Prijs. (*: voor zover van toepassing). ISBN-nummer. Voorbeeld:

Die Streitkräfte der siebziger Jahre

door dr. F. Wiener, 192 blz., 159 afb., 12 tab. Uitg.: J.F. Lehmanns Verlag, München, 1971. Prijs: DM 20,-, ISBN: ...

6.2. Honorering

In tegenstelling tot artikelen en andere bijdragen worden besprekingen niet gehonoreerd; de recensent mag het besproken boek behouden.

7. BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten 5 bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 3,- per nummer te bestellen door storting/overschrijving op bankgiro 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Den Haag, bij de ABN-AMRO, Postbus 165, 2501 AP Den Haag (giro 71 12), onder vermelding van het gewenste.

8. HONORARIUM

Het auteurs honorarium voor artikelen bedraagt f 50,- per gedrukte pagina, incl. bijgeleverde, reproduceerbare illustraties, met een minimum van f 100,-.

9. NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur dient op de eerste pagina van zijn manuscript links bovenaan te vermelden: naam, adres en giro- of bankrekeningnummer.

10. KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Kopij te zenden aan:
Redactie Militaire Spectator,
p/a Instituut Defensie Leergangen, MPC 58B,
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
tel. (015) 215 27 00.

Overleg m.b.t. reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven/correcties:

Bureauredactie/productieafdeling,
Instituut Defensie Leergangen, MPC 58B,
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
tel. (015) 215 27 67.